

**AHOL VIRÁG, MADÁR
MEGÉRTENEK**

Báró Eötvös Loránd versei és fordításai

AHOL VIRÁG, MADÁR MEGÉRTENEK

*Báró Eötvös Loránd
versei és fordításai*

UNICUS MŰHELY
BUDAPEST 2020

A kiadvány
a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

támogatásával készült

Összegyűjtötte, a bevezető tanulmányt és
a jegyzeteket írta, a mutatókat összeállította
KIS DOMOKOS DÁNIEL

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ ajánlásával

A borítón: Keleti Gusztáv: Eötvös Loránd. 1858.
Vászon, olaj, 95×79 cm. Magyar Nemzeti Galéria, FK4176

Nyomdai előkészítés, műszaki szerkesztés
UNICUS MŰHELY

Szerkesztés © Kis Domokos Dániel, 2020
© Unicus Műhely, 2020

ISBN 978 615 5084-75-1

A kiadásért felel a MÁG Bt. ügyvezetője
1135 Budapest, Tahí u. 98.
Tel.: 70/361-3732
E-mail: unicusmuhely@gmail.com
Honlap: www.unicusmuhely.iwk.hu

Ajánlás

Eötvös Lorándról mindenki tudja, hogy ő Pázmány Péter utólagos, a szocializmus idején fölvelt neve. Ezen kívül azt is tudják róla, hogy ő találta fel a torziós ingát, csak azt nem tudják, hogy az micsoda. De vannak azért tudós emberek is, akik még arról is hallottak valamit, hogy Eötvös Loránd nem hiába volt miniszter egy rövid ideig, mert például az Eötvös Collegiumot is megalapította, amelyet édesatyjáról nevezett el, aki regényíró volt, költő, és nagy utazó; a fia azonban nem Franciaországba utazott, hogy Petrarca provençai varázssországaiba helyezze el *A karthauzi* szerencsétlen szerelmeseit, hanem Svájcba, hegyet mászni, mivel édesatyja nagy nehezen lebeszélte arról, hogy sarkkutató legyen.

Aki még ennél is többet akar tudni arról, hogy a Marxnál és Engelsnél vagy három Jungfrauval okosabb Eötvös József politikai filozófiájára miért nem hallgatott sem itthon senki, sem Európában, az a legjobban teszi, ha elolvassa Oltványi Ambrus szerkesztésében Eötvös József leveleit (ez a Magyar Helikonnál megjelent Eötvös-összkiadás 1976-ban kiadott kötete). Oltványi teljes joggal állapítja meg, hogy Eötvös nélkül sem a magyar demokrácia, sem a magyar tudomány nem tudott volna egy szerencsés pillanatra felzárkózni Európához, a lehető legfélénkebb és visszahúzódebb ember volt, akinek talán egyetlen igazi barátja volt fiatalkorában, a tizenhat éves korában már szinte csodagyerekként publikáló történész, Szalay László, s ennek halála után pedig saját fia, Loránd, aki szárnyait bontogató diákként előbb költő akart lenni, és apja – a hozzá intézett egyik levél tanúbizonysága szerint – annak is tartotta. Mégis természettudós lett, mégpedig furcsa átmenet a ma inkább természetfilozófusként nevezhető königsbergi iskola és a darwinizmustól elbűvölt heidelbergi iskola között. Apja, aki

miniszterként sűrűn és kényszerűen érintkezett mindenféle politikussal, lelkes darwinista volt, aki ugyan hiába várta, hogy honfitársai majomná fejlődjenek, noha még csak a marha fokozatára jutottak el, inkább arra figyelmeztette folyton fiát, hogy mindenfajta természetfilozófiánál jobb a megbízható – hiszen kultúránk alapjául szolgáló – hagyományos teológia, mert abból van kiút és továbblépés, a természetfilozófia viszont attól a pillanattól kezdve, hogy elszakad a kísérleti úton igazolható feltételezésektől, pusztulásba kergetheti az emberiséget.

Az önkényuralom korszakának második szakaszában Eötvös Lorándot egy diáktársával együtt a piarista atyák kénytelenek kicsapni a gimnáziumból, mert politikailag „veszélyes” magatartást tanúsítottak, vagyis lázítottak a kötelező német-oktatás ellen. (Pedig még nem tudták, hogy a cirill betű még furfangosabb, mint a gót.) A jó atyák visszavették ugyan őket, és Loránd csak azért is megtanult németül, már csak azért is, hogy jobban megismerhesse a perzsa költészetet. Apja felismerte benne azt az önsorsrontásra hajlamos lehetséges zsenit, akit a világ akkor kezdett fölismereni Kőrösi Csoma Sándorban és – ugyancsak későn – Bolyai Jánosban.

Talán ezért akart elmenni a Spitzbergákra. Az ottani jegesmedvék ugyanis talán előbbre jutottak már a lények darwini nagy láncolatában, mint a hazai marhák.

Azután hazajött, kalandvágyból.

Nagyon köszönjük Kis Domokos Dánielnek, hogy Eötvös Loránd verseit, ezt az eddig ismeretlen és hallatlanul tanulságos dokumentumgyűjteményt hozzáférhetővé tette számunkra.

Szörényi László

AHOL VIRÁG, MADÁR...

EÖTVÖS LORÁND VERSEI ÉS VERSFORDÍTÁSAI

„Senki nem tudja jobban, mint én, hogy bár verset nem írkaílsz, költő vagy.”

Eötvös József

◀◀◀

„A titkok honában többre megy a költő, mint a természettudós.”²

◀◀◀

„(...) a tudomány embere, kinek érzelmi világa a költőétől alig különbözik egyébben, mint abban, hogy eszményeit versekben kifejezésre juttatni nem tudja, s azokat azért talán még mélyebben rejti szívébe, csak embertársainak elismerésében találhatja külső jutalmát.”³

◀◀◀

„A természettudósnak erőt inkább a gondolkodásnak az a józan szabadsága ad, mely nem akadályoztatja haladását, még ugrásait és repülését sem, de amely maga kérlelhetetlen elfogultsággal bírja fel az Ítélet szigorát arra, hogy eredményeink értékét megállapítsa. A fellegekben jár néha úgy, mint a költő, de meg tudja mondani mindig, milyen magasra emelkedett.”⁴

◀◀◀

---

1 Eötvös József Eötvös Lorándhoz, 1869. június 8. Eötvös József: Levelek. Szerkesztette, az idegen nyelvű leveleket fordította, az előszót és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. Magyar Helikon, Bp. 1976. 595-597. p. Idézet 596. p.

2 Eötvös Loránd: Elnöki megnyitó beszéd. „Előadta a május hó 11-ikén tartott közülésen.” *Akadémiai Értesítő*, 1890. 6. füzet. 325-335. p. Idézet 334. p.

3 Eötvös Loránd: Elnöki megnyitó beszéd. „Előadja a május 6-iki közülésen.” *Akadémiai Értesítő*, 1900. 6. füzet. 11. kötet, 289-292. p. Idézet 291. p.

4 Eötvös Loránd: A fizika tanításáról az egyetemen. „Az egyetem újjáalakításának évfordulója ünnepén felolvasott rektori beszéd kivonata.” *Természettudományi Közlemény*, 1892. 274. füzet, 24. kötet. 296-301. p. Idézet 298.

Szemünk előtt a kép, a kis, tizenéves ifjú, kit nevelője, Klette, a későbbi híres festő, *Keleti Gusztáv* szép képen is megörökített.⁵ Egy kis tisztás szélén, terebélyes fa alatt elmereng, figyelve az őt megértő virágokat és madarakat, hallgatva a *galamb, a csíziike és a bájdalár* énekét, valahol a Normafa alatt, a Sváb-hegy illetve a Széchenyi-hegy környékén, hol *Gipsy kutyájával* oly sok szép magányos sétát, kirándulást tett. Kis vonalas noteszébe rója egyre sikerültebb verssorait, *Mátyás fájáról, Az agg vitézről, Rákócziáról, Széchenyiről*, töprengve Magyarország sorsa felett. Közben szüleivel s nevelőivel kisebb-nagyobb utazásokat tesz, Salzburgból hazafelé a magas hegyek szépségéről elmélkedik, *mi szép e táj*, s a szabadságról... Nem csoda, ha ezen ifjúkori benyomásai, s a svábhegyi Eötvös-Trefort villában töltött felejthetetlen élmények hatására is a kor új kihívásának is eleget téve, a természettudományok felé fordul érdeklődése, hogy a sportokban, főképp a lovaglásban megedződve,⁶ már érett fejjel az Alpokban lévő Dolomitok sziklabérceit hódítsa meg, s a művészi fotográfiák segítségével örökítse meg élményeit, a táj szépségeit.

A természetszerető ifjú lelkes sorai költői alkatát is tükrözik, ahogy édesapjának írta:

---

5 Keleti Gusztáv: Eötvös Loránd. 1858. Vászon, olaj, 95×79 cm. Magyar Nemzeti Galéria, FK4176

6 Édesanyjának, Rosty Ágnesnek írja 1863. szeptember 9-én Csabacsüdről: „Kifáradva a lovaglástól, átizzadva ülök az asztalhoz, s írok neked néhány sort.” Lovaglásáról ír főleg, de közben: „Pesten elmentem Nádaskayhoz s elvégezvén teendőimet, Trefort bácsihoz, kikkel aztán délután Csanacsüdre kocsikáztunk.” – Osztálytársa, Nádaskay Gyula halálos ágyához ment, majd nagybátyjával, Trefort Ágostonnal utazott vidékre. Az öntudatos ifjú levele végén megjegyzi: „P. S. E levelet kérem eltenni, mert valaha igen nagy becsű lesz.” Patrona Hungariae Gimnázium, Plósz Katalin hagyatéka.

Szécsényi hegy, 1862. Aug. 9.

Kedves papám

Az idő oly szép, hogy lehetetlen rád nem gondolnom, mennyire szeretnél te most a Sváb hegyen lenni – s velünk tölteni a napot, de ha már nem láthatlak, írok legalább néhány szót, hogy magam helyett leveletem kapjad. Nem tudom ugyan, mit írok, de mégis írok, úgy mint a madár szokott énekelni, maga sem tudván, mit zeng, de ösztön súgja neki dalait, én is írok tehát neked, meglehet, nagyon üres szavakat, de mégis azokat sem fogod megvetni.

S felelni bő szavakkal fogsz, megírván azt, hogy oly jól érzed magad, mint mi. Ervin,⁷ Iluska⁸ is fönt laknak,⁹ csak te hibázol még, de reményilem, téged is nemsokára látunk.

fiad

Loránd¹⁰

Egy napjáról pedig egész részletességgel maga számok be az ekkor már Münchenben festészetet tanuló Klettéhez, azaz Keleti Gusztávhoz Pesten, 1861. november 15-én kelt levelében:

„fölkelünk minden nap reggel ötkor, ekkor a másnap megtanult leckét repetálom 7 ½-kor megyek iskolába s egész tizenegyig ott maradok. Ekkor háromszor hetenkint rajzleckém van; háromszor pedig lovardába megyek. — 12-kor villásreggelizünk, 1–2 pedig mindennap a Lónyaiékkal

---

7 Ervin, azaz Trefort Ervin (1854-1878) az unokatestvére Lorándnak, édesanyja Rosty Ilona volt, Loránd édesanyja pedig annak nővére, Rosty Ágnes. Eötvös József és Trefort Ágoston, a két barát így sógorok is lettek.

8 Eötvös Ilona (1846-1924), Loránd nővére

9 A Svábhegyen lévő Eötvös-Trefort villa a fogaskerekű megállója fölött állt. Ma már nincs meg, csak a Karthausi-lak.

10 Patrona Hungariae Gimnázium, Plósz Katalin hagyatéka

megyek Keresztessyhez vívni.¹¹ — 2–4 megint iskolában vagyok; 4 ½ ebédünk, 6–7 háromszor hetenkint angol leckém, háromszor pedig Vécsey¹² úrral görög s latin repetitio órák van, hétkor leckét tanulok, 8 ½-kor teázunk. — A kedd délután szabad, de óráink délelőtt, kivéve szombatot, midőn csak tízig tartanak, 11-kor végződnek. Professzoraim következők: az osztály és magyar nyelv tanára Koczány; — a latin nyelvet Cseh, a görögöt Szepessy, az ásvány és mértant Peck, a fizikát Dct. Polák Ede, a történetet Nachtigall, a hittant Trautwein tanítja¹³; a német nem obligált.”¹⁴

A második levelében emlékszik vissza az együtt töltött időszakra:

„eszembe jutott, mily boldog idők voltak azok, mikor mi még együtt éltünk; valóban csak most érzem azt, midőn már nélkülözni kell ezen élvezetet; nem tudom, mit adnék érte, ha most csak egy napig lehetnénk együtt habár tanulás közt. — Most tudom csak megbecsülni, mily boldog voltam, midőn önnel voltam! Higgye el, ha csak gondolok

---

11 Lónyay Menyhért (1822-1884) politikus, később miniszterelnök négy fia közül koránál fogva az első kettő Béla (1846–1890) és Menyhért (1849–1884) tanult ekkor vívni Keresztessy József (1819-1895) vívómestertől, aki a magyar kardvívóiskola megalapítója volt.

12 Vécsey Tamás (1839-1912) jogtudós, Loránd másik nevelője.

13 Tanárai: Koczányi Ferenc (1801-1867), Cseh Ferenc (1809-1883), Szepesi Imre (1811-1875), klasszika-filológus, később egyetemi tanár a pesti egyetemen, ki egyúttal költő és zenész is volt, Peck Ágoston (1823-1887), Polák Ede (1816-1892), emellett régész, történész, Nachtigall Jakab (1812-1862), Trautwein János (1819-1893).

14 Eötvös Loránd Klette Gusztávhoz írt levele. Pest, 1861. november 15. A teljes levelet közli Csengeryné Nagy Zsuzsa: Eötvös Loránd és Kelety Gusztáv kapcsolata. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve, 1. MNG, Bp. 1970. 188-194. p. Az idézett levél 192. p. – Tanulmánya végén hat addig ismeretlen, Kelety Gusztávhoz írt Eötvös-levelet közöl, melyek 1970-ben még Kelety Gusztáv lánya, Kelety Jolán tulajdonában voltak. 192-194. p. – a német nyelv ekkor még nem volt kötelező.

is önre, könnyek jönnek szemembe, és este ágyamban néha úgy elgondolkozom azon szép időkről, melyeket együtt töltünk, hogy az álom eszembe sem jut. — De elég a sopánkodásból, ami egyszer úgy van, az csak úgy van.”¹⁵

S már 1863. június 8-án, a Széchenyi-hegyen kelt levelében a „még a tél folytán írt regét Mátyás fájáról” is elküldi neki.¹⁶ – Természetesen ez a verse is megtalálható kötetünkben.

Eötvös Loránd ifjúkori verseinek és műfordításainak teljes kiadását tartja az olvasó a kezében. Egy-egy verse már máshol is megjelent, elsőként a halála után munkatársai által írt visszaemlékezésekben. Később is több versrészletet is olvashattak az életrajza, munkássága iránt érdeklődők. A jelen összeállítás készítője, s e sorok írója maga is több versrészletet, s teljes verset közölt az elmúlt évtizedek során Eötvösről szóló könyveiben. Most csak egyet, a számára talán legkedvesebbet emeljük ki, a *Rákócziról szöveget*.¹⁷ Pest

---

15 Eötvös Loránd Kelety Gusztávhoz, Pest, 1861. december 27. Uo. 192. p.

16 Uo. 193. p.

17 Kis Domokos Dániel: „Vezér valék! és íme hontalan!” Rákóczi, mint a számkivetettség jelképe. In „Rákóczi urunk... hadaival itten vagyunk”. A Szatmárnémetiben 1999 áprilisában megrendezett „Élő Rákóczi” konferencia anyagából. Szerkesztette Takács Péter. Debrecen-Nyíregyháza, 2000, 63-79. A vers közölve: 73-74. p. Eredeti kézírata: Budapest, Egyetemi Könyvtár, Ms H 133. 12—14.

R. Várkonyi Ágnes – Kis Domokos Dániel (szerk.): A Rákóczi-szabadságharc. Osiris, Nemzet és emlékezet, Bp. 2004. 656-657. p. – Több verse már ismert, verseiről, illetve részben verseit lásd: Kis Domokos Dániel: A csúcs. A hegyek szerelmese – báró Eötvös Loránd. ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 1998. 45-46. p., 68-69. p., 154. p., 197. p. és Báró Eötvös Loránd, a tudós fotográfus. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 21. MATI – ELGI, 2000. A természetszerető Eötvös Loránd. Magyar tudománytörténeti és Egészségtudományi intézet. Bp. 2017.

1862. február 9. Ebben az időben még tiltottak voltak az efféle versek, nem egy hasonló tárgyú szöveget, cikket még rá néhány évre is betiltottak. – Ez a vers először, teljes terjedelmében – stílszerűen – Borsiban, a fejedelem szülőhelyén hangzott el újra, egy Rákóczi-kori megemlékezésen, majd 1999-ben a Szatmárnémetiben rendezett konferencián, s végül 2000-ben jelent meg, *Rákóczi, mint a számkivettség jelképe* témakör egyik dokumentumaként.

A Patrona Hungariae Gimnázium hajdani híres fizikatanára, Plósz Katalin M. Georgia, „Dzsordzsi” nővér, kivel Eötvös kapcsán ismerkedtem meg, tervezte kiadni a verset, nekem többször is beszélt erről. Sajnos, valami miatt mégsem készült el. – Rokoni kapcsolatok révén valóban hét vers eredeti fogalmazványa volt a birtokában, több, Eötvös Lorándhoz köthető kézirattal együtt. Ezeket mind a Gimnáziumra hagyta.

E sorok írója régóta várta egy teljességre törő verseskötet kiadását... Végre ez az alkalom most, báró Eötvös Loránd halálának 100. évfordulóján jött el.

A kéziratokról

A versek törzsanyaga: ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirat-tár Ms H 133 – Eötvös Loránd fiatalkori költeményei. Kis, barna bőrbbe kötött vonalas notesz. Az első lapon, egy vastagon, az olvashatatlanságig kihúzott rész után mindössze ennyi: „Eötvös Loránd.-” Mintegy 78 darab, részben számozott verset és versfordítást tartalmazó kötet, mely 1861. december 18. és 1864. február 25-e közt írt, illetve – egy latin kivételével – németből fordított verseit tartalmazza, itt-ott apró javításokkal és tartalomjegyzékkel, 147 számozott lapon, az utolsón nincs szöveg; a kötetecske végén 4 oldalon található a „Tartalom.”, a vers címe mellett keletkezési helyének feltüntetésével. – A kötet, az eredeti versek

bemásolásával, még szintén 1864-ben készülhetett, ez magyarázhatja, hogy a tartalom csak a 140. lapig megy, vagyis az itt szereplő 7–8 vers a kötet készülte után került bele, 1863. december 30. és január, azaz a két 140., illetve 146. lapon kezdődő vers közötti pár napon, de a hanyagság sem kizárható. – *A kötet véleményem szerint – a szerző korai naplóját ismerve – Eötvös Loránd kézírása.*

Az ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattárában lévőhöz hasonló két verseskötet van az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum tulajdonában, több más versével együtt. Ezek tehát:

1) *Kézírtos verseskötet* „Eötvös Loránd: Műveim.” OPKM D88.25.1. Összesen 18 verset tartalmaz. Az 1-16. számú vers teljesen megegyezik az Egyetemi Könyvtárban lévő első 16 darabbal, ezek Eötvös Loránd kézírásával: 1. Az aradi rab, 2. A hon sorsa, 3. A két dalnok, 4. A haza és a fa, 5. Az agg és fája, 6. Mi szép e táj, 7. II. Rákóczi Ferenc keserve, 8. Mátyás fája, 9. Az agg vitéz (a 8. és 9. vers itt felcserélve, s az Egyetemi Könyvtár példányához képest 1862. dec. 21. helyett 1863. jan. 10-i dátummal szerepel Az agg vitéz), 10. Messze bolyg, 11. Éjjel bolygott, 12. Apámhoz, 13. A dalnok nyughelye, 14. [Széchenyi emlékére – a cím kihagyva], 15. A dalnok temetése, 16. Országokon keresztül. Az előforduló eltéréseket az egyes verseknél jelöltük. Az utolsó kettő jóval később kerülhetett a füzetbe, talán édesanyja, Rosty Ágnes kézírása. Ezek: 17. *Kedves anyám [Anyámnak]* és 18. *Láttam a fűzfát.*

2.) *Kézírtos füzet* D 88.25.2; Eötvös Loránd kézírása. 1860-1861 közötti versek. Nincs címdala, borítója hiányzik. Első lapja gyűrött. Mindjárt az első vers szövegével kezdődik. Az egyes versek: 1. Fohász a magyarok Istenéhez, 2. Szúri Miska, 3. Az első pad, 4. Légy magyar, 5. Az éj sötéte, 6. Az ifjú pár (elbeszélés), 7. III. András halálára, 8.

Föl magyarok, 9. Egy hajós dala, 10. A király és a pór (Seidl után németből), 11. A tűz ereje (Schiller után), 12. Egy ülés a Raixrathban, 13. Edithhez.

3) *Láttam a fűzfát*. OPKM D 88.25.3. Év nélkül. „Loránd” aláírással. Külön lapon, 1 fol., 1 oldal.

4) *Emlény, 1859. dec. 10.* OPKM D 88.25.4. „irta Eötvös Lorand” aláírással. 1 fol., 2 oldal.

5) *Atyámhoz, 1863. márc. 19.* D 71.10.1. „Loránd” aláírással. Egy összehajtott lapon, 2 fol., 4 oldal.

Ez az öt kézirat kiállítva: *Eötvös József és a közoktatás* című kiállításon. Kurátor: *Pechó Zoltánné*. Ercsi, Eötvös József Emlékház. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum állandó kiállítása.

Ezeket a kéziratokat a *Patrona Hungariae* Gimnáziumban lévő példányokkal és a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában lévő kézírásos folyóiratszámokkal együtt összevetettük, a hiányzó darabokkal kiegészítettük az általunk alapul vett, az Egyetemi Könyvtár által őrzött kötetet.

Az *Atyámhoz*, *Anyámnak*, *Rege a csalogányról*, *A csiga*, *A földművelő*, a „*Mind itt vagyunk...*” azaz *Gyászszózat Nádaskay Gyula felett* és az „*Eljöttünk, eljöttünk...*” kezdetű, *Nádaskay Gyula sírja fölött* elmondott vers első változata *Plósz Katalin* révén a *Patrona Hungariae Gimnáziumban* vannak.¹⁸

Az agg vitéz és *A hon sorsa* című verse 1863-ból.¹⁹ *Az önmivéldési kör Közlönye*. 1863. január 10. I. évfolyam,

---

18 A birtokába került dokumentumokról, így erről a hét versfogalmazványról maga is beszámolt. Plósz Karalin: Eötvös Loránd elveszettnek hitt levelei. *Fizikai Szemle*, 1992. 2. sz. február, 41-51. p.

19 1. évfolyam, 1. szám, 1863. január 10. MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 4326/26. 12 p. *Az agg vitéz* 4-8. p. *A hon sorsa* 11. p.

1. szám, 1863. január 10. MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 4326/26. 12 p. *Az agg vitéz* 4-8. p. *A hon sorsa* 11. p.

A *Mátyás fája* című vers másolata megtalálható Eötvös Lorándnak 1863. június 8-án Kelety Gusztávhoz írt levelében is. A levelet közli Csengeryné Nagy Zsuzsa: Eötvös Loránd és Kelety Gusztáv kapcsolata. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve, 1. MNG, Bp. 1970. 188-194. p., a szóban forgó levél 193. p. Eötvös Loránd Kelety Gusztávhoz írt ezen leveleinek jelenlegi lelőhelye ismeretlen.

Eötvös Lorándról, mint költőről lásd: Fröhlich Izidor: Báró Eötvös Loránd emlékezete. In: Fröhlich Izidor (szerk.): Báró Eötvös Loránd emlékkönyv. Bp., 1930. Akadémia. 77–79. p. Itt az „Atyjámhoz. Pest, 1863 Mart 19” József napra írt s „Anyámnak.- (Sept. 18)” 1863-as, Csabacsüdön született versét is közreadja: 77–79. p. – Mindkét kiadásban az atyjához írt versben a refrén első sora elírva, helyesen: „S ha ezt tevén [,tevé]m” helyett] célomnak megfelelttem,”. Vö. Plósz Katalin: Eötvös Loránd elveszettnek hitt levelei. *Fizikai Szemle* 42 (1992) No. 2. 41–51. p. A Návay Ilonától hozzá, s így a Patrona Hungariae Gimnáziumba került levelekről és a három versfogalmazványról lásd uo. 41. p. és „Eötvös Loránd verse Atyjához” c. alatt a teljes vers, facsimile-részlettel: 50–51. p.

Eötvös Loránd 1870. március 15-én Heidelbergből apjához írt levelének végén, a közelgő József napra tekintettel megismétli a hét évvel korábban írt köszöntőjének utolsó versszakát.²⁰

---

20 A levél teljes terjedelmében közölve: Kis Domokos Dániel: A csúcs. A hegyek szerelmese – báró Eötvös Loránd. ELTE Eötvös Kiadó. Bp. 1998. 196-198. p.

Ennek 7-8. sora:

„Hisz hogyne áldna meg Isten kegyelme
Ki nemzetednek szántad életed!”²¹

A kiadásról

A versek időrendben követik egymást, de az Eötvös Loránd által összeírt két kéziratos kötet sorrendjét megtartottuk, így a fordítások a saját versekkel keverednek.

A verseknél megtartottuk a régies alakokat, de igyekeztünk a szöveget mindenhol a mai helyesíráshoz igazítani. Ettől többnyire csak akkor térünk el, ha a versmérték vagy a rím azt megkívánta. Így jártunk el a központosozásnál is. Ritka esetben egy-egy nagyon értelemzavaró résznél, vagy ha szövegvariánsok ismertek, lábjegyzetben segítettük a jobb megértést vagy a gyors tájékozódást. Néhol a nyilvánvaló szótaghibát jeleztük. A kötet végén *a fordítások eredeti szövegei* is szerepelnek. Természetesen *a fellelhető versek összegyűjtésekor elsődlegesen nem filológiai munka, sem irodalomtörténeti dolgozat lebegett előttünk, hanem a szélesebb közönség számára is jól olvasható, szép kis verseskötet.*

Köszönetnyilvánítás

Elsődlegesen az *Eötvös emlékérvnek* – „Eötvös100”-nak – köszönhető a kötet megjelenése, és annak fő koordinátorának, *Szarka László Csaba* geofizikus akadémikusnak. Továbbá az *Unicus* Kiadónak és igazgatójának, *Kemény András*nak, úgyis, mint a *Patrona Hungariae* Gimnázium könyvtárosának. Külön köszönet *Szőrényi László*nak, ki szép ajánlásával méltóképp vezeti be a hajdani kegyesrendi diák költői munkásságát, és aki az egész kéziratot átnézte, s a perzsa költők fordításaihoz fűzött kiegészítésekben

---

21 Az alább közölt kéziratos kötetben Isten *kegyelme* helyett *segélye* áll. Utólag rájött, így jobban hangzik, vagy fejből így emlékezett erre a részre.

az egyes költők neveinek elfogadott mai magyar írásmódjára felhívta a figyelmemet.

Az egyes kéziratokat őrző intézményeknek, és azon kedves munkatársaknak mondunk még köszönetet, akik segítettek, hogy minél teljesebb legyen ez a kis versgyűjtemény: az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatójának, *Kálóczy Katalinnak* és Kézirattára vezetőjének, *Tóth Krisztinának*, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum múzeumigazgatójának, *Bogdán Melindának*, az MTA KIK Kézirattára vezetőjének, *Babus Antalnak*, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára vezetőjének, *Koltai Andrásnak* és munkatársának, *Szekér Barnabásnak*. Végezetül hálásan köszönöm *családomnak, feleségemnek, Báthory Annának*, hogy időt szakíthattam e szép és lélekemelő munka elvégzésére.

Költői hajlam, apai örökség

„Apai örökség nála a költői hajlam is. Fiatalkorában verseket is írt, amelyeket Gyulai Pál magasra értékelt. De ettől eltekintve is, az igazi tudósok mindig poéta lelkek, kikben van «látóképesség». Látóképessége olyan dolgoknak, melyeket közönséges szem észre nem vesz. Ebből a szempontból az igazi tudós munkájában több költészetet találunk, mint akárhány költőében, viszont az igazi költő sokszor több és mélyebb igazságot hirdet, mint akárhány tudós. Mert nemcsak a mértékre szabott sorok adják a poézist, hanem valami más, sokkal magasabb és elvontabb dolog. Talán így lehetne kifejezni: az eszmék és gondolatok harmóniája a világgal. «A harmónia az egyetlen objektív valóság, az egyetlen igazság és minden szépnek forrása», mondja Poincaré.”²²

---

22 Mikola Sándor: Báró Eötvös Loránd tudós egyénisége. Báró Eötvös Loránd emlékkönyv. Szerkesztette Fröhlich Izidor. Magyar Tudományos

A tudós elméleti fizikus, egyetemi tanár, Eötvös kollégája, *Fröhlich Izidor* pedig így emlékezik: „jellemző báró Eötvös Lorándra is, hogy már tizenöt éves korában, számos verset írt, melyek egy kis kötetben, tisztázottan az egyik legdrágább Eötvös-ereklyét alkotják.”²³

„Lett volna-e báró Eötvös Loránd nagy költő, ha a fent bemutatott nyomon továbbhaladt volna: ki tudja? de hogy ő az ország legnagyobb természettudósa lett, azt teljes büszkeséggel mondhatjuk, s ez őréa és az országra hervadhatatlan dicsőséget árasztott.”²⁴

És a neves matematikus, Eötvös kortársa, munkatársa és barátja visszaemlékezésében a következőt állítja:

„Néhány évtizeddel ezelőtt írta Falk Miksa egyik tárcájában, hogy Eötvös József éppen egyik versén dolgozott, mikor kihívták. Távollétében a kis Lóránd befejezte a költeményt, és az apja mindig büszkén emlegette, hogy senki sem tudja megmondani, melyik részét írta ő, melyiket a fia. Eötvös Lóránd megmondta egyszer, hogy ez a vers a *Zászlótartó* volt.”²⁵

A teljes igazság pedig ez:

Akadémia, Bp. 1930. 261-286. p. Idézet 285. p.

23 Fröhlich Izidor: Báró Eötvös Loránd emlékezete. Báró Eötvös Loránd emlékkönyv. Szerkesztette Fröhlich Izidor. Bp. 1930. 18-79. p. Idézet 77. p.

24 Fröhlich Izidor: Báró Eötvös Loránd emlékezete. Uo. 79. p. *Atyámhoz* és *Anyámnak* című verseket közli itt teljes terjedelemben.

25 Beke Manó: Eötvös Lóránt báró kulturális munkássága. *Az Újság*, 1921. augusztus 5. péntek, 4. p.

Eötvös József Falk Miksának

(1867. április 21.)

Húsvétvasárnapján, 867.

Tisztelt barátom!

Ma feltettem, hogy nem dolgozom semmit, s nem is tettem mást, mint hogy a délelőtt nagyobb részét a botanikus-kertben töltöttem, s a tanár nem lévén otthon s a kertészlegények nem ismervén, többet tudtam meg, mint kultuszminiszternek szokása. Nemcsak dolgozni nem akartam, de írni sem; de hazatérve, kezembe vettem Magyarországot, láttam Ön nevét, elolvastam cikkét, s ott találtam a szép piros tojást számomra, s most leültem, hogy megköszönjem, mert ámbár nem vagyok hiúbb másoknál – legalább író- s politikustársaimat értem –, de jólesik, ha itt-ott egy okos embernek eszébe jut, hogy bizonyos dolgokat, melyekről most a verebek is csiripelnek, én mondtam ki először az országban, s hogy célként mertem kitűzni magamnak oly dolgokat, melyek akkor még reménynek is nagyoknak látszottak. – Ebből láthatja, hogy bármit beszéljenek egyesek, nem látom a jövőt oly borúsnak, s nem mondok le a jövőről, habár Strossmayer azt állítja is, hogy ahhoz nincs jogunk. – Meg vagyok elégedve helyzetünkkel, hiszem, vagy inkább érzem – mert vannak instinctusaim –, hogy szebb jövőnek megyünk elébe, s így kedélyi állapotom jó; annál rosszabb a corpus delicti. Májam Karlsbad után sóvárog, fejem zúg, lábaim romlanak; egyáltalában mint rokkant katona fogok részt venni a győzelmes sereg diadalmenetében, s annyira el vagyok halmozva munkával, hogy alig győzöm. De carpe diem, Jóska, carpe, minime credula posteris, s előre megyek 24 lóerővel. Ha csak őszig tartom ki, annyit fogok tenni, hogy ha a szolgálatból elbocsátanak, s a régi kocsisokat fogadják vissza, ezek Augiás-istállójokat nem is ismerik meg, s bizonyosan soha

többé oly jól – so kannibalsch wohl, mint Goethe mondaná – nem fogják érezni magukat. Őszig, ha Isten megsegít, a pápens ügye rendben lesz, a szerb iskolák s egyházak szervezve – s pedig az illetők megalégedésére – és a zsidó zsinat összehíva. Ezeken kívül, hogy multságom is legyen, rendezem a fundacionális javakat, felépítem a Lipót-temploomot, építek egy nagy kémiai laboratóriumot az univerzitás számára, s visszaállítom a győri jogakadémiát. Ennyit, ha élek bizonyosan teszek; ha idő marad, van még más dolgom is. De ebédre hínak, s enni is kell, s így elég mára. Költeményeimet elküldtem, s leírva a Lobogót is. Nagyon szeretném, ha jól fordíthatnék le, mert szeretem e művemet, talán mert bizonyosan utolsó versem, talán mert 2 strófa fiamtól van, ki akkor 13 esztendőös volt, s jótállok, nem találja ki senki, melyik? Ég áldja meg Önt. Szeresse

hívét

Eötvös²⁶

Ezt a levelet, több másik mellett teljes terjedelmében közli Falk Miksa visszaemlékezésében. Az 1903-ban nyomtatásban is megjelenő kor- és jellemrajzában a „Lobogó” magyarázataképp a lábjegyzetben ez áll:

„Itt a Zászlótartó című költeményét érti, melynek kinyomtatása a rendőrség által meg nem engedtetvén, akkor még csak kézírásban létezett. Eötvös a költeményt azért küldötte kéziratban Falk Miksának, ki akkoriban a felséges asszony magyar nyelvtanára volt, és előtte naponként megjelenhetett, hogy a

---

26 Eötvös József Falk Miksához, 1867. ápr. 21. Eötvös József: Levelek. Szerkesztette, az idegen nyelvű leveleket fordította, az előszót és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. Magyar Helikon, Bp. 1976. 479-480. p. – A levelet teljes terjedelmében közli Falk Miksa: Kor- és jellemrajzok. Bevezetéssel ellátta Wekerle Sándor. Sajtó alá rendezte Falk Ernő. Révai Testvérek, Bp. 1903. 267-268. p.

királynéval megismertesse és ily módon a nyomtatási engedélyt kieszközölhesse. L. a „Királyné”-ról című cikket.”²⁷

S valóban, az említett fejezetben leírja Falk, mikor ő tanította Sissyt magyarra, mennyire megtetszett neki Eötvös József költészete. S most adjuk át a szót Falk Miksának:

„A királyné azon megjegyzésére, miszerint kár, hogy Eötvös oly kevés költeményt írt, azt válaszoltam:

– Bizony, kár, hanem azért van ám még egy, mely nincs meg ebben a kötetben.

– Hát hol?

– Sehol, felséges asszonyom, nem szabad azt kinyomtatni; el van tiltva.

– Micsoda? Eltiltva! Hát már Eötvöst is eltiltják?

Ugyan mondja meg, mi van abban a költeményben?

Rég vártam erre a pillanatra, és azért a „Zászlótartó” kézírata napok óta a zsebemben volt. Fel is olvastam rögtön őfelségének rendkívüli tetszése mellett; magához vette a kéziratot és meg is tartotta.”²⁸

Már csak az marad kérdés, melyik lehet az a bizonyos két versszak, melyet az ifjú Loránd „csempészett” apja versébe?

*A ZÁSZLÓTARTÓ*²⁹

I.

Gyásztérein Mohácsnak
Meggzúnt a nagy csata,
Tört vérték s fegyverek közt
Fekszik sok dalia.

---

27 Uo. 268. p.

28 Falk Miksa i. m. 409. p.

29 Eötvös József költeményei. Székely Bertalan és Keleti Gusztáv rajzaival. Szász-Altenburgban, A Pierer-féle udvari nyomdában. Geibel István és társánál. Pest-Buda, [1868] 63-71. p.

S hol annyi bátor küzdött,
Oly sok szű vérezett,
Az esti szellő sóhajt
A gyászmező felett.

Ébren csak egy vitéz még
Az ezerek közül;
Romján a dúlt hazának
Csak ő tekint körül.

Vér foly le homlokáról,
Széttörve fegyvere,
Egész csak még a zászló, –
Ezt tartja hős keze.

Ezt tartja és körülnéz,
Számítva társait:
És lám egy sem hiányzik,
Mind, mind jelen van itt.

Ki reggel véle jött el,
Mind megmaradt helyén –
Kebélben mély sebekkel,
Szenny nélkül fegyverén.

S ő föltekint az éghez:
»Légy áldva Istenem!
Sok bajnokunk veszett el,
De Árpád népe nem.

A nép, mely ily csatát veszt,
Mely halni így tudott,
Feltámad még a sírból
S még egyszer élni fog«.

Így szól, és most tovább megy
A pusztult téreken;
Már csak lépése hangzik
S a táj csendes leszen.

II.

Mély völgynek rejtekében
Áll egy magányos lak,
Fölötte zúg a fenyves,
Alatta a patak.

A völgy körül a Mátra
Magaslik ég felé,
Miként ha nagy falával
Nyugalmát védené.

Felette tiszta égnek
Borúl el kárpita,
Áldásként öntve fényét
A völgy virágira.

S míg lenn a messze síkon
Naponként harc zajog,
E tájnak nyugodalmát
Csak ha a lomb susog –

Zavarja, – s zúgó csermely
S madárcák éneke.
Itt élt régmúlt napokban
Egy tisztelt remete.

Nyugodtan, mint e bércek,
Tisztán, miként ege,
S magányban, mint a csermely,
Így folyt el élete.

Hajdan, ifjabb korában,
A dalia nevét
Jól ismeré az ellen,
S hatalmas fegyverét.

S a hon, mely nem felejtí
Győzelmes bajnokát,
Sokszor babérral fűzé
Körül hős homlokát.

De hogy leszállt Mohácsnál
E honnak csillaga
S nem volt miért csatázzon
A bátor dalia:

E völgy nyugodt körében
Rejté el bánatát;
Szívét a bú emészti,
A rozsdá jó vasát.

Most agg, hosszú napokban
Sok évek folytak el;
Haja galamb-fehér lett, –
Nyugodtabb a kebel.

S miként ha hó takarja
A hervadt téreket,
Csak itt-ott áll egy kóró
A jég-lepel felett:

Úgy hosszú életének
Nehéz keservibül
Csak itt-ott még egy emlék,
Mely néha felmerül.

De ha távol falukból
A nép hozzája jött
S az agg letérdepelve
A feszület előtt,

Éghez emelt kezekkel
Könyörgé istenét,
Hogy el ne hagyja veszni
Letiprott nemzetét;

Hogy el ne hagyja veszni
A szép magyar hazát,
Hogy el ne hagyja veszni
Nagy Árpád magzatát:

Akkor sejdíti néha
Az ájtatos tömeg,
Hogy bár e fej megőszült,
Hogy bár e kéz remeg, –

De egyiránt még ifjan
Hevül ez agg kebel,
Szemén a könnyek érte
Még nem apadtak el.

III.

Igy múlt a hosszú élet;
Kifáradt a kebel,
Mit rég sejdít, most érzi:
Hogy végre menni kell.

S kiket sokszor szavával
Vigasztalt bú között
Még egyszer összegyűjti
A kis kunyhó körött.

»Oh légyetek üdvözölve
Még egyszer, jámborok,
Kik terhes életemnek
Baráti voltatok.

E hosszú földi pályán
Végig kísértetek,
Oh légyetek üdvözölve
Utolszor, hív sereg!

Egy kincset rejt e kunyhó.
Míg ifjabb volt karom,
Megvédtem; éltem eltelt;
Most már rátok bízom«.

Igy szól, s megy kunyhájába
S egy zászlóval kilép;
Terhétől karja reszket;
Bámulva áll a nép.

»Im kincsem! szebbnapokban
Királyom bízta rám, –
Közötte száz veszélynek
Mohácsnál hordozám.

S sok évig a kunyhóban
Őriztem kincsemet.
Im itt van, szenny nem érte
E szentelt színeket.

Büszkén lobog, mint egykor
Győzelmeink alatt;
Sok elveszett Mohácsnál
De zászlónk megmaradt.

Mátyás fényes lakában
A félhold ül Budán,
S új zsarnokok jöhetnek
A zsarnokok nyomán:

De míg e zászló meglesz
S élnek emlékeink,
Nem fognak eltiporni
Győzelmes ellenink.

A hosszú éj után a
Napnak kell jőnie,
És a korány fuvalma
Fölbred majd vele.

S ha kéz lesz, mely e zászlót
Fel bírja tartani,
E szellő a redőket
Ki fogja bontani.

És újra kardot fognak
Az elszokott kezek,
Melyek láncot viselve
Megerősbültének.

S megtisztul a töröktől
Budának szent fala
És újra ön-hazánk lesz,
Mi börtönünk vala.

De hol van, aki tartsa
Vészek között, a kéz?
Hol van, ki védnibirja
Zászlónkat, a vitéz?»

Szólt – s ím, a mint körülnéz,
Száz kar emelkedik
És száz ajakról egy szó – – – –
Mind, mind ajánlkozik:

»Kevés egy élet, egy kar,
E terhet hordani,
De mindnyájunkra bízzad
S meg fogjuk tartani«.

S amelyet elbocsáta,
Száz kéz ragadja meg
A zászlót, s most közöttük
A nép felett lebeg

Ő látja, s megnyugodva
Csukódik be szeme;
Hisz zálogát jövőnknek
Jó kézbe tette le!

1863.

Versei írásakor

Eötvös Loránd mikor ezeket a verseit írta, a pesti piaristákhoz járt. A pesti kegyes tanítórendi nagygymnáziumban az I. osztályt (1857–1858), a II–III. osztályok első féléveit (1858–1860), a IV. osztály második (1861) és az V. osztály első félévét (1861–1862), végül a VIII. osztályt (1864–1865) végezte a piarista gimnáziumban, nyilvánosan, a többit magánúton.³⁰ Az 1861/62. évi értesítőben pedig ez áll: Töb-

---

30 Ld. a budapesti piarista gimnázium anyakönyveit: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, Budapesti gimnázium levéltára, Anyakönyvek és az értesítőkben: Tudósítvány a pesti kegyes tanítórendi nagy gymnasiumrol a vonatkozó években. Koltai András

bek közt „Betegség miatt a tanodából kiléptek: B. Eötvös Lóránt”.³¹ S már 1860 áprilisában írja Eötvös József, hogy fiát „egészség ürügye alatt most húsvétre az iskolából” kivette, s míg a március 15-i diákfelvonulás megtorlását követő viszonyok tartanak, otthon neveli.³² A IV. osztályban Eötvös még a kitűnő tanulók között van, igaz az öt közül a legutolsóként: „Erkölcsei viselet dicséretes; Figyelem éber; Szorgalom kellő; Hittan 1, Latin nyelv 2, Görög nyelv 2, Magyar nyelv 1, Német nyelv 2, Földrajz és történelem 1, Mennyiségtan 2, Természettudomány 1.” A VIII. osztályban viszont érdekes módon már nem volt ennyire fényes bizonyítványa: „Erkölcsei viselet törvényes, Figyelem változó, Szorgalom kellő, Hittan jó, Latin nyelv jó, Görög nyelv jó, Magyar nyelv jeles, Német nyelv jó, Földrajz és történe-

---

összeállítása: https://hu.wikipedia.org/wiki/E%C3%B6tv%C3%B6s_Lor%C3%A1nd#cite_note-6

31 Tudósítvány a pesti kegyes tanítórendi nagy gymnasiumrol 1861/62-diki tanévben. Pest, Beim J. és Kozma Vazul, 1862. 23. p.

32 Eötvös József Mikó Imrének, 1860. április 6. Eötvös József: Levelek. Szerkesztette, az idegen nyelvű leveleket fordította az előszót és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. Magyar Helikon, Bp. 1976. 314-316. p. Idézet 315. p.– Részben arra is választ kapunk ebből a levélből, miért is volt magántanuló oly sok ideig az ifjú költő. „A március 15-i eseményeket ismered. Azoknak egy része, kik a demonstrációt tették, gyermekek voltak. Fiam még nincs 12 éves, s mert csak a célba vett menetről előre tudósítottam, s gyermekemet egy egész napon a házban tartám, ennek köszönhetem, hogy baja nem történt. Több iskolatársa, köztük Lónyay Menyhért fia, szúrást kaptak, s vajon ki állhat jól, hogy ehhez hasonló eset nem fordulhat elé a jövő héten? S gyermekeink éppen, mert nevünk egy vezetőknek hivatva érzik, a legnagyobb bajba és veszélybe nem keveredhetnek?” Uo. 315. p. 1860. március 15-én Pesten az egyetemi ifjúság tüntetést szervezett, 1848. március 15-ére emlékezve. A békés felvonulókra tüzet nyitott a rendőrség. Hárman megsebesültek, és közülük az egyik, Forinyák Géza egyetemi hallgató behalt sérüléseibe. Április 4-i temetése hatalmas tüntetéssé vált, mintegy 60.000 ember részvételével.

lem jó, Mennyiségtan jó, Természettan elígséges, Bölcsész-
szet jó, Általános osztályzat e.r.” azaz „I. rendű.”³³ 1865-
ben érettségizett. A kitűnőre értékelt érettségi bizonyítvány
érdemjegyei a természettant kivéve megegyezik az év végi
jegyeivel. Természettan alatt pedig az érettségin három
tárgy is szerepel: Botanikából („E Botanica”) „eminentes”,
ásványtanból („E Mineralogia”) „praecellentes” és állat-
tanból („E Zoologia”) szintén „praecellentes”, azaz jeles
érdemjegyet kapott.³⁴ Magántanárai, a későbbi híres festő,
Klette, Keleti Gusztáv, a jogtudós Vécsey Tamás mellett
elsődlegesen a kor jeles mineralógusának, Krenner József
Sándornak volt köszönhető ez a fényes eredmény, s később
az egyik legsikeresebb, iskolateremtő magyar vegyésznek,
Than Károlynak, ki megkedveltette vele a kémiát, s kinek
hatására a már jól ismert Bunsenhez ment továbbtanulni a
híres heidelbergi egyetemre.

Eötvös Loránd piarista diákéveiben írta verseit, részben
nyilván a kor s az iskolai tanítás elvárásainak is megfelelően.
Az úgynevezett „kidolgozási föladatok” alatt „magyar föl-
adatok” között a versírás egy megadott témára s versformá-
ra is gyakran szerepel: V. osztály: „A jó tanuló. Hatos versek
rendezgetése.” „A jótévők iránt háladatosak legyünk. Rí-
mes versekben.” „A holdhoz. Párversek.” „Az elkényezte-
tés káros következményei. (Baróti „egy némely úrfi” című
költeményének utánzása.)” VI. osztály: „Az eltávozó barát
búcsúja. Párversekben.” „Horváth Endre költeménye után
prósaí áttétel.” [Pázmándi Horváth Endre (1778-1839)]
„Újévre anyámnak. Jambusokban.” „Halottak estéje a te-

---

33 A kegyes tanítórendiek pesti nagy gymnasiumába járó ifjúságnak
érdem szeréuti osztályozása 1864/5-iki tanév második félévében. Pest,
Emich Gusztáv, 1865.

34 PMKL Budapesti Gimnázium iratai = III. 9. a. Érettségi 1861-66.
FOR G-2, 5. Eötvös Loránd bizonyítványa 1864/65. júl.

metőben. Festő költemény rímekben.” „Az aratók örömdala. Sapphói versezet.” „Bucsúszózat tanulóársaimhoz év végén. Párversek.” VII. osztály: „Hunn mondanakör. Hősi hatásokban.” „Örvendezés a magyar történelem előadása fölött. Költői levél.” „Főlirat a nemzeti zászlóra. Versekben.” „Örömhang az országgyűlés megnyitására. Rímes jambusokban.” „A csalogány és ölyv. Mese.” „Hálászózat a szülékhez a vett jótéteményekért. Költői levél.” VIII. osztály: „Pásztori merengés. Idyll.” „A hazafi álma. Jambusi rímes versekben.” „Holbein egyik remekművére. Epigramm.” „Álmos keserve Béla fia fölött. Alagya.” [Elégia] „Vahot Sándor sírjánál. Óda.” [Vahott Sándor meghalt 1861. április 9-én.] „A hongyülés egyetértéséről. Költői levél.” „A fürj és fia. Mese rímes versekben.”³⁵ – A témaválasztás azonban nem egyszer erőteljesen eltért az elvártaktól, nem egy lelkes hazafias verset írt. Ilyen volt a még 1859. december 10-én keletkezett *Emlény* című is. Ez lehetett az egyike azon politikai színezetű kijelentésének, melyre apja hivatkozott gróf Mikó Imrének 1860. április 6-án kelt levelében: „Fiam, amint mondám, 12 éves, s ámbár eléggé meggondolatlan, s a múlt télen 3 politikus színű excesszust tett, melyek elsimítását csak tanárai becsületességének köszönöm...”³⁶ Büntetése csak annyi lett végül, hogy „Erkölcsi viselete” „könnyelmű” minősítést kapott.³⁷

---

35 Tudósítvány a pesti kegyes tanítórendi nagy gymnasiumról 1860/61-dik tanévben. Pest, Beimel J. és Kozma Vazul, 1861. 26-27. p.

36 Eötvös József Mikó Imrének, 1860. április 6. Id. mű.

37 1859/60. tanévben, 3. osztályos gimnazistaként. Hivatkozik rá Plósz Katalin: Eötvös Loránd (1848-1919) gyermek- és ifjúkora az összegyűjtött dokumentumok tükrében. (1848-1872). 73-80. p. Hivatkozás 75. p. – PMKL Budapesti Gimnázium iratai = III. 9. a. Anyakönyvek 86 c 11. Eszerint is a 2. félévben magántanuló. – Ezúton mondok köszönetet *Szekér Barnabás* levéltárosnak is.

A jelzett kihágások nem derülnek ki a piaristák feljegyzéseiből, s csak visszaemlékezésekből következtethetünk, mik is lehettek ezek. A fent nevezett vers lehetett valóban az egyik, mely nyilván egy korábbi, még nem Eötvös által vezetett önképző kör felolvasására készült. Császár Károly, ki csak két évvel járt Eötvös Loránd felett,³⁸ a későbbi piarista szerzetes visszaemlékezésében épp erről az időszakról számol be, mely teljesen ráillik a feltett okokra: „1858/59-ben szombatonként délután Székács József pesti evangélikus pap lakásán a legbelső szobában gyülekeztünk össze, természetesen zárt ajtók mögött, mert maga a szíves házigazda meglehetősen aggodalommal őrködött működésünk felett. Egyik ülésről a másikra nem volt határozott programunk, hanem ki-ki hozott egy verset, egy rajzot, egy irodalmi vagy apróbb történeti dolgozatot, amint a véletlen a kezéhez az anyagot szolgáltatta. Ezen irodalmi zsengetek elolvastuk, bírálgattuk és „Szépirodalmi Meteor” című gyűjteményünkbe iktattuk. Gyakran szavalásban telt el az egész idő: ma sem tudnék róla számot adni, honnan teremtették elé társaink Petőfinek nagyon is tiltott költeményeit, melyek a közkézen forgó két kötetes kiadásban természetesen hiányoztak, de annyi biztos, hogy mi a leghazafiasabbakat Székács József lakásán másoltuk, megtanultuk, és el is szavaltuk. Szóval mi valóságos önképzőkört alkottunk volt, melynek csak az az egy hiánya volt, hogy működését nem vezette tanár a kellő irány felé, és ennek következtében talán magunk egy kissé túlbecsültük tevékenységünk valódi érdemét.” A tanárok közül többen, „Horváth Cirill, Koczányi Ferenc, Kalmár Endre, s így tovább, tudtak az ifúságnak rejtőző eme tevékenységéről, mert egyes félénkebb lelkületű apák egyenesen hozzájuk fordultak tanácsért fiaik érdekében,

---

38 *Tudósítvány*, 1860/61-dik tanévben.

de hazafias érzelmű tanáraink mindenképpen megnyugtató választ adtak.”³⁹ Ezekről az összejöveletekről azonban a Helytartótanács is tudomást szerzett, ezt azonban Lutter Nándor, a pesti piarista gimnázium akkori igazgatója ügyesen elsimította, kitérő és megnyugtató válaszával.⁴⁰

Másik emlékezetes kihágása pedig az esetben résztvevő osztálytársa fiának visszaemlékezése szerint:

„A hatvanas évek elején legfelsőbb rendeletet adtak ki: a magyar középiskolákban a német szót rendszeresen tanítani kell! A diákság zúgolódt, titkos ellenállásra szervezkedett. Amikor az első németóra megkezdődött apám [Szénásy Mihály], meg iskolatársa, Eötvös Loránd báró, a fizikának később világhírű egyetemi tanára, az olajkutatásban annyira jelentős torziós ingának feltalálója, szép, zsinóros magyar ruháikban a tanár elé álltak és kijelentették:

– Az osztály egyhangú elhatározásából jelentjük: nem akarunk németül tanulni!

A fekete reverendás paptanár nagyot nézett. Tetszett neki a fiúk lelkéből feltörő magyaros ellenállás. A kormányzat rendelkezését megsérteni mégsem engedhette. Éppen hosszabb beszédbe kezdett, hogy a fiúkat jobb belátásra bírja, amikor Eötvös Loránd zsebéből élő verebet bocsátott szabadon, hogy a kijelentésnek ezzel is nagyobb nyomatókot adjon.

A forradalmi hangulat tökéletes volt. Az osztály zúgott és csatlakozásának jelét adta. Az ártatlan veréb – mint a szabadság jelképe – riadtan röpködött a tanteremben. A csendet, fegyelmet nem sikerült helyreállítani. A német szónak

---

39 Idézi Maczák Ibolya: Mozaikok a budapesti piarista gimnázium önképzőkörének történetéből In. Hitre, tudásra. A piaristák és a magyar művelődés. Kiállítási katalógus. Szerk. Koltai András. Bp. 2019. 2. köt. 155-162. p. Idézet 156-157. p.

40 Uo. 167. és 9-10. jegyzet.

tudós tanára – mint vert hadsereg vezére – dolgavégezetlen távozott a tanteremből.

A fiúk apámat meg Eötvöst nemzeti hőskökként ünnepték. Az iskola tanácsa összeült. A két főbűnöst, Szénásyt és Eötvöst kicsapták.

A szülők rohantak a piarista atyákhoz. Hivatkoztak a fiúk féktelen magyar érzésére, meg arra, hogy voltaképpen erkölcsi hibát nem is követtek el. Aztán könyörgésre fogták a dolgot:

– Nem lehet az, hogy két ilyen tanulót izzó hazaszeretete miatt zárjanak ki az iskolából!

A tanárok szíve meglágyult. Néhány nap múltán visszavették a bűnösöket. Előbb azonban fogadalmat tettek velük, hogy jó magyarságuk ellenére is szorgalmasan fognak németül tanulni!⁴¹

Az *Emlény*hez hasonló témájú versekkel azonban később sem hagyott fel, mindjárt a verseskötet első darabja is ilyen jellegű...

Nem csoda, ha ebben a légkörben a fiatalabbak is alapítottak hasonló társaságot. Az Eötvös Loránd által vezetett 1862-63 körül létrejött „Önmívelődési Kör” „egyleti titkár”-a, Nádaskay Gyula foglalta össze társaságuk célkitűzését az 1863. január 10-én „megjelenő” kézírásos *Közlönyük* első számának *Vezérszavában*:

„Az Önmívelődési Kör azon család, melynek tagjai vagyunk [...] s mely *a classicai* nevezetvén, latin és magyar nyelvbeni gyakorlást és kísérleést tűzvén ki zászlóul a tevé-

---

41 Szénásy József: Piaristák. *Új Ember*, 1984. 28. sz. (40. évf.) július 8. 4. p. Az adatot Koltai Andrásnak köszönöm, ki feltételezi, a szóban forgó tanár valószínűleg Nachtigall Jakab (1812-1862) volt. – Az már talán csak véletlen, hogy itt a szabadságot jelképező madár vonatkoztatható a tanár nevére, Nachtigall = fülemüle, csalogány.

kenység erős, bevehetlen várára, egy erős vaserősségű és aranybecsű láncot képez, körülövezve minket, kik szelíd munkáinkkal védjük ama várat!”

„A bölcsesség székhelye, a Parnassus hegy alján állunk, melynek tetején a kilenc szűz csarnoka, örök fénytől környezve áll. Nyitva a csarnok mindazok számára, kik áldozataikat a szűzek oltárára fölteszik, a bejárat fölött örökzöld babér függ az áldozók buzdítására, önmagát ígérve jutalmul.”

„Fárasztó és terhes az út ama csarnokhoz, tekervényes ösvényeken, ezernyi halál között vezet, és csak kitartással haladhatni rajta biztosan a célhoz, de annál magasztosabb a győzők jutalma, melynek előreményében feledi az ezen úton haladó útjának terheit.

»Kis szikrából támad a nagy tűz.« Ez buzdító jeligenk tartalma. Igenis szikra a tehetség és akarat [...] Majdan, évek után e szikra nagy erőre nőhet, és a szellemi munkásság minden ágában hatásdús eredményeket létesíthet.”

„Részünkről egyedüli kötelességünköl tartandjuk, hogy célunkhoz híven, a megkezdett pályáról miben se térjünk le. Végül, adnák az egek, hogy munkánkban mi gátra sem akadván, fáradozásaink gyümölcseit is élvezzük!”⁴²

Az önképzőkör tagjai pedig a következők voltak:

„Az önmívelődési kör elnöke: B. Eötvös Loránd, titkára: Nádaskay Gyula. Rendes tagjai: Boldizsár Benedek, Halász Orbán, Hirschfeld Lajos, Keresztesy [Gyula], Nádaskay Béla, Réczey [Imre], Szathmáry [Kálmán], Szekrényessy [Lajos] és Szemző László.”⁴³

Osztálytársai egy részéről, így Hirschfeldről és Szekrényessyről egy korai, 1860-ban írt, és *Az első pad* címet vi-

---

42 Nádaskay Gyula: Vezérszó. Az önmívelődési kör Közlönye. 1. évf. 1. sz. 1863. január 10. MTA KIK Kézirattár Ms. 4326/26. Idézetek 1-4. p

43 Uo. 1. p.

selő, disztichonokba szedett verse is megemlékezik. Lásd kötetünkben.

Nádaskay Gyula, Nádaskay Lajos fia sajnos még ebben az évben megbetegedett és meghalt. Öccse, Nádaskay Béla, a későbbi neves állatorvos szintén Eötvös osztálytársa volt, akárcsak a későbbi orvos, *Hirschfeld Lajos* (1848-1889)⁴⁴. Továbbá osztálytársa volt *dabasi Halász Orbán*, (1847-1901), a későbbi jogi doktor, monori királyi közjegyző, Pest megye törvényhatósági bizottmányi tag, a református egyház egyházmegyei tanácsbírája és a monori református egyház presbitere.⁴⁵ Osztálytársa volt még *hamjónkai Szemző László* és *Szekrényessy Lajos*, ki később az Első Magyar Állami Biztosító főtanácsosa, a hazai vitorlássport kiemelkedő tagja, öccse Szekrényessy Kálmánnak, bátyja Szekrényessy Árpádnak, kik egy ideig szintén a pesti piaristákhoz jártak. *Keresztey Gyula*, *Boldizsár Benedek*, *Szathmáry Kálmán* és *Réczey Imre*, a későbbi orvosprofesszor, az igazságügyi orvosi tanács elnöke egy évvel Eötvös Loránd alatt jártak a piaristákhoz. Ha csak ezt a kis mikroközösséget is nézzük, ezt a kedves, vegyes társaságot, érdekes a származási és a felekezeti megoszlás. Többségük régi nemesi vagy polgári származású. Szekrényessy, Halász és Réczey régi református famíliák csemetéi, „h. v.” azaz „helvét vallású”, áll a nevük után az iskolai nyilvántartásban. Hirschfeld „héber vallású”, áll a gimnázium „Tudósítványában”. A vallási ügyekről szólva kimondják: „A helvét, evangélikus, nem egyesült görög és héber vallású növendékek a hittanban saját helybeli hittanáraik által levének oktatta.”⁴⁶ Az édesapa, Eötvös József, mint római katolikus, még a híres budai je-

---

44 Gyászjelentése, OSZK adatbázis.

45 Uo.

46 *Tudósítvány*. A vizsgált korszakban minden évnél ez a szöveg áll.

zsuita gimnáziumba járt, kicsit később pedig ugyanide barátja, a református Lónyay Menyhért is.

Eötvös Loránd baráti köréhez tartozó másik osztálytársa pedig, Reinholz Károly édesapja ismert, módos iparos volt.

Eötvös Loránd a diákokból alakuló „önművelődési kör” tagjaként illetve elnökeként is „publikálta” verseit a kör kéziratok közlönyében. Itt jelent meg *Az agg vitéz* és *A hon sorsa* című verse 1863-ban.⁴⁷ Szép versekkel is megemlékezett egyik elhunyt szeretett társukról, az önképzőkör titkáráról, *Nádaskay Gyuláról*. Ezek a most nyomtatásban közölt kéziratok verseskötetben is szerepelnek.

Nádaskay Gyula Eötvös Loránd osztálytársa, az értesítő szerint kitűnő tanuló volt, akárcsak *Reinholz Károly*, kinek később rövid gunyos verset írt. Reinholz később egész életében (1845-1875) hálával emlékezett vissza az Eötvös Loránnal töltött diákévekre. A műgyetem elvégzése után a szentesi gimnázium tanára lett, 1872-73-ban igazgatója is volt. Felesége egyik diáktársuk húga, *Nádaskay Ilona* volt.⁴⁸ A fiatalon elhunyt diáktárs, *Nádaskay Gyula* testvére, *Nádaskay Béla* (1848-1933) szintén az Önművelődési Kör tagja volt, később híres állatorvos, a Magyar Állatorvosok Lapjának elődje, a *Veterinarius* és a Magyar Országos Állatorvos-Egyesület alapítója. Midketten *Nádaskay Lajos* (1816-1860), az eredetileg orvosi egyetemet végzett író, műfordító, lapszerkesztő, a Budapesti Hírlap szerkesztője gyermeke.

Zárszónak is beillő összegést adnak a szentesi gimnázium igazgatójának, *Zolnay Károlynak* a piarista gimnáziumban ért hatásokról a Reinholz Károly halálára írt sorai:

---

47 1. évfolyam, 1. szám, 1863. január 10. MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 4326/26. 12 p. *Az agg vitéz* 4-8. p. *A hon sorsa* 11. p.

48 Vö. Reinholz Károly gyászjelentése, 1875. és *Nádaskay Lajos* gyászjelentése, 1860. OSZK Gyászjelentések.

„... az elemi iskolák sikeres bevégezése után, 12. éves korában [lépett] a kegyesrendiek budapesti főgimnáziumába. Ernyedetlen szorgalma, kifogástalan magaviselete csakhamar megszerzék számára tanárainak közbecsülését. Itt szövődött közötte és b. Eötvös Loránd között azon benső baráti viszony, melyet évek hosszú sora sem volt képes meglazítani, melynek szálai még akkor sem gyengültek, midőn az egykori gyermekek férfiakká fejlődve, a sors által egymástól elválasztva lettek. [...] itt már a barátság is intézőleg folyik be Reinholz Károly jövő pályájára; mert e baráti viszony hazánk legműveltebb főúrának, a halhatatlan emlékü b. Eötvös Józsefnek gyermekével, nemesítő befolyással volt az ifjú lelkére; míg az iskola neki a szükséges ismereteket adta meg, e barátság, megismertette a polgár ifjút ama magas míveltséggel, mely csak a fensőbb köröknek sajátja, és amelynek bírása ifjú emberre nézve, hogy mily előnyös, azt fejtegetnem nem szükséges; midőn a klasszikus míveltségű apa fiának szívébe ama magasztos eszméket, – melyek létesítéséért ő egy hosszú életem át küzdött, – beoltotta; midőn mint bölcsész a tisztult világnézeteknek, a bölcs ismereteknek gazdag forrását saját fia előtt megnyitotta, ezen forrásból nemcsak a fiú, hanem, habár közvetve, a barát is merített ismereteket, ismereteket melyek egy sok csalódáson keresztül ment, de azért az emberiség magasabb érdekei iránt mindég lángoló szívnek okulásai, egy tapasztalatokban gazdag életnek gyümölcsei, sokévi komoly munkálkodás eredményei valának. Az 1865. évben, a gimnáziumi tanulmányok bevégezése, s az éretti vizsgának kitűnő sikerrel történt letevése után, Reinholz a fővárosi műegyetemnek lett polgárává. E lépésre őt részint saját hajlama, részint a kor azon általános fölfogása, — mely a reálismeretek bírásában véli föllelhetni a legbiztosabb jövőt, — vezette. Mint műegyetemi hallgató kiváló előszeretettel viseltetett a

mennyiségtani tudományok iránt, mintha talán érezte volna e tudomány kiváló fontosságát magára nézve.” [...]

„A magyar nemzetgyűlés csakhamar felismerte, hogy a nemzet ereje a népben, az úgynevezett polgári osztályban van, azért kívánt, az 1868. évi XXXVIII. t. c. megalkotása által, kiválólag ezen osztály képzéséről gondoskodni, ezért vette be a népiskolák keretébe a polgári iskolákat. E törvény következtében állított hazánkban számos népoktatási tanintézet, ez adott lételt a helybeli polgári tanodának is. Ugyanis városi képviselő testületünk megértve a kor intő szózatát, meghozta hazai tanügyünk emelésére az áldozatot az által, hogy az 1870. évben elhatározta, városunk kebelében [Szentesen] egy gimnáziumi tanfolyammal egybekapcsolandó polgári fitanoda, és egy polgári leánytanoda felállítását.

Ez időtájban végezte Reinholz technikai tanulmányait, midőn a helybeli gimn. tanfolyammal egybekötött polgári fitanodához szükséges tanári állomások betöltésére pályázat nyitattott, a jeles készségű ifjú folyamodott a mennyiségtan és természettan tanszékére, és kitűnő bizonyítványai folytán ezen tanszékre, a helybeli iskolai szék által, mint teljesen ismeretlen, nagy szótöbbséggel megválasztatott, s hivatalos működését 1871. február 1-jén meg is kezdte, így lépett elhunyt barátunk a tanári pályára, azon pályára, mely az emberi társadalomban, úgy hiszem nem tévedek, ha azt mondom, hogy a legszükségesebb, leghasznosabb, de egyszerűsmind legterheesebb is; mert ez a pálya az, hol a küzdő homlokára babérok nem teremnek, hol a lankadót anyagi haszon reménye nem bízattja, hol sokszor a legmunkásabb igyekezet, elismerés helyett félreismeréssel találkozik, hol a híven teljesített kötelesség jutalmát leggyakrabban a lélek nemes öntudata nyújtja. És ő mindezeket tudva, ismerve, sőt ezekről meggyőződve, mégis ezen pályára lépett, akkor

midőn középtanodai tanügyünk ziláltsága a munkásnak csak a kétes siker reményét biztosította, akkor midőn a folytonos rendszer változás, a legjobb igyekezetre zsibbasztólag hatott, akkor midőn e rendszertelenségből való kibontakozásra reményünk csak a távol jövőben lehetett; ha mondom, mindezek dacára mégis e pályára lépett, bizonyosan egy felsőbb befolyásnak engedett. És én úgy hiszem, hogy itt ismét a barátság folyt be intézőleg jövő életpályájára. Tudjuk, hogy b. Eötvös József, ki az utóbbi években a politikai élet sivár küzdelmeibe beleunt, ki a méltatlan megtámadások miatt, melyeknek e téren kitéve volt, elkeseredett, – halálos ágyán saját gyermekének, a tudományok csendes munkakörét, a tanári pályát ajánlotta, mert azt hitte, hogy ezen pályán lehet leginkább az emberiség boldogításának nagy eszméjét megvalósítani; lehetetlen, hogy ő, kinek nagy szíve oly hévvel lángolt e magasztos eszméért, ezen eszmét csak saját családjának kívánta volna örökévé tenni, lehetetlen, hogy ő, ki mint költő, mint filozóf, mint politikus mindig ez eszme létesítéséért küzdött, ne kívánt volna ez eszmének minél több proselytákat, harcosokat szerezni; ezért hiszem, hogy b. Eötvös József befolyása, habár nem közvetlen és nem egészen, de közvetve és részben befolyással volt arra nézve, hogy Reinholz a tanári pályára lépjen.”⁴⁹

---

49 Az eredeti nekrológban lábjegyzetben: „Reinholz Károly 1845-ben Budapesten született, hol atyja jelenleg is jómódú iparos.” Zolnay Károly: Emlékbeszéd Reinholz Károly felett. Tartatott 1875. június 29-én. 1874/5-ik tanévi Tudósítás a Szentés városi hat osztályú gymnasiumi tanfolyammal egybekötött polgári fitanodáról és a két osztályú polgári leánytanodáról, megtoldva az ismétlő iskoláról szóló jelentéssel. Bp. 1875. 2-4. p. – A szöveget a mai helyesíráshoz igazítottuk.

Ennek az iskolának, a mai Horváth Mihály Gimnáziumnak 1872-73-ban Reinholz az igazgatója is volt. Zolnay Károly 1859-1899-ig megszakításokkal.

Nádaskay Gyulára emlékezve pedig Eötvös Loránd sorai:

„S mi szép, ha küzdve száz vész száz viharral,
A messze célhoz végre eljutunk,
És a szerzett, megérdemlett babérral
Egész nemzet díszíti homlokunk.”

Budapest, 2020. február

Kis Domokos Dániel

EÖTVÖS LORÁND
VERSEI ÉS VERSFORDÍTÁSAI
1859-1864

1859

Emlény⁵⁰

1859. december 10.

Igaz az, hogy most gyötrődünk
S szabadságban nincsen részünk,
Mindamellett reménylünk mi,
Magyar kar megtanult vívni.

Sors nem lehet oly idegen
Igaz magyar embereken,
Hisz fönnálltunk egy ezredig
Viszályokban egész maig.

Hisz megvédtük Európát
Túrve százhusz éves igát
A töröknek hatalmától
S alaptalan uralmától.

Hisz, ha mi nem lettünk volna,
A török tán most uralna
Frank és német országokon,
Spanyol úgymint olasz honon.

---

50 Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, OPKM D 88.25.4. Az egyes kéziratokról részletesen a bevezetőben olvashatunk.

Hisz mi megvédtük e hazát
S ennek minden tartományát,
Szabadságát⁵¹ majd megéljük
S ugyanezt megünnepeljük.

Hisz mi adtuk életünket
Hazáért, s szeretetünket
Kimutattuk akármivel,
Ha nem mással, hát étellel.

Föl fog virradni valaha,
Folytonos éj nem lesz soha
Úgy mint a fölviruló ág
„Éljen a magyar szabadság!”

1860-1861⁵²

Fohász a magyarok Istenéhez

(1861)⁵³

Magyarok Istene óvd meg
Annyi vihar között
Árva népedet, mely oly sok
Vészben meg nem törött.

---

51 *Szabadságát* a kéziratban, nyilvánvaló elírás.

52 Az 1860-61 közötti versek: OPKM D88.25.1. A kézzel írt verseskötet sorrendjét megtartottuk. Az egyes kéziratokról részletesen a bevezetőben tájékozódhatunk.

53 Az évszám a kézirat, OPKMD88.25.1. végén lévő tartalomjegyzékben szerepel minden egyes vers után.

Mentsd meg ezentúl bármi
Veszélytől, s ne engedd,
Hogy a sors rontó villáma
Lesújtsa hű néped.

Add, hogy annyi vérontásnak
Megjöjjon szent bére,
S boldog legyen a hon, hol folyt
Annyiunknak vére.

Hisz mi e hont hűn megvédtük,
Érte szembeszálltunk,
Erősb ellenséggel gyakran
A síkra kiálltunk.

S ha győzött is néha harcban
Számos ellenségünk,
Mégsem maradt bosszulatlan
Hűn kiontott vérünk.

Már eleget szenvedtünk mi
E szép honért, melyet
Laktunk, s lakunk bármi vészben
S minden honfi szeret.

Oh, Istenünk, küldd el, kérünk
A nyugalom s béke
Angyalát, s add szép hazánkon
Hadd maradjon széke.⁵⁴

---

54 Az utolsó két versszak áthúzva az eredeti kéziratban.

Szúri Miska (előbb Michael Stech⁵⁵)
(adonisi vers)

(1861)

Szúrinak arca
Meglepi embert,
S mert nem a legszebb
Érdeket ez költ,
Szája nagy és szép,
Szidni mikor szok.
A haja borzas,
Még füle is nagy,
A nyaka hosszú,
Nagy foga éles,
A szeme apró,
Keskeny a nyelve.
Szúri Mihályka
Orra borosnak
Látszatik olykor,
Mert hisz a snapszot⁵⁶
Nem veti ő meg,
Tollat is forgat,⁵⁷
Könyvet is rongál,
S mindene, sőt tán
Még esze is van.

---

55 Stechen = szűrni, de a szúrás = der Stich – Stech Alajos piarista tanár, festő rokona?

56 Sch-val az eredetiben.

57 Eddig az egész vers többször is áthúzza a kéziratban.

Az első pad

(1861)⁵⁸

Az első padban ezek ülnek ezen rövidében,
Mint első ül elől Haitsch⁵⁹, a spicli⁶⁰ fiú,
És föladja, ha huncut padjából a sok ifjú,
S akkoron a sok jaj hasztalan, mert leszen baj.
Mint a második ül Simonsich⁶¹, a vastag, a kövér,
S bár cseveg is folyvást, mégis elég esze van.
Ül azután a tudós kis Hirschfeld,⁶² az a zsidó fi,
Jó gyerek és tanuló, Izrael gyermeke bár.
Ennek utána ül az a szamár Lucz,⁶³ nyugtalan folyvást,
S mindig csak lármáz, s bántja a Szúri Mihályt.
Ezt követi a szakállas vén Mannó,⁶⁴ az ülésben,
Csendesen ül helyén, néha kifújja orrát.
Ül ezután még az első padban az a csendes
És mindig a rekedt Lombay,⁶⁵ csend fia ő.

---

58 Szokás volt ebben az időben az osztálytársakat hexameterekben megörökíteni. Itt, disztichonokban, az osztálynak csak egy része szerepel. Később IV. osztályos bizonyítványát is leírja édesanyjának. Patrona Hungariae Gimnázium, Plósz Katalin hagyatéka.

59 Haits János, kitűnő tanuló – Tudósítvány a pesti kegyes tanítórendi nagy gymnasiumról 1860/61-dik tanévben. IV. osztály, 33-34. p.

60 *spitzli* az eredetiben.

61 Simonchich János n. e. görög vallású, I. rendű tanuló – Uo. Ahol nincs megjegyzés a névben a gimnáziumi értesítőben, az római katolikus.

62 Hirschfeld Lajos, héb. I. rendű tanuló – az Eötvös által vezetett önművelődési kör tagja. Róla részletesebben már a bevezetőben szóltunk.

63 Luc János, I. rendű

64 Mannó Szilárd, n. e. görög, I. rendű

65 Lombai Ferenc, I. rendű

Az ajtó mellett ül a virgonc Noszlopy⁶⁶ portás,
Nyitja ez az ajtót, hogyha bejön valaki.
Az első padnak más részében ezek ülnek:
Ül legelől Reinholz,⁶⁷ Haitchnak a párja biz ő.
A tanulásban mégsem csúnya spicli a Reinholz,
Éppen kellőlegvíg de komoly is azért.
Mellette ül az Eötvös,⁶⁸ mindig jó neki kedve,
Néha kicsit cseveg is, Szúri is kedveli őt.
Ül még mellette a Kovács,⁶⁹ aki súg neki sokszor,
Mindig jól tanul ő, malmot ez játszani szokott.
Hogyha egészséges, ül amellett az a Bischoff,⁷⁰ ki
Oly nagyon eleven, néha tud is valamit.
Ezután első helyen ül Szekrényesy,⁷¹ csacska,
Hogyha vigyázna ez jól, tudna is tán valamit.
Hátrább Záhonyi⁷² ül, a cigánypurdé, az a zengő,
Szép dalokat zeng ez, nem sokat bár tanul ő.
Rákovszky⁷³ ül emellett, s néz a néma világba,
Főképp Szúri alatt csendesen enni szokott.
Végre ül ennek utána Piufsich,⁷⁴ a lárma fia ő,
Mint a kecske a kést, Szúrika kedveli úgy.

---

66 Noszlopy Emil, I. rendű. (1844-1888), pándi földbirtokos, Noszlopy Gáspár unokaöccse.

67 Reinholz Károly, kitűnő tanuló – róla részletesebben a bevezetőben már szoltunk.

68 Eötvös Loránd, IV. osztályban kitűnő.

69 Kovács Gyula, I. rendű

70 Bischoff Géza, Győző I. rendű Győző keresztnévvel szerepel a későbbi értesítőkből!

71 Szekrényesy Lajos, helvét vallású, azaz református, I. rendű. Az Eötvös által vezetett önművelődési kör tagja. Róla részletesebben a bevezetőben már szoltunk.

72 Záhonyi Gyula, 1861/62-ben kimaradt.

73 Rakovszky István, I. rendű

74 Piufsich Lajos, I. rendű

Légy magyar!

(1861)

Szőke habja a Dunának,
Csendes árja a Tiszának,
Zúgva folyó kis patakcsa,
S abban sok ezer halacska
Azt susogja, „légy magyar.”

A kicsiny méh gyűjtve mézet,
Szellő meg-megfúva téged
Kis madárka, hogyha danol,
Tücsök amint altatón szól,
Azt susogja, „légy magyar.”

Légy, amint dong körülötted,
Fülmile bájolva téged,
Fújva szélről a levelke,
Eledelt keresve fecske
Azt susogja, „légy magyar.”

Minden, minden e hazában,
Kiben egy csepp érzelem van,
Gazdag akként, mint a koldus,
A víg miként, éppúgy a bús
Azt danolja, „légy magyar.”

Egyetértni kell tehát csak,
És segítnie a sorsnak,
S nem fog elveszni a magyar,
Elnyeri mindazt, mit akar,
S fog danolni, „légy magyar”.

Az éj sötéte

(1861)

Gypsi kutyám alszik,
Szuszogása hallik,
A rémes éjszakán
Itt fekszik a párnán.

Álmodik⁷⁵ édesen
Az éj sötétiben,
Álmában lát csontot,
Mit ura od'adott.

Mit ő eszik éppen,⁷⁶
Fogcsattogva szépen,
De fölébred, és ott
Nincs'nek csirkecsontok.

De nyal mégis egyet,
Lemossa képemet
Vörös kis nyelvvel,
Haragszom, mit mivel.

Az ágyról ledobom,
„Ördög vinne!” – mondom.
„A pokolba téged?” –
S Klette⁷⁷ úr fölébred,

---

75 *Álmadozik* az eredetiben, de így egy szótaggal több van.

76 éppen az eredetiben, de itt a rím miatt jobb az amúgy akkoriban Eötvösnél is használt régies alak.

77 Klette, (Keleti) Gusztáv, a későbbi ismert festőművész volt a kis Loránd egyik házitanítója.

S mondja, mit csinállok,
Ágyról mit dobálok?
S az éj sötétiben
Csendes újra minden.

Az ifjú pár Elbeszélés

(1861)

Erdők között kis hajlékban
Egy ifjú lakott,
Melyet réá örökségben
Édesatyja hagyott.

Itt élé hű hitvesével
Ő mézesheteit,
Midőn a vészes háború
Elrontá élveit.

S ím a csendes szerény lakból
A bú sem marad el,
A haza hívja az ifjat,
S őnéki menni kell.

Kardot köt erre az ifjú,
Szíve vérzik ámbár,
S fejét egymásra hajtva vesz
Búcsút az ifjú pár.

S az ifjú szól, „mert kedvesem
A haza hí, megyek,

Reményilem, egykor boldogan
Meglátlak tégedet.”

„S ha többé már nem látnálak,
Tudd meg, hogy szép ügyért
Ontám ki véremet, hazám
Ős szabadságaért.”

„De téged is, őrangyalom,
Az Isten áldjon meg,
Nem foglak én a harcban sem
Feledni tégedet.”

A nő búcsúzna szívesen,
De nem tud, csak zokog,
„Isten veled” – ezt mondja csak,
De szíve földobog.

Az ifjú már nem állja meg,
Egy könnye leperreg,
Mert bánatában hiszen már
Szíve majd megreped.

Majd délceg lovát kapja meg,
S föl pattan réája,
Elrobog végre, s hitvese
Búsan néz utána.

Sírva s zokogva áll a nő
Kis háza ajtaján,
De hagyjuk őt búsongani most,
S menjünk ifjunk után.

Búsan robog a mi ifjunk
Erdőkön keresztül,
Szívében a gyöttrő bánat,
S szemében a könny ül.

Könyét kitörli, s erőt vesz
Önmagán az ifjú,
De hű szívét mindamellet
Nem hagyja el a bú.

Végre az erdőből kiér,
Óvele hű lova,
Hol hallik már a táborból
Vitézek harcdala.

„Magyarország egy szép haza,
Nem fog ez elveszni soha,
Megvédjük mi bármi vészben,
Hisz megsegít a jó Isten,
Éljen honunk, éljen a királyunk,
Értök veszélyben síkra kiszálljunk.”

Ezt hallva ő föllekesül,
S bátran előre mén,
És elmerül a harcfiak
Folytatott énekén.

„Ellenséggel szembeszállunk,
Megvédjük mi szent határunk,
Szabadságunkat fönntartjuk,
Érte vérünket kiontjuk,
Éljen honunk, éljen a királyunk,
Értök veszélyben síkra kiszálljunk.”

„Bátran csak előre megyünk,
Harctérről mi meg nem szökünk,
Megvédjük mi szép hazánkat,
Megvédjük szabadságunkat,
Éljen honunk, éljen a királyunk,
Értök veszélyben síkra kiszálljunk.”

Alig⁷⁸ végződnek az ének,
Az ifjú már van ott,
S a harcfiak köszöntik mind,
„Pajtás, Isten hozott.”

S megkínálják borukkal őt,
Énekelnek vele,
S az ifjúnak kevésbé bár,
Könnyebbül bús szíve.

Így beszélnek vígan együtt,
S bor mellé danolnak,
De végre csendes lesz a táj,
Mindnyájan nyugodnak.

Csak ifjunk nem, nem nyugszik ő,
A fűvön búsán ül,
Gondolkodik szép hitveséről,⁷⁹
S egészen elmerül.

Gondolatjában azt hiszi,
Hogy most őnála van,
És látta már örömeit
A viszontlátásban.

---

78 *Alig hogy* az eredetiben, a szótagszám így nem jön ki.

79 Itt is egy szótaggal több!

Gondolkodnék ő még tovább,
De többé nem lehet,
Mert ím sötét nagy folt látszik
A láthatár felett.

Föláll és⁸⁰ hallgatva nézi
Lassú közalgását,
S fölismeri lassan-lassan
Ellene seregét.

Alighogy nézné még tovább,
Az őz immár kiált,
És az ezeryi harcfi mind
Egyszerre talpon áll.

Az egyik nyergeli lovát,
Másik köti kardját,
Egy része mentéjét köti,
Más tölti pisztolyát.

Így a nagy tábor egyszerre
Vígán harcra készül,
Már gyalog, lovas talpon áll,
A harcvágyától hevül.

Alighogy jönne még közelb
Az ellen tábora,
Íme, megáll, ámbátor még
Elég távol vala.

---

80 *s* az eredetiben, de a jobb ejtés, illetve ha néma az *s*, a szótagszám miatt helyesen *és* kell, hogy legyen.

Kisüt az erdők mögül már
Az első fénysugár,
Az ég vörös lesz, mint a tűz,
Mert hajnalodik már.

Alig áll meg a két sereg,
Egymásfelé közelg,
S a magyaroknak ajkain
Víg zene s dal tüzelg:

Dicső magyarok
Jó Istene,
Add, vesszen magyar
Nagy ellene,
Most pedig bátrak
Ím legyetek,
Hogy megverjétek
Ellenetek.

Az ellen csendesen közelg,
Nem víg, mint a magyar.
Így jön közel a két sereg
Egymás felé hamar.

Még néhány szó, s az ágyúszó
Egyszerre megdördül,
S mindkét részről egypár esik
A harcfiak közül.

Erre a magyar huszárság
Tör előre bátran,
Egy-egy magyar huszár ellen
Harcolnak most hárman.

Csakhamar a harc kezdődik,
Bömböl már az ágyú,
Puska ropog, villog a kard,
Holt már nem egy ifjú.

Majd hallik a magyaroknak
„Hajrá” kurjantása,
Majd hallik az elesteknek
Halálkiáltása.

Ifjunk bártan tör előre,
Nem fél ő semmitől,
Kigyulladt az arca s kardja
Piroslik a vértől.

Az ellenek zászlósával
Éppen most veszekszik,
De ezalatt szép hitvese
Lásuk, mit cselekszik.

Búsan ül ő kis házában,
És férjére gondol,
Hallja ím, hogy a távolban
Az ágyú s puska szól.

És minden percben azt hiszi,
Hogy férje már esik,
S ennek keble sebe miatt
A vértől vereslik.

Soká hallszik⁸¹ még az ágyú,
De végre csendesül,
A nap lenyugszik már, de nők
Házában búsan ül.

Kínok között gondolja el,
Holt férje-é, vagy él,
Fénylik a hold, nyugodt a táj,
Zajongva fúj a szél.

Az éjfél már közelg, midőn
A nő ablakából
Látja, előtör egy huszár
Az erdők lombjából.

Előre néz, nem látja őt,
De nők kezdi szavát,
„Nem jönne be egypár szóra,
Isten hozta magát.”

Erre megállítja lovát
A huszár és leszáll,
S megkötvén azt, kis házában
A nő előtt megáll.

Mindjárt kérdi a huszártól,
Ez látta-e férjét?
„Lova pej volt, arca halvány,
Szép nagy szeme égkék.”

„Orra görbe, haja szőke,
Tekintete nemes,

---

81 *hallszik* áll az eredeti kéziratban, de így nem jön ki a helyes szótagszám.

Gyulának hívják férjemet,
Ki is bátor, heves.”

„Úgy, úgy, hisz őt ösmerem már,
Mindig Idáról szólt,
Elöl járva bátran küzdött,
S ügyességgel harcolt.”

S Ida, amint hívták a nőt,
Szól, „Férjem él-e még,
S szép hazánknak, a dicsőnek
Segélyt nyújtott az ég?”

„Ami a hazát illeti,
Mondhatom, nyert csatát,
De férjednek lovagtalan
Láttam szép pej lovát.”

„Utolszor láttam őt, midőn
A zászlóssal harcolt,
Kardja ellenvértől veres,
S arca kigyulladt volt.

A nő ezt hallva, földre rogy,
Veszti eszméletét,
S a huszár vízzel locsolja
Gyula szép hitvesét.

Így tér lassanként magához,
Míg végre már fölül,
Magához vesz kis kenyeret,
S indulásra készül.

A huszár kérdi, hova mén,
Az éj sötét hiszen,
Eltévedne, ha kimenne
A sötét erdőben.

„Megyek a csatátérre most,
Keresni férjemet,
S ha megleltem, sebezve bár,
Áldom Istenemet.”

„Ha pedig halva lelem őt” –
Folytatja most a nő,
„Annak mégis örvendek, hogy
Szép ügyért halt meg ő.”

Erőt kíván venni magán,
De nem tud, csak zokog,
A bútól nőnknek bús szíve
Még erősbén dobog.

Végre megindul csendesen,
Erőt vevén magán,
S a huszárral együtt kimegy
Kis háza ajtaján.

S a huszár szól, „most távozom
Öntől, s hazamegyek,
Hol már aggódva várnak rám
Szerető testvérek.”

„S öreg anyám aggódik már,
Hogy tán bajom esett,
S tudom, hogy majd megörülnek
Eljövetem felett.”

„Köszönöm, hogy férjemről ön
Énnekem hírt hozott” –
Így váltak el, s egyik jobbra,
Más balra távozott.

De hagyjuk az ifjú huszárt,
Haza ő hadd menjen,
S több testvére s édesanyja
Néki hadd örvendjen.

Kövessük csak az ifjú nőt,
Amint búsongva mén,
Sötét erdőkön keresztül,
Az éjnek közepén.

Gondolatjában előtte
Sebezve férje ül,
S ő ápolja, de keze, ím,
Mindinkább el-, elhűl.

Majd látja, amint haldoklik,
S szemében már köny ül,
Egyszerre megrezzen, mi ez?!
Egy madár fölrepül.

Itt és ott az erdő mögül
Kissé piroslik már,
Világítva bár kevéssé,
Az első fénysugár.

S nemsokára hold- s csillagot
A kelő nap fölvalt,
S nyughelyéből énekelve
A sok madár kiszállt.

A galamb bűg, s a bájdalár⁸²
Bús éneket danol,
Örvendez a csízike, pinty,
S harkály rikítva szól.

Az erdőben már minden él,
S mind áldja Istenét,
Nőnk is imádkozik ekként,
Összekulcsolván kezét:

„Óh, énnekem jó Istenem,
Add, mégis éljen kedvesem,
S még újra lássa hű nejét.
Ne töltsé bú el hű szívét,
Hadd végre legyen boldog ő,
S ővéle én, az ifjú nő.
Gyógyuljon ő, beteg ha bár,
Ne haljon ő, mint ifjú már,
Gyógyítsd meg őt minél előbb,
A tán sebektől vérezőt.
Ne bántsá őt meg semmi bú,
Add, víg legyen, s ne szomorú,
Add meg, legyen, lehet, ha mind,
Igaz kívánatom szerint.”

Így végzi el a regg imát,
Még egy kissé pihen,
A kis madárkák danolnak,
Oly bájlón, ékesen.

A nap immár magasan áll,
Útját midőn a nő

---

82 csalogány – ez a nyelvújítási szó nem vert gyökeret

Folytatja búsan, csendesen,
Férjére gondol ő.

Délben tiszta patakhoz ér,
S leülvén, kis kenyér
Forrás vizével néki most
Sok másnál többet ér.

Midőn nyugodna búsan ő,
Magában csendesen,
Háta mögött a sűrű lomb
Egyszerre megrezzen.

Megijed, mi ez? – hátara néz,
Sápad rögtön, s zokog,
És bús szíve most erre, ím,
Még erősben dobog.

Mi volt ez, mitől megijedt,
Férjének pej lova,
Szügyében dagadt sebe volt,
S nyerge véres vala.

Ez újítja meg keservét,
Mitől megrettegett,
Sebzve látta férje lovát,
Ki véle elesett.

Erre sebesen megindul
A csatatér felé,
S az ég nem gördít akadályt
Nemes célja elé.

Így jár soká, s az est közelg,
A hold kibúj, midőn
Bús nőnk találja már magát
A véres harcmezőn.

Fáradtan, búsán ül le ő
Egy nagyobb kőre itt,
A hosszú messze út után
Hadd pihenjen kicsit.

De alig ül le, hallja már
Egy haldokló jaját,
S ez zavarja meg néki is
Szükséges nyugalját.

Hogy férje ez, ő hiszi azt,
S felé rohan hamar,
S elborzad, midőn látja, hogy
Hány férfit vér takar.

Holtak között borzadva jár,
A jaj elhallgatott,
Csöndes, borzalmas volt az éj,
Csak holló káromgott.

De férjét, ím, keresi ő,
Magányosan csupán,
A hold visszfénylik kékesen
Halavány homlokán.

Midőn pedig végre elér,
A jajszó honnan szólt,
Látja, hogy az, ki kiabált,
Nem él többé, de holt.

S ott fekszik holtan, véresen
Arcával föld felé,
Képét nem látja, de a kard
Egészen férjeé.

Ne nézze meg? – nem állja meg,
Fölemeli fejét,
De meglátva elejti azt,
Elveszti erejét.

A testre borul, és zokog,
Hogy férje, úgy hívé,
Hisz eme kettévágott arc
Egész férjeé.

„Övé ez orr, s véres szemek,
E száj másé kié,
Minden vonása ép olyan,
Miként a férjemé.”

„Hisz az ellen zászlósa itt,
Hisz övéle harcolt,
Miként a huszár is mondá,⁸³
Kardja is véres volt.”

„Ez, minthogy ő ki volna más,
Övé e kar, e kéz,
Még most is bátran, nyugodtan
E szem előre néz.”

„Sebe elől van néki csak,
Legalább halt dicsőn,

---

83 Csak 7 szótag a 8 helyett! Az eredetiben: *Miként a huszár mondá*

A csatában járva elől,
A magyarhoz illőn.”

„Készebb od’adni életét,
Dicső magyar honért,
Semhogy hátrálna gyávakép
Tulajdon élteért.”

Így szól, tovább is szólna még,
De elfojtja szavát
A könny, mely csillog két szemén,
Elborítja arcát.

Zokog, sír, hullatja könyét,
De mind hiába csak,
Az ifjú holt, többé nem él,
Csukvák ez ajakak.

Így bánkodik a nő soká,
De végre is föláll,
Mitől megretten sok holló,
S ijedten el-, elszáll.

S beszél tovább, „férjem ha holt,
Hogy légyek boldog én,
A hajlékban, hol az lakott,
Ki holt harcmezején.”

„Nem nézek e hajlok felé
Én többet sohasem,
Oda, hol már boldog valék,
S hol lakott kedvesem.”

„Hadd légyen a sötét erdő
Ezután laktanyám,
Itt tán küld a hatalmas ég
Kis vigaszt énreám.”

„De most férjem temetni kell,
Miként illeti őt
A harcban mély s nagy sebektől
Bátran elvérezőt.”

„Sírját találja fák alatt,
Legyen nyugalma ott,
És hallja ott madár dalát
Az ágyúk közt halott.”

Ezt mondva már temetni kezd,
Sírt ás a fák között,
Végezván ezt, letérdepel
Kimúlt ifjunk fölött.

S imádkozik, „oh Istenem,
Adj most erőt nekem,
Hogy férjemet vinni odább
Elbírja két kezem.”

Ezt mondva fölkarolja őt,
S nagy fáradtság után
Végre megáll az ifjunak
Utolsó hajlokán.

Itt teszi a kis sírba őt
A magas fák alá,
Ezek alatt csendesebben
Nyugodhat, gondolá.

Majd földdel betakarja őt,
Kis hantot tesz fölé,
Fából keresztet összeköt,
Mit tesz e hant elé.

Előtte még letérdepel,
Össz'kulcsolja kezét,
Így bucsúz a sírhalomtól,
Nem fojthatván könyét.

De majd föláll, s indulni kezd,
Keresztül harcmezőn,
Borzadva jár erdők felé,
Oly búsán, könnyezően.

Így nemsokára messze már
Van az erdők között,
De tudjuk meg, a zászlóért
Ifjunk mint küszködött.

Bátran harcolt a zászlóért,
De ím, sebet kapott
Lábában a mi ifjunk,
S lováról lerogyott.

Bátorságát nem veszi ő,
Amért kapott sebet,
S karddal átszúrja ellenét,
Ki holtan leesett.

A zászlót ifjunk bírja már,
De az ellen közül
Egy lovas már nyílsebesen
Szinte odarepül.

Hogy mentse ellen zászlaját,
Mit ifjunk bíra már,
Ráront, de ő ezt szúrja át
Térden harcolt habár.

Még ágyú dörg, s csattog a kard,
S ím, egy magyar huszár
Odaront ellen zászlaért,
Ifjunk mert gyenge már.

Föl is kapja lovára őt,
S egy szekérhez viszi,
Hol a sebesültek közé
Őt gonddal leteszi.

Nemsokára már megindul
Ifjunkkal a szekér,
S pár óra múlva a közel
Kisdéd faluhoz ér.

Itt örömmel mind fogadják
Őket a lakosok,
S lakás, ágy, minden mi kell,
Terem egyszerre sok.

„Hogy folyt a csata” – kérdi mind,
A sok asszony s leány,
Hogy tán férjök s édesatyjok
Nem holt-e a csatán.

S nemsokára ifjunk van már
Egy özvegy asszonynál,
Hol az ágyban fekszik, s a nő
Előtte kérdve áll:

„Ki nyerte legyen a csatát”
Szól nőnk, „győztes ki lőn?”
„Nem tudom” – felel – „végig mert
Nem voltam harcmezőn.”

S most az ifjú égő sebét
Vízze frissíti meg,
A tábororvos jó, s a nő
Csendesesen már kimegy.

S kérdi az ifjú orvosát,
„Hamar fölgyógyulok?”
„Akkor” – ekképen gondolá,
„Leszünk mi boldogok.”

Az orvos kételkedést mutat,
De szól mindamellet:
„Ön, hogy két hét múlva gyógyult,
Az nagyon meglehet.”

„De most frissítse meg sebét”,
S eztet megnézve szól,
„Tegyen rája nedves papírt,
S folyvást frissítse jól.”

De ím, ajánlja már magát,
És kimegy csendesesen,
Jön a nő, szól az ifjú:
„Vajh gyógyulna sebem.”

Így múlnak napok és hetek,
A seb gyógyulni kezd,
Az orvos, s gondosan a nő
Gyógyítá lassan ezt.

Pár nap még, és az ifjú
Most kigyógyula már,
Búcsút vesz az ápolótól,
Marasztja ez habár.

De ő azt mondja, „nem lehet,
Tudom, ifjú nőm már
Naponta estén s reggelen
Reám aggódva vár.

S így hálás búcsuzás után
Megy az erdők felé,
S viszontáltási örömet
Előre élvezé.

Pár óra múlva már betér
A nagy erdők közé,
Hol meglátja szép pej lovát,
Amint közelg felé.

Hívja is őt, s a ló közelg
S megáll ura előtt,
Szerszám, nyereg mind rajta volt,
Köpeny is efölött.

Ifjunk megörül, rája ül,
S vágat vele tovább,
A ló viszi is gazdáját
A szélnél hamarább.

Így vágat vele pár órát,
S midőn a házhoz ér,
Ifjunkban a nagy örömtől
Gyors'ban pezseg a vér.

De mennyire elkomorul,
Midőn csendben talált
Mindent, mi képzetében már
Előbb oly vígan állt.

De gondola, „kinn járdogál
Az erdőben talán,
Vagy tán közel faluba ment,
Hisz kínos a magány.”

Így várja megjövését,⁸⁴
Elmerengve búsan,
Soká várja, de végre is
Minden csak csendben van.

Szomorkodik, kétségbe'sik,
Az est köszönt be már,
Ifjunk mégis mindamellet
Már csak hiába vár.

De mit tegyen? – várja nejét,
Avagy keresse őt?
Nem kutathatja egészen
Ki a sötét erdőt.

---

84 *Így várja hazajövetelét* – egyel több szótag miatt javítottam, az eredetiben

Így várja búsan, csendesen,
De mindhiába, csak
Csendes minden, de visítnak
Az éji madarak.

Így áll soká, rémes az éj,
De csak nem jön a nő,
Elbúsul, komor lesz, „de mit
Tegyek” – gondolja ő.

Múlik az éj, kibúj a nap,
S még ott áll ifiunk,
Hogy búsul, és kétségbe'sett,
Nem szükség mondanunk.

„Ő meghalt, vagy tán elveszett,
Hogy lennék boldog én,
Legyek remete, hadd uram,
Az erdők közepén.”

És megindul, ül szép lován,
Búsan erdők felé,
A fáradtság, éh, szomj, s a bú
Egészen megtöré.

De nemsoká patakhöz ér,
S vízzel hűti nyelvét,
S ím, mint iszik, közelegni
Látja szép hitvesét.

III. András halálára

(1860)

Sírj magyar! kihalt azon törzs,
Melynek őse vala Árpád,
S kinövé századok előtt
Honunk oly sok dicső fiát.
Sírj magyar!

Azon törzs, mely fölállítá
A világban Pannoniát,
S mely megvédé számtalanszor
A magyarnak szent hazáját.
Sírj magyar!

Sírj magyar! megholt hős András,
Sírj, megholt ezen jó király,
S most e szent hazának földén
Békövetkezik a viszály.
Sírj magyar!

Föl magyarok!

(1860)

Föl magyarok, föl! föl!
Túrtünk már eleget,
Segélyül hívjuk az
Istent és az eget.
Föl! föl! magyarok, föl!
Boszulni most már köll,
Éljen a magyar!

Fölszabadítani szent
Honát a magyarnak
Főkötelessége,
Mint élni honának,
Típord le a svábot,
Emeld föl a kardot.⁸⁵
Éljen a magyar!

S mint hős Mátyás egykor,
Eltörte igáját
Az pogány töröknek,⁸⁶
Úgy védje meg honát
S babérát vívja ki
A mostani honfi.
Éljen a magyar!

Egy hajós dala

(1860)

„Bárcsak szűnne a vihar,
Egy percre szűnne meg” –
Egy jó s bús magyar hajós
Ekképpen esedez.

Dörg a villám, mint ágyú,
Lesújtja az árboct,⁸⁷

---

85 *Mint ember a rákot* eredetileg, de áthúzva, fölé írva ceruzával a végleges változat.

86 *A tatár s töröknek* eredetileg, de áthúzva, fölé írva ceruzával a végleges változat.

87 árbocot lenne helyesen, mint a 4. sorban kanócot, de a szótagszám

A szél oly irtóztatón fú,
Eloltá a kanóct.

Halálos csendű éj van,
Lecsillapult a szél,
De ím, e néma csendben
Egy hang panaszra kél:

„Mert nem nyelt el a nagy hab,
Mint többi társimat,
Boldogtalan vagyok én,
Nem látom hazámat.”

„Csak egy percre láthatnám
A magyar hazáját,
Mily szívesen várnám el
A halál kaszáját.”

Így busul a jó magyar,
S már-már csüggedni kezd,
De ím, távol egy hajón
Magyar zászló lebeg.

Azonnal irányában
Evezi csolnakát,
S örömeiben fölkiált,
Mégmászván oldalát.

---

miatt a költő ezt a kissé suta megoldást választotta.

A király és a pór
(Seidl után németből)⁸⁸

(1861)

Kis gunyhaján⁸⁹ pór ifjú áll,
S kinéz a hold világinál,
Nézi király dicső lakát,
S így nyitja búsán ajakát:

„Volnék király egy éjszakán,
Áldást az alvóknak lakán
Terjesztenék, s mint alszanak,
Osztnám ki adományimat.”

Fényes lakában a király
Ül, s néz ki hold világinál,
Szemléli pórnak gunyháját,
S hallgatja búsán sóhaját:

„Volnék ha pór egy éjszakán,
Tenném le kedvvel koronám,
És mit ezer kéz meg nem ad,
Egy éj megadná nékem azt.”

Irigylik így egymás lakát,
Gunyhót király, pór palotát.
Míg szemek lenyugszanak,
S az álom adja vágyokat.⁹⁰

---

88 Seidl, Johann Gabriel: Der König und der Landmann. Romanze. Nem a teljes verset fordította le, az eredeti 7 versszakból csak az 1-2, a 4-5, és az utolsó, 7. versszakot.

89 *gunyháját* javítással, vagy lehet, fordítva van, ugyanígy a 3. versszakban is, de az utolsó versszakban csak *gunyhó* van, így mindenhol megtartottuk.

90 *vágyokat* helyett eredetileg *nekik azt*. Utólag javította a kéziratban.

A tűz ereje
(fordítva Schillerből)⁹¹

(1861)

Jótékony a tűz ereje,
Ha fékezi ember keze,
És mit csinál, és mit teremt,
Használja rája ez elemt,⁹²
De ez elem rettenetes,
Erősb a féknél, hogyha lesz,
S önnön nyomán ekkor halad,
Természet lánca ha szakad.
Ezt, mikor szabad, rettegik,
S nem levén, ki ellenálljon,
Szörnyű égést gördít végig,
Irtva népes házsorokon,
Mert az elemek gyűlölik,
Bármit ember kar csináljon.
Fellegekből
Az öröm jó,
Hull az esső
Fellegekből; szikra üt
Mindenütt,
Halld, mint hirdet a harang
Vészt alant,
Mint a vér,
Ég vörös lesz,
Nem mikor a nap ha kél,
Vajmi zaj ez

---

91 Schiller: Das Lied von der Glocke. „Wohltätig ist des Feuers Macht,
/ Wenn sie der Mensch bezähmt, bewacht,” kezdetű résztől, 155-226. sor.

92 elemet

Utcán föl
Gőz száll föl.
A tűzoszlop lobogva kel,
Hosszú utcasorokon fel,
S versenyezve nő a széllal,
Forrva, mint kályhák ölében
Légek iz'nak; tám hull épen,
Karfá ég; ablakok csergnek,
Sír a gyermek; anyák esd'nek
Romok alatt
Bőg az állat,
Minden szalad; ment s menekül,
És a tűz nappali fényt szül,
Kezek nagy során keresztül
Kanna repül
Mentés végett; magas ívben
A nehéz tűzoltó feccsen.
Szél süvöltve jó rémesen,
Mely a lánghoz fúva száll
Csengve, hol a gabna áll,
Csap be kamra üregébe,
Szár az fa van ott letéve.
S mintha magával akarná
Rántni a földnek művét,
S a pokolba küldni szét,
Ég felé válik oszloppá,
Nagy e rém,
Nincs remény,
S ember az Istennek enged,
Kényszerítve annyi művet
Lát csodálva menni le.

Égve le
Már a ház áll,
Vad szeleknek ágya immár,
És az üres ablakokban
Zordonság van,
És a felhők néznek ottan
Messze le,
Visszanéz
Még az ember.
Látni csak kell,
Vagyona miképen vész.
S vándorbotot emel kedéllyel,
Mit tűz hatalma el se vitt,
Egy édes érzés megmaradt még,
Számlálja gyermekit, s a jó ég
Mind, mind megőrzé kedvesit.

Egy ülés a Raixráthban⁹³

(1861)

Itt a Raixráth termében
Ülnek együtt az urak,
Hallik elnök úr szájában
A kegyelmes leirat.

És a követ urak arcin
Megelégedés ragyog,
S örömükben fészkelődnek,
Hogy nyikorgnak a padok.

---

93 Reichsrat?

Majd midőn végére érne,
Hallik már a sok bravo,
És ezáltal mostan is már
Megszakasztatik a szó.

Hát mikor a vége itt van,
Oly pokoli lárma kél,
„Hurrah, hurrah” – mind kiáltja,
„Es soll leben der Kaiser.”

Ekkor elnök úr ajánlja,
„Véget érjen az ülés,
Ebédelni menni csak kell,
Hadd pihenjen minden ész.”

„Holnap aztán újra kezdjük
A „hurrah”-t kiáltani,
Hadd legyenek jó urunknak
Végzetlen örömi.”

Edithhez!

(1861)

Zeng a te műzsád szép dalokat,
Szép a te lantod, szép te magad,
Zengedezel te kedveseket,
Mint a te lantod, szól a szemed.
Énekeidben él az öröm,
Énekeidbe bú ha bejön,
Könnyez a szem, és csügged a szív,
Éneked olykor bosszúra hív,

És ez esetben bosszul a lant,
Bosszul a múzsa, s ember alatt.
Szép a te lantod⁹⁴, hogyha borús,
Szép a te arcod,⁹⁵ vagy ha te bús.
S hogyha te hallgatsz, hallgat a lant,
Hallgat a múzsa, s ember alatt,
S hogyha a múzsa csendbe marad,
Újra danolván üdvre fakad,
És dalait szebben zenegi,
Híve, ha folyvást vagy te neki.
Mert ha te múzsádat szereted,
Súgja tenéked énekedet,
Súgja tenéked szép dalait,
Hallni fogod zengő szavait
S hallni fogod, miként zeneg ő,
Hogyha tehozzád földre lejjő,
S hogyha a múzsa nála marad,
Lantod a kedves dalra fakad.
S hogyha a múzsa máshova mén,
Hallgat a lant, bús elmenetén,
S várja a múzsát, érte eped,
Láttad-e így már bús Edithet?
Bú van a képén, bú a szívéen,
Bú kebelében, köny a szemén,
S hogyha a múzsa visszakerül,
Szép szemedén újra öröm ül,
S zengedezel újra dalokat,
Szép a te lantod, szép te magad.

---

94 *arcod* javítva erre a kéziratban

95 *lantod* javítva a kéziratban

1861-1864⁹⁶

1861

Az aradi rab

(Pest⁹⁷, 1861. december 11.)

Lent Aradnak rémes börtönében,
Egy vezérnek csörgnek láncai,
Harcmezőkön elfolyt életében,
A hazát védették karjai...
S lám, utána a véres csatának,
Háladásul csörgő láncak várnak.

S szól a bajnok „Éltem a hazáért
Szentelém föl, hogy szabad legyen,
Ám Harctér nem kedvezett minékünk,
A csatát veszíté seregem!
Bajnokim, ki tudja, merre járnak,
Messze bolyongnak tán, s vezérre várnak.”

„S én az ellen martaléka lettem,
Vajh ki tudja, holnap élek-é?!
Nékem mindegy ez, csak a dicsőség
Végre legyen a vérző honé,

---

96 Ezeket a verseket az Egyetemi Könyvtár Kézirattára tartalmazza. Ms H 133. Az első 16 illetve 18 az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum gyűjteményében lévő példányban is szerepel. OPKM D88.25.1. – Az egyes kéziratok gyűjteményekről, szövegekről és szövegvariánsokról lást a bevezetőt. A szövegeltéréseket lábjegyzetben jeleztük.

97 A versek keletkezési helyét Eötvös Loránd a kis kötet végén, a tartalomjegyzékben tüntette föl.

Mely kifosztva, sértve szent jogában,
Fölbuzog a hős vér vas karában.”

„Vajh kiűzné dúló fegyverével
A magyar a német bérhadát,
S védené meg, bárha, életével,
Hősi vérrel szerzett szent jogát!
És ha már a harc-zaj véget ére,
Szálljon áldás s bék⁹⁸ hazám egére.”

Ekép a bajnok is lecsendesült,
De halld, fölül mi lárma hallik?
Lovak dübörgnek, patkóik alatt
A föld robog; utcákon végig
A nép tolong feléjük, s a vezér
Szívében fölbuzog a hősi vér. –

Mer ő a nép szavában hallja ezt:
„Honunk szabad, éljen vezérünk!
Arad bevével! Szent jogunk virúl
A téreken, hol ömle vérünk!
De most a rab vezért kimentni kell!
Keresni őt a börtönökbe el!”

És már a rab közelgni hallja azt,
Ki őt kimentni jött; szabaddá
Tevén, s karát föloldva láncitúl. –
Önkény hatalma tette rabbá,
És most szabad lesz, már örül, vidúl,
A zár kinyíl s ő... ébred álmibúl!

---

98 Így van az eredetiben!

Mert amit lehallott, mind csak álom
Volt; de ím, a börtönőr belép,
Azt hívé ő, hogy a szabadító
Jön; de őre durván szól ekép:
„Itt a végzés, főd a porba száll ma,
Így a hőst megcsalta édes álma.

És meghalt egyetlen jajja nélkül
Ajkanak; miként magyar vitéz;...
Ámde Isten a magas egekből
A halálra bosszulólag néz...
S minden csepp vér, mely kifolyt eréből,
Bosszut esd a népek istenétől!

1862

A hon sorsa

(Pest, 1862. január 14.)

Rémületes hír lengé át hazánkat,
Mely megriasztá a hon gyermekit,
Sírásra kényte⁹⁹ asszonyt, vénet, ifjat,
Panaszra nyitja népünk ajkait!

Mi volt e gyász hír? –kérdesz ha népünk,
Felelni fogja: „megölék honunk,

---

⁹⁹ „kényte” az OPKM-ban lévő kéziratban, OPKM D88.25.1. 4. oldal, s „kényter” az „Az önmívelődési kör Közlönye” c. kézirat lapban, MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms. 4326/26.

Világosnál elárult fővezérünk,¹⁰⁰
S most zsarnok úr tapodja szent jogunk!”

S jön évre év, sebünk sajogva ég,
A hon szemében még a bús köny¹⁰¹ ül,
Komor, borult fölötté a sötét ég,
És a¹⁰² szabadság napja nem derül.

A két dalnok

(Pest, 1862. január 15.)

Két dalnok ifjú összejött,
Egyik magyar, a másik
Olasz vala, fejük fölött
A szél babérral játszik!

Bús mind a kettő, annyi bú
Vagyon lefestve rajtok,
Könnyes szemök oly szomorú,
Halvány, kiszenvedt arcok. –

---

100 Ez a sor később vastagon, fekete tintával csaknem az olvashatatlanságig kihúzva. Nyilván sem apjától, sem a család régi barátjától, Gyulai Páltól nem hallhatott ilyen vélekedést, talán Vörösmarty vagy inkább akkori barátainak hatása lehetett ez az ifjúkori elvakultság, mit aztán később megbánhatott, vagy még maga Eötvös József vagy „Gyulai bácsi” figyelmeztette, ez így nem állja meg a helyét. Az «Az önmívelődési kör Közlönye» c. kéziratos lapban, MTA KIK Ms. 4326/26 szerepel ez a sor és OPKM D88.25.1. 4. oldal.

101 A ritmus és a rím miatt itt meghagytuk az eredeti helyesírást.

102 És ah! szabadság napja nem derül! – így szerepel az MTA Kézirat-tárában és az OPKM példányban is, D88.25.1.

A szép olasz arát dalol,
Akit halál rabolt el,
De a magyar honáról szól,¹⁰³
Anyát veszítve ezzel.

◀◀◀

...Elmúlt egy év, és a helyen,
Ahol találkoznak,
A szép olasz vigan pihen,
Hantján dalnok társának.

A haza és a fa

(Pest, 1862. január 17.)

A fa, ha tél közelg, levelt veszít,
A hon csatára küldi gyermekit,
A fa ismét zöldül, ha múlt a tél,
Ha béke van, a hon öröme kél!

De hogyha már kiszárad egyszer a
Gyökér, többé föl nem virul a fa;
A hon, ha elvesz a honszeretet,
Elveszti akkor a szép életet!¹⁰⁴

---

103 OPKM példányában is így, az eredeti sor javítva: *De a másik hazáról szól*/D88.25.1. 5. oldal.

104 Örökre elveszti az életet OPKM D88.25.1. 6. oldal.

Az agg s fája

(Pest, 1862. január 17.)

Boldogan, kicsiny falú lakában
Egy öreg élt csendesen; de jól,
Minden kedve egy nagy almafája,
Melyen a sok kis madár dalól,
S ő alatta oly boldog, madárkák
Néki kedves énekét dalolják. –

Így a fa hús árnyat ad urának,
És gyümölcsöt, hogyha itt a nyár,
Ezt az agg oly vígan és epedve
Várja, mint a kincset a buvár. –
Oly vidám ő, oly elégedetten
A fa és ő együtt élnek ketten!

Múlnak évek, fa alatt az agg ül,
Ámde már nem oly vidám, sem ő,
Fája sem, mely még tavaly virágzó
Volt, az agg oly néma, szenvedő.
Teste megtört, arca elsötétül,
Halk verésű szíve halni készül. –

A fa senyved, szárad minden ága,
A gyümölcs e nyáron elmaradt,
Ám madárkák még dalolnak rajta,
Bárha szívök majd, majd megszakad.
Senyved a fa, élte fogy az aggnak,
Mint sugára a leszálló napnak.

Még egy év múlt, nincs fa, nincs öreg már,
Keskény tér emelkedik helyén,
Mind a ketten meghalának, némán
Szenderegnek éjek éjjelén. –
Mind a ketten oly csendben nyugosznak,
Bár fölöttök madárcák dalolnak...

S hogyha erre jön-megy, jár-ke a nép,
Tisztelettel áll a sír körül. –
Mint ez aggé volt, oly boldogságot
Csak a szívnek tisztasága szül. –
Ezt érezve égbe száll imája
És előtte leng az agg és fája.

Mi szép e táj...

(Pesten Salzburgból. Január 21. 1862.)

Mi szép e táj e völgynek mély ölében!
Mi kék e tó! mi csillogó a hab!
Rajt' megtörik szivárványnak színében
Az égből csillogón lenéző nap!

A tó fölött egy jégfödött hegy van,
Sziklák fődik hatalmas homlokát!
Lenéz... s a csendes tükörtiszta tóban
Megnézi arcán csillogó havát...

Más oldaláról sziklafal keríti,
Mint kő medencét a szép tó vizét,

S egy vízesésnek egyhangú beszédi,
Kísérik amadárkák énekét!

Oly szép e táj! azt hinném, itt az ég van,
Ha nem dobogna szívem a honért!
E tájt imitt, más nemzetnek honában
Föl nem cserélném honn egy kunyhóért!

II. Rákóczi Ferenc keserve

(Pest, 1862. február 9.)

„Vezér valék s népem szerette én
Rákóczi név diszíte engemet!
Boldogtalan dicső honom földén
A szenvedő nép őrzé életemet...
Vezér valék! és íme hontalan!
Hazám egén rabságnak éje van!”

„Én küzdve a honért, veszélyezém
Önéltemet, csakhogy szabad legyen,
Sok vér kifolyt ezért honom földén,
Hogy ellenén méltó boszút vegyen!
Vezér valék! és íme hontalan!
Hazám egén rabságnak éje van!”

„Hah! ám de többször vesztők a csatát,
Sors, ostorával üldözé hadunk,
A vad¹⁰⁵ csaták feldúlták e hazát,
S mégis hiába küszködött karunk!

---

105 *bősz* PPMK D88.25.1. 10. oldal.

Vezér valék! és íme hontalan!
Hazám egén rabságnak éje van!”

„Szerencsémnek letűne csillaga,
Küzdéseim jutalma bujdosás,
Lengyel s frank honból Pontus partira,
De nincs szívemre itt se nyúgovás!
Vezér valék! és íme hontalan!
Hazám egén rabságnak éje van!”

„Ki elveszíté mindenét, honát,
Keserve annak nincsen-e joga?
Bár szép vidék keríti új lakát,
A sajtó szív nyugtot nem lel soha!
Vezér valék! és íme hontalan!
Hazám egén rabságnak éje van!”

„Honom szent földé messze, messze táj!
Imára nyúl az ég felé kezem,
A bujdosónak érted szíve fáj,
Gyász végemet közelgőni érzem. –
Vezér valék! és íme hontalan!
Hazám egén rabságnak éje van!”

„Oh Isten áldd meg a magyar hazát,
Kísérje fény, dicsőség útain!”
És itt a szó további hangzatát
Nem hallani a bajnok ajkain. –
Amint honáért így imádkozék,
Nagy szelleme az égbe távozék!

Az agg vitéz¹⁰⁶

(Pest, 1862. december 21.)

A mély vadonnak biztos menhelyében,
Zuhanva csörgő kis patak fölött,
A fenyves erdő sötét éjjelében,
Egekbe nyúló bérctetők között,
Hová az útas néha-néha téved,
Kitöltöd e kunyhóban csendes élted?

Kunyhója ez egy agg, derék vitéznek,
Egykor kezébe ha kardot ragadt,
Villámitól acélja, s két szemének
A legmerészebb ellen megszaladt. –
De most csak várja, hadd jöjjön halála,
Csekély már néki itt a földi pálya.

Nagy, egykor büszke teste meghajolva,
Szemében a tűz szikrává lohadt,
Arcát díszíti szép fehér szakálla...
Hajh, ég-e még tűz a vén mell alatt?
Fel-, feldobog még némelykor szíve;
De emberekhez megtörött hite!

Így él... szép kardját már a rozsda marja,
Együtt öregszik urával szegény,
S tokjában, ah, csak mindhiába várja,
Hogy fölvilanjon a nap melegén. –

---

106 MTA KIK Kézirattárában lévő példányban is megvan, más kézzel.
– OPKM D88.25. 1. felcserélve a *Mátyás fája* cíművel. *Az agg vitéz* 1863.
jan. 10. dátummal. 10. oldal.

De ura olvasóval fölcserélte,
Imádkozásban múlik mostan élte. –

Ételt ad néki¹⁰⁷ a vadon bogyója,
Italt nyújt hozzá a forrás vize,
Hajdan a bort módjával csak megitta;
De édesebb, hajh, most annak íze – –
Nem hagyja őt elveszni Istene,
Imádkozásban rejlik édene. –

De ím, mi zaj az erdőnek mélyében?
Talán vadászok hajtnak őzikét?
S az megrettenve a zaj ellenében,
Az aggnál várja biztos menhelyét?
Nem az... kik itten zenével közelgnek,
A harcnak gyermeki, bátor vitézek.

S amint az agg kunyhójához elérnek,
„Miért harcoltok, hejh, vitéz fiak?”
Kérdi ez őket, s ők büszkén felelnek,
„Kincset szerezni mennek e hadak!”
S tovább haladnak büszke paripákon;
„Szerezzetek csak kincset bősz¹⁰⁸ csatákon”.

Szól a vitéz, és bémegy kunyhájába,¹⁰⁹
S sajnálva őket, csak imádkozik,
S lám, égi ihlet száll redős arcára;
De ím, a csend új zajjá változik...

---

107 *neki* – MTA példányában

108 *a* csatákon MTA Kézirattár példányában és OPKM D88.25.1. 16. oldal.

109 *kunyhójába* MTA K – ott mindenhol ez az alak és OPKM D88.25.1. 16. oldal.

Egy új sereg jó vígadó zenével,
Mevína tán a poklok ördögével. –

S amint az agg kunyhájához elérnek:
„Miért harcotok, hejh, vitéz fiak?” –
Kérdi emez, és ők büszkén felelnek:
„Hírért csatázni mennek e hadak!”
S tovább haladnak büszke paripákon:
„Szerezzetek csak hírt a bős csatákon!”

Szól a vitéz, és bémegy kunyhájába
S könnyezve rajtok, csak imádkozik,
S az égbe száll Istenhez hő imája,
Midőn a csend új zajjá változik.¹¹⁰
Komoly csapat jó, népünk zászlajával,¹¹¹
Hő szívet és erő¹¹² kart hoz magával.

S amint az agg kunyhójához elérnek:
„Miért harcoltok, hejh, vitéz fiak?”
Kérdi ez őket, s ők büszkén felelnek:
„Honunk kivíni mennek e hadak.”
És szól az agg: „Ha ez szűtök¹¹³ vezére,
Nem hagylak el barátim, Istenemre!”
S szeme és kardja újra fölragyog:
„A nemzetért, ha úgy kell, meghalok!”

---

110 *S lám égi iblet száll redős arcára; / De im, a csend új zajjá változik* MTA K

111 *zászlójával* MTA K

112 *svitéz* MTA K

113 *szűtök* MTA K

1863

Mátyás fája¹¹⁴

(Pest, 1863. január 6.) Regge.

Láttad Budának bérci közt talán
Mátyás fáját János-hegy oldalán?
Vagy ismered hírét?
Kidőlt szegény, most már csak törzse áll;
De emlékét nem bántja a halál,
Halld róla a regét!

Hajdan Mátyás, a híres nagy király,
Kinek soká gyönyört adott e táj,
Vigan vadászni ment;
De elfáradva vadnak űztiben,
S nem látva már az est sötétiben,
E fánál megpihent. –

Mint máskor, ráaggatta szép ivét,
Feje alá fektette jobb kezét,
És így elszenderült.
Álmában nagynak látta nemzetét,
A félvilág remegte fegyverét,
Min vér, de szenny nem ült. –

---

114 E verset teljes terjedelmében leírta korábbi nevelőjének, Klette Gusztávnak, (ki később Keletire magyarosította nevét) 1863. június 8-án a Széchenyi-hegyen kelt levelében. A levelek lelőhelyéről lást a bevezetőt.

Feltámadának a vad törökök,
De kardja által megtört erejük,
S a vész lecsendesült;
És látta érne fáradoalmait,
S virúlni a hon szép határait,
Királyunk úgy örült...

S amíg a fánál így álmodék,
Elébe ím, egy hírnök érkezék,
S ő fölébredett:
„Uram Király, siessél csak hamar!
Jön a török, veszélyben a magyar!
Segítsd népedet!”

És ívét ottfeledvén a király,
Budára megy, előtte álma áll,
S erében forr a vér,
Vitéz sergével a törökre ront,
S a vad csoporttól megvédvén a hont,
Fejére száll babér!

Míg a magyar megvédte a hazát,
Csak láttad volna itt a büszke fát,
Lenézte társait!
De bójövén Budára a török,
A fa – tövében, hajh, kettétörött,
S azóta szenved itt!

Messze bolyg...

(Pest, 1863. Pest, március 3.)

Messze bolyg eltíprott szent honától
Lengyelhon száműzött dalnoka,
Föl-fölserkent gyakran dallamától
A szabadság buzgó bajnoka,
S most, midőn rabláncban nyög hazája,
Nyugtát semmi helyben sem találja.

Messze bolygván ott volt Angliában,
Látta népét, látta gyárait,
Ott volt e kereskedők honában,
Hol a tette haszon lelkesít...
Ám ahol haszon a tett vezére,
Enyh nem száll ott a dalnok sebére.

Látta, milyen a frankok hazája,
Hol a nép tűz, melynek szíve ég,
És amely dicsőség jelszavára,
Megigázná poklok ördögét. –
Ám dicsőség, hol a tett vezére,¹¹⁵
Enyh nem száll ott a dalnok sebére.

Látja később a bájos Olaszhont,
Látja a viszályok e honát,
Mely tusában annyi-annyi vért ont,
S eltaszítja önlelkes fiát...
Ám ahol a bosszú a tett vezére,
Enyh nem száll ott a dalnok sebére.

---

115 A mondat értelme:: Ám ahol dicsőség a tett vezére

Majd előtte bérces Spanyolország,
Amely kincsért vitt oly sok csatát,
Ámde nyugtát még itt sem találja,
Nagy sebére enyhet egy sem ád. –
És ez nő, miként a tenger árja,
Szívében holt a remény sugárja.

S végre, végre e hazába téved
Lengyelhon száműzött dalnoka,
Dallamától újra, újra éled
A szabadság buzgó bajnoka. –
S ott, hol a nép véle egykép érez,
A dalnoknak szíve már nem vérez.¹¹⁶

Éjjel bolygott...

(Pest, 1863. március 15.)

Éjjel bolygott egy ifjú a magányban,
Társát találta a kis csalogányban,
S epedve hallá forróénekét,
Oly szép ezüstös volt a holdsugára,
Áldással nézett e kedves hazára,
Mint hogyha földerítné¹¹⁷ éjjelét.

Új képeket alkotva képzetével,
Az égiek közt járkált szellemével,
És ez oly jól, oly jól esett neki. –

---

116 Mert megérté azt, mi a szabadság, / Lengyelhonnal egész Magyarország! Ez a rész kihúzva az OPKM példányában. D88.25.1. 20 oldal.

117 földerítvéna *bú* ceruzával kihúzva. OPKM D88.25.1. 11. oldal.

Dalra hevíté szellő, fénybogárka,
Versenyre hívta a dalos madárka,
S gyöngéd szerelmről zengtek éneki.

De hajh, mi fájó sóhaj kélt megette,
A szívet rázta, útját arra vette. –
Mi volt, kis őz? vagy erdők szarvasa?
Mely megsebezve nyugtát nem találja?
Vagy agg, kinek közelget már halála?
Nem, nem, egy szirten nyögve állt hona.

Megborzadott, mint nyúl, rohant feléje,
Megindulással omlott majd eléje,
S enyhíteni vágyta kínozó sebét. –
„Menj!” – szólt – enyhet nem nyújthatsz így se benne.
Csatára kelj, és buzdíts más a tetre,
S meggyógyítál, és hálám a tiéd!”

Most fájó szívvel ott hagyá hazáját,
És víni kezdé bátran hős csatáját,
E gondolat erőt adott neki;
Nem kellett most már szellő, fénybogárka,
Hiába hívta a dalos madárka,
Azóta tetre hívnak éneki!

Atyámhoz¹¹⁸

(Pest, 1863. március 19.)¹¹⁹

Atyám,¹²⁰ szerzője földi életemnek
Te énnekem elmét és észet adál,
Fömláldozom ezt kedves nemzetemnek,
Használja, hogyha méltónak talál!
Segítem őt a békében, csatában!
S a nagy munkához hordok egy követ,
Talán így vígadás lesz e hazában,
S feléje majd szerencsehír nevet.
S ha ezt tevén célomnak megfeleltem,
Tudom, hiszed, hogy ezt megérdemeltem.

Atyám!¹²¹ nekem igaz hitem te adtad,
Mellyel csak egy dicső Istent hiszek,
Előtte senki semmit sem¹²² titkolhat,
Kit föl nem bírnak fögni emberek,
Ki atyja a szegények- s gazdagoknak,
Mindig kedves szemében az erény,
Vétkek büntetlen nála nem maradnak,
Azért vétkezni legnagyobb merény!

---

118 Közölte már Fröhlich Izidor is. Közli Plósz Katalin. *Fizikai Szemle*, 2992. 2. sz. 50-51. p. PHG. 2 fol, 3 old. Itt a vers végén „Loránd” és Apámhoz. OPKM D 88.25. 22. oldal. Külön lapon is megvan, Atyámhoz OPKM D71.10.1

119 József napon

120 Mindenhol egységesítve *Atyám* OPKM D88.25.1.

121 *Apám!* PHG

122 *nem* OPKM példányában

S ha ezt hivén¹²³ céloznak megfeleltem,
Tudom hiszed, hogy ezt megérdemeltem.

Atyám, tetőled kaptam én reményem,
Hogy föltámadván a sors ellenem,
Ha szűm viharban s keblem állna vérben,
Lehessen jobb jövőt reménylenem,
És tetteim további buzdítója
Legyen zöld ággal a kecses remény,
S a csüggedés közt a bűn hódolója
Ne legyek, győzzön szűmben az erény!
S ha ezt tevén céloznak megfeleltem,
Tudom hiszed, hogy ezt megérdemeltem.

Atyám, te adtál hő szívet énnékem,
Mellyel szeressem a legjobb anyát,
Őt el ne hagyjam búban, gyötrelemben,
És vívjak érte bármily bős csatát,
És adjon ez elég erőt e karnak
Megvédeni leánytestvérimet,¹²⁴
S én meg ne törjek, ha ők meghajolnak,
Vonuljon bár vihar e fej felett!
S ha ezt tevén, céloznak megfeleltem,
Tudom hiszed, hogy ezt megérdemeltem.

---

123 *hivén* az OPKM példányában, külön lapon D71.10.1. és D88.25.1. 23. oldal; az Egyetemi Könyvtárában javítva *tevém* is erre javítva, *hivén* PHG példányában is.

124 *Leánytestvérimet megvédeni* PHG. Az erősen javított részben ez is szerepel: *Megvédelmezni leánytestvérimet* Testvérei: Ilona (1846–1924), Jolán (1847–1919), Mária (1851–1928). – Ennek a PHG-ban lévő példánynak a 4. versszakánál a bal margón a ritmusképlet is szerepel.

Atyám,¹²⁵ a vágyat kaptam én tetőled!
Ezzel kívánom, légy boldog magad,
Jó sors kövesse mindig áldott lépted,
S nevedhez bár méltó legyen fiad!
És ami több, eszméid győzedelme
Hordozza messze el dicső neved,
Hisz hogy ne áldna meg Isten segélye,¹²⁶
Ki nemzetednek szántad életed!
S ha ezt kívánván meglesz mit reméltem,
Isten hiendi: ezt megérdemeltem!

A dalnok nyughelye

(Pest, 1863. március 29.)

A szép királyi díszteremben
Miért e síri némaság?
Miért e könny a nők szemében?
S mért hallod soknak sóhaját?

Ott ül, mélyen megilletődve
Trónusán maga a király. –
Talán egy kedves emberére
Csapott a gyilkoló halál?

Vagy a vad ellennel csatázva
Megverték tán derék hadát?

---

125 Apám PHG.

126 Isten *kegyelme* Így szerepel Eötvös Loránd apjához Heidelbergből 1870. március 15-én kelt levelének végén. Utólag rájött, így jobban hangzik, vagy fejből így emlékezett erre a részre.

Azért oly hosszú hallgatása?
Azért nem hallhatjuk szavát?!

Nem... közepette a tömegnek
Büszkén egy ifjú dalnok áll,
Tekintetétől lángszemének
Tán meglágyulna a halál!...

Még lantján rezg nem földi dalja,
Még égi szikra ég szemén...
Az embereknek legvadabbja
El-elmerengne énekén.

De végre megszólal királya:
„Pihend ki e trónon magad,
S hogy meglegyen szűd óhajtása,
Parancs leszen dalnok, szavad!”

„Nem, nem – a dalnok szól – királyom!
Enyhet nekem a fény nem ad,
Én üdvömet máshol találok,
A dalnok boldog, ha szabad.”

Nem szól tovább, megy, megy sietve...
Megy a vadonba, messze el...
Hol őzikék laknak, legelve,
S hol a csalogány énekel;

Rohan az erdő sűrűjébe,
Meglátja kisdud kunyhaját;
Leomlik kedvese ölébe,
És itt nyugodja ki magát.

Széchenyi¹²⁷ emlékezete

(Pest, 1863. április 13.)

Villám csapott le jó magyar hazánkra,
S megrendülének az erős falak,
Széchenyi meghalt, szálla ajkról ajkra;
S visszhangozá ezt völgy, orom, patak.
S a röpke hír nagy óriássá növelve
Átjárta a dúsaknak fénylakát,
És megtalálta dolgának hevülve
A szántóföldnek munkás magzatát.

Széchenyi fekszik keskeny nyughelyében,
Elébb forró szíve most oly hideg...
Már csak neve él népének szívében,
Maga örökre némán szendereg –
Népem! sírjához mért mész oly zajongva?
Vigyázz, fölébred drága gyermeked!
Nem szent előtted nagy fiad nyugalma,
Ki néked áldozá az életet!

Nemzet! a bánat gyöngyével szemedben!
Kebled dagasztja honfikegyelet!
S amíg ez égi szikra él szívedben,
Nem, el nem hagyhat addig Istened!
Beszéld el tettit a nagy férfiúnak,
Népem, siess! élembe jer hamar!
Mindig csak egy hangját hallom szavadnak:
„Széchenyi volt a legnagyobb magyar!”

---

127 *Szécsényi* a kéziratban

De mily csapat ez, ásóval kezében,
Mely oly leverten, oly némán halad,
Ez a magot veti honunk földében,
Szegény, de hő szív ég a gyolcs alatt. –
Lám, arcunkat a vesztés könnye mossa,
S egy szózatot rebegni mind akar:
„A nemzetnek legelső napszámossa,
Széchenyi volt a legnagyobb magyar!”

S jön új csapat, munkára szánt kezével,
Kereskedők és mesteremberek.
Máskor verejték, számítás jelével
Ül arcukon, hol mostan könny csepeg.
Ők földolgozzák honi kincseinket;...
Egy szózatot rebegni mind akar:
„Ki úgy pártolt, mint jó Széchenyi minket,
Csak az lehet a legnagyobb magyar!”

S jön új csapat; nemes keserv szívében,
Ezek a nemzetnek művészei,
A honnak drága, szent, teremtőföldében
A szépet s jót terjesztik művei. –
Előttök népünknek dicső halottja...
Egy szózatot rebegni mind akar:
„A művészet legbuzgóbb pártolója,
Széchenyi volt a legnagyobb magyar!”

S jön új csapat, komoly arcán redőkkel;
Ezek a higgadt államférfiak...
S jó más csapat, arcán mély sebhelyekkel,
Ezek a büszke, délceg hadfiak. –
De a nagy férfi sírján mind lehajlik,
S egy szózatot rebegni mind akar:

„Legelső, hogyha szónokol s csatázik,
Széchenyi volt, a legnagyobb magyar!”

S a zaj elnémul... mind-mind elhaladnak,
Feledd a bút! reménylél nemzetem!
Csak még egy ily nagy férfit adj e honnak,
S virúlni fog bizonynal, Istenem!
...De csak, ki oly forrón tudott szeretni,
S csak aki úgy gondol és úgy akar,
És aki nemzetéért úgy tudott szenvedni,
Csak az lehet hozzá méltó magyar!...

A dalnok temetése

(Pest, 1863. április 15.)

Halva fekszik már a dalnok,
Elroncsolva teste, karja.
Annyi láng égett szemében,
Hogyha zenge életében,
S most itt fekszik, alszik halva. –

Mert akarta népe üdvét,
A király haragra gyúla,
S elfeledve szép aráját,
Védelmeszte mert hazáját,¹²⁸
Fője titkon porba hulla. –

S kél a bős király parancsa:
„Legyen éjjel eltemetve,

---

128 értelme: 'Mert védelmeszte hazáját'

Szentelt gyertya ne kísérje,
A pap énekét ne zengje,
S légyen sírja elfeledve!”

És az éjnek éjjelében,
Sírjához viszik a szolgák,
Ám hogy szent gyertyája légyen,
Csillagok állnak az égen,
És kísérik fénybogárkák. –

Már az éjjnek éjjelében,
Sírjához vitték a szolgák,
Pap helyett a fülemülék¹²⁹
Állják körül néma testét,
S búcsú énekét dalolják. –

Már az éjnek éjjelében
Sírjába dobták a szolgák,
És hogy mely hamvát jelelje,
Légyen hantján emlékjelje. –
Nézd fölötte hű kutyáját!

Országokon keresztül...

(Pest, 1863. április 24.¹³⁰)

Országokon keresztül
Hömpölyg a nagy folyó,
Hullámaít hasítja
Száz és ezer hajó. –

---

129 *fülemülék* OPKM D88.25.1. 32. oldal.

130 23. OPKM D88.25.1. 33. oldal.

Zúgása messze hallik,
Csak róla szólanak,
S feledve, mely növelte,
A csermely s a patak. –

Másként van-é közöttünk?...
A büszke hadvezér,
Csodálatván a néptől,
Hirével égig ér. –

De elfeledve nyugszik
A száz meg száz vitéz,
Kit küzdve a vezérért
Levert a harci vész!...

A dalnok temetése (más alakban)

(Pest)

Elnémult már a dalnok.
A zsarnok úr kemény,
S mert népéért esenge,
Harag gyúl vad szemén.

„Halál! – kiált – fejére” –
„S sötét, vad éjjelen
Dobjátok egy gödörbe,
Ruhátlan, éktelen.”

„Szent gyertya ne kísérje!
Ne zengje énekét
Fölötte pap, s kereszt ne
Ékítse nyughelyét!”

A dalnok halva fekszik,
Mereven, hidegen,
Két vad csatlós viszi
Ruhátlan, éktelen.

De íme, fénybogárkák
Kisérik szüntelen,
S pótolják a szent gyertyát,
Sötét vad éjjelen.

Kérve a gödörhez
A pap nem mond imát,
De fájdalommal zengi
A csalogány dalát!...

S hogy mely mutassa sírját,
Emléke is legyen!
Fölötte nyög kutyája,
Sötét, vad éjjelen...

A két álom

(Pest, 1863. május 4.)

Est van, már közelg az éjfel,
Fényt vet a szép holdsugára,
Díszlakára a királynak,
S a pórnak kunyhájára.

S már leszáll a hamvas álom,
És uralg póron, királyon.
Alszik ez, selyem, bibor közt,
A szegényes szalmaágyon.

S ajkain édes mosollyal
Álmodik milliók¹³¹ királya,
Lent van ő, a pór lakában,
S már nem nyomja koronája.

És a pór édes mosollyal
Álmodik kis kunyhájában,
Ékes koronával főjén,
Lépdel a szép palotában.

Ámde szürkül, s már a nap kél,
S fényt vet első fénysugára,
Díszlakára a királynak,
És a pórnak kunyhájára.

---

131 milliók ejtéssel, mint az óriás szónál

S ím a millióknak¹³² királya
Újra búra ébredett fel,
Ám a pór kis kunyhájában
Megelégszik életével.

Ott fent!

(Pest, 1863. május 4.)

1.

A munka foly, a bánya reng,
A kincsekért a kő reped,
És míg a fejsze, balta cseng,
Hallod a csendes éneket?
„Ott fent”!

Lent, lent egy ifjú dolgozik,
A sziklákat repesztí szét;
És míg a kő reped, törik,
Hallod-e csendes énekét?
„Ott fent”,

Dolgozván látja kedvesét!
Őérte hull verejtéke. –
Repedjen hát a szikla szét!
Mélán fölhangzik éneke:
„Ott fent”!

---

132 milljóknak ejtéssel, vagy a *-nak* szótag elhagyásával jön ki a helyes szótagszám.

2.

A vész dühöng, az éj sötét,
Az ember szíve fél, remeg,
Egy nő künn bolyg, nyugtot keres,
És dalja búsan fölzeneg:
„Ott fent”!

Az ég férjét rabolta el,
Oh, nyíljatok meg bős z egek!
Hisz ő boldog csak ott lehet!...
S lám, dalja búsan fölzeneg:
„Ott fent”!

A vész dühöng, az éj sötét,
Megnyílnak a felhős egek!
A nőnek szíve szétreped...
S dala elhalva is zeneg:
„Ott fent”!

Mese

(Pest, május 5.)

A gyenge juh farkassal küszködött,
S lám, jött az ember és legyőzte azt,
De háladásból
Kénytetve lőn odadni gyapjáját!

Igy tesztetek vélünk, oh, ti zsarnokok!
Segítetek, ha hasznatok kívánja¹³³
De hajh, miért? – hogy majd megnyúzzatok!

---

133 Kihúzott rész: Segítetek, *ha a veszély közelg*

Rege a csalogányról¹³⁴

(Pest, 1863. május 9.)

Ha a nyugalmas, csendes éjjelen
A hold ezüst fényével megjelen,
S álomra hajtja főjét a virág;
Midőn elnémul a zajos világ,
Az ünnepélyes, csendes éjszakán
Dalát elzengi a bús csalogány;
És addig álmodik s addig eped,
Míg végre gyenge szíve megreped...¹³⁵

Régen a sok vizály sok harc között
Egy nép honától messze költözött,
S haladt pusztítva síkon, bércen át.
Hajh! elfeledve a szülőhazát!...
De egy közülök mégis honmaradt,
És elhagyatva ím, lantot ragad,
Dalolván csendes, méla énekét,
Gyógyítja a hazának mély sebé!

De jó pusztítva egy kóbor sereg,
S lám, népesedni kezd a rengeteg,
Földülják a dalosnak nyughelyét,
S nem hagyják zengni forró énekét!

---

134 PHG. 2 fol, 3 old. *A csiga* és *A földművelő* ugyanezen oldalakon, folyamatosan követik egymást.

135 megreped! PHG.

Ám jó az éj csillagmilliárdival,¹³⁶
S e néma csendben újra zeng a dal,
És a dalos addig busong s eped,
Míg végre gyenge szíve megreped;¹³⁷
Az éj tündére búsan néze le,
Végső dalából lett a fülmile...

Ha már elnémul a zajos világ,
S álomra hajtá főjét a virág,
Az ünnepélyes, csendes éjszakán
Azért busúl a zengő csattogány.

A csiga¹³⁸

(*Rege. Széchenyi-hegy¹³⁹, május 13.*)

Midőn az Úr világot alkotott,
Teremté a sok millió¹⁴⁰ állatot,
S ez mind saját lakába költözött,
S ott megpihent vihar, veszély között.
De a csiga nem épített lakot,
Ott élt, ahol legjobb ételt kapott,

---

136 *csillagmilliárdival* az eredetiben, de úgy egy szótaggal több lesz, tehát ez a helyes ejtés.

137 *szétreped* PHG.

138 PHG. az előző vers folytatása

139 A kéziratban következetesen mindig *Szécsényi hegy* szerepel

140 millió ejtéssel

S ha már pusztítva állt egyik vidék,
Tovább haladt, mert hisz még volt elég!
Így gondtalan kószált a földön át,
Megvetve, elfeledve önhonát.
De, hajh, haragra gyúlt az Úr ezért,
És meglakolt az állat bűneért,
Melyet elébb megvetve elhagyott.
Magával kell most hordni a lakot!

A földművelő¹⁴¹

(Széchenyi-hegy, május 15.)

Elmúlt a regg, megjött a dél,
A forró nap magassan áll,
Nyughelyt keres minden, mi él,
S pihenni hűs árnyékba száll;
De a mezőn nem fárad el
A földműves s munkára kel.
Élelmét adja a mező;
Izzadva hántogatja azt,
Kalászt is izzadván szakaszt...
Szegény, szegény földművelő!

Elmúlt a dél, a nap leszáll,
Megnépesednek az egek;
Vén fák alatt kis kunyhó áll,
Körülte fürge gyermekek;

---

141 PHG. az előző folytatása. Az együtt szereplő három, fekete tintával, sajátkezűleg írt vers végén ceruzával aláírta: Eötvös Loránd.

A fákon zeng a kis madár –
Bent a hű nő férjére vár,
S lám, az vidáman jó elő,
Felé sietnek gyermeki,
Hű nője csókot ad neki...
Boldog, boldog földművelő!

Vitatkoztok...

(Széchenyi-hegy, május 18.)

Vitatkoztok, Széchenyinek¹⁴²
Emléke mily legyen?
Lent álljon-é a síkon
Vagy fent-e a hegyen?

Ne álljon az a síkon,
Ne álljon az hegyen,
Széchenyinek emléke
Szíveinkben legyen!

---

142 A kéziratban *Széchényinek*. István lehagyta a második ékezetet vezetéknevéből.

Hűs fák alatt...

(Széchenyi-hegy, május 20.)

Hűs fák alatt leányka ül,
Ifjú lelke el-elmereng,
Fölötte kis madár repül,
S a lányka hozzá így eseng:
„Megállj, megállj, madár!”

Megy a madár, a lányka ül,
És újra-újra elmereng,
Hátha kedveséhez repül,
Gondolja, és utána zeng:
„Repülj, repülj, madár!”

Nem tesszük...

(Széchenyi-hegy, május 23.)

Nem tesszük, mit parancsolsz,
Ránk versz rabláncokat,
S ha azok megcsörögnek,
Adsz még nagyobbakat.

Így raksz szegény hazánkra
Nehéz bilincseket...
Vigyázz zsarnak! a láncból
Még egykor kard lehet!

Azt mondjátok...

(*Széchenyi-hegy, május 28.*)

Hasonlat van benne Heine Fresco Sonette I. 9-14. [sor]¹⁴³

Azt mondjátok, mi boldog
A tó partján a nád;
Lehajlik, ha vihar jó
S így menti meg magát.

Míg a kemény, agg tölgyet
Amely mellette áll,
A vad s dühös tusában
Eléri a halál.

Ez, bárha földre sújtva,
Mégis csak tölgy marad,
S nem bír a tört sudárral
A rontó szélfuvat. –

De hogyha végre eltör
A nád tópartinál,
Az ember nyomdokára
Többé sosem talál.

---

143 A kézirat tartalomjegyzékében szereplő megjegyzés.
A vonatkozó rész pedig:

Ich weiß es wohl, die Eiche muß erliegen,
Derweil das Rohr am Bach durch schwankes Biegen
In Wind und Wetter stehn bleibt, nach wie vor.

Doch sprich, wie weit bringt's wohl am End' solch Rohr?
Welch Glück! Als ein Spazierstock dient's dem Stutzer,
Als Kleiderklopfer dient's dem Stiefelputzer.

Sokat hallottam...

(Széchenyi-hegy, június 11.)

Sokat hallottam mondani,
Hogy az ember szíve
Hajó, melyet ide s tova
Hány a tenger dühe. –

De lám, ha kőbe ütközik,
A sajka szétreped –
Ám, hajh! oly könnyen nem törik
Sebzett, beteg szíved!...

Románca

(Széchenyi-hegy, június 11.)

Most hallottam egy régi
És egyszerű mesét:
Megszúrta volt a rózsza
Az¹⁴⁴ ifjúnak szívét. –

S amint gyógyítgaták a
Betegnek mély sebét,
Kiránták a tövissel
Együtt égő szívét.

---

144 Egy kihúzva

Rám hajlék...

(Széchenyi-hegy, június 4.)

Rám hajlék a lombos tölgyfának ága
S alatta zengém ifjú énekem,
Maghallgatott madár s tavasz virága,
S ez oly kedvet, erőt adott nekem.

De majd kifáradván elszenderültem,
S láttam közel s távol világokat,
Mindenki oly hideg volt énkörültem,
És nem hallék, csak büszke hangokat.

Ám végre egyszer lantom megragadtam,
De megvetettek a rossz emberek;
Ahol daloltam, gőggel elhagyattam,
„Hallgass – mondák – daloddal már, gyerek!”

Fölébredék, de fájva cseng fülemben
A szó, „daloddal hallgass már gyerek!”...
...Jobb nékem itt, ez elhagyott berekben,
Ahol virág, madár megértene!

Magyar zászló

(Széchenyi-hegy, június 8.)

Zászlóján árva nemzetünknek
Felül legelső szín veres. –
Jelenti vérét önnemzetünknek,
Mely ömlik, míg harcot keres.

Fehér a szín, mely jó utána,
Jelenti a fagyos telet,
Mely elvonul, pusztítva, rontva
Szegény nyomott hazánk felett.

A zöld a színek harmadikja
Jelenti a boldog tavaszt,
Mely a telet követni fogja
Smely kebleinknek hoz vigaszt.

Már vége a véres napoknak,
A tél is már régóta tart,
De hajh, reménye a tavasznak
Nem hagyja veszni a magyart!

Virgiliusból II. ének (199-227) sor
Laocoon és a kígyók¹⁴⁵

(Széchenyi-hegy, június 12.)

Ám azalatt valamely szomorúbb és lélekijesztőbb
Történet folya el, s zavára meg a kebleket újra.
Laocoon, Neptun papjának szánva a sorstól,
A szent oltárhoz tisztátalan áldozatot visz. –
Íme pedig remegek, mondván Tenedos szigetéről
A csendes vizekenkét kígyó szörnyü körökkel
Fekszik a tengernek s közelít a part fele együtt. –
Kebleik és véres tarajok kiemelve habok közt
Hullámnál magasabbak, a többi testök a vízben

---

145 Részlet Vergilius Aeneis című eposzából

Nyúlik el, és iszonyú forgással mozdul előre,
A tenger zajgott. Lám már a földre kiértek,
Lánglölvelő szemeik tűztől s vértől beborítva.
S ajkaikat rezgő nyelvvel nyaldosva sziszegnek,
Megrémülve futánk; ők bizton mennek azonban,
Laocoont keresik; S legelőbb két magzata gyöngé
Testét átfogván a két szörny tartja ölelve
S a kisdéd tagokat falják szörnyű harapással.
Majd pedig őt, ki segélyül jött s nyilakat hozza gyorsan,
Támadják s tartják lekötözve a szörnyükörökkel
S már kétszer fogták körül a torkot s derekat már
Pikkelytelt háttal; nyakok és fejek égbe magaslik.
Ő maga karjaival a csomót fölbontani vágyik,
Öltönye a vértől s feketés méregtől elöntve,
Egyszersmind iszonyú jajjával csillagokig hat,
Mint mikor a sebzett bika bög ellökve magától
A baltát, mellyel sérték, s otthagya az oltárt...
Most pedig a két szörny iszonyú mozgással odébbáll,
És a kegyetlen Tritoni fölső vára felé tart,
S Pallas lába előtt a pajzs üregébe bebúvik.

Oly vén! oly rút!

(Széchenyi-hegy, június 17.)

Oly vén, oly rút ez asszony!
Nem más, mint csúnya folt!
S mégis azt mondják róla,
Hogy egykor rózsza volt!

Lehet!...hiszen a rózsza,
Ha egyszer elvirít,
Nem hagyja hátra többé
Csak, csak töviseit.

Küzdött a lengyel...

(Széchenyi-hegy, június 27.)

Küzdött a lengyel, küzdött, mint oroszlány,
Mely megtámadja kölyke gyilkosát,
S egy célja volt vad zsarnokára rontván,
Szabaddá tenni elnyomott hazát.

Küzdött tovább, bár elfogyott reménye
S élesre fente véres fegyverét,
Bátran rontott kegyetlen ellenére,
Hogy megmenthesse önön életét.

Még küzd a lengyel, bár reménye halva
És hős erővel végcsatára száll,
Ha már okvetlen veszni fog hazája,
Legyen halála mégis szép halál.

A viharhoz

(Széchenyi-hegy, június 27.)

(Rückert¹⁴⁶ után)

Hatalmas! Te, ki bércről hágsz a bércre,
És meghajlítod a vén tölgyeket,
Rohanj! odébb, rohanj, rohanj előre
S ragadd magaddal zajgó keblemet.

Miként a felhő, mely dörögve szállong,
S dühöngő szárnyadon meg-megpihen,
Vezesd el lelkem túl, túl a világon,
Hol nincs határ, hol az úr végtelen. –

Vigyél oda, hol a világ körütem
Kietlen pusztaság s rommá szakad...
Kő s rom felett vad szenvedéllyel érzem
Istent a zajgó, lángzó mell alatt!

A dalnok

(Goetből¹⁴⁷)

(Széchenyi-hegy, június 14.)

„Kit hallok a várhíd fölött,
Kit oly szépen zengeni?
Hagyjad a dalt körünk előtt
Ismét elénekelni!”

---

146 Rückert, Friedrich: An der Sturmwind

147 Johann Wolfgang Goethe: Der Sänger

Mond a király, apródja száll,
Jön a fiú, szól a király :
„Az agg dalost bocsásd be!”

„Üdvözve légyetek nagyok!
Üdvözve drága hölgyek!
Mely gazdag ég! mely csillagok!
Ki számlálná el őket!
Fény- s pompával telt a terem!
Csukódj! csukódj! öreg szemem!
Itt nincs idő csodálni!”

A dalnok, íme, már zeneg,
S oly mélyen szól az ének,
A hősök föltekintenek,
Ölükbe ám a szépek! –
Jutalmazásul a király,
Kínél a dal tetszést talál,
Színarany lánccal díszíti.

„A láncot, oh, ne add nekem!
A láncot add a hősnek,
Ki ha csatában megjelen,
A lándzsák megrepednek. –
Vagy a titkárt díszítse ez,
S engedd neki a többihez,
E terhet is viselni!¹⁴⁸

„Én dallok, mint madárka dalt,
Mely a bokorban éled!
Elég gazdag jutalm a dal,
Amely lantomra téved...

---

148 *Még e terhet viselni* eredetileg, majd ceruzával átjavítva

De hogyha tetszett énekem,
Úgy egy pohár bort adj nekem!
Legtisztább színaranyban!”

Felfogva – s hajtva a kehely:
„Ó e bor, mint a tűz ég,
Boldog legyen a drága hely,
Hol ez csekély ajándék!
Öröm közt rám gondoljatok
S Istennek hálát adjatok,
Mint én adok tinéktek!”

Ritornell

(Széchenyi-hegy, június 27.)

A fülmile nyugtot talál az ágon,
A lepke megpihenhet a virágon,
De az ember nem fér el¹⁴⁹ a világon.

---

149 *meg* kihúzza

[Cím nélkül]¹⁵⁰

(Június 26.)

A kopár bércnek legcsúcsán, kis egyszerű fakereszt küzd
viharral, szelekkel, de az Úr nem hagyá magára, atyát rendelt
mellé, egy agg tölgyet, mely védve hajtja reá fáradt karjait.

– S a kis kereszt, s agg tölgy, csendesen állanak, nem hat
föl hozzájuk a küzdő világ zaja.

– Magányukat ritkán zavarja föl utas s ha néha egy kíván-
csi vándor arra jó, a vadonnak egyszerű virágibúl virágfü-
zért köt a keresztre.

– S ha tovább is halad, képzetében még sokáig megmarad
a kis kereszt, és oly csodás érzelmeket kelt föl benne.

Élt a bérc tövén egy pásztorfiú s egy pásztorleány,

elválasztva egymástól, a fiú nyugaton, a leány keleten.

– De fölmeríté a nap aranysugarait s a hegy két oldalán
vigan szökdeltek a csúcs felé a selyemszőrű kecskék.

– Már hallatszott a fiú tilinkójának fájdalmas nyögése, s
már tovább vitték a lány szellők víg dalát a pásztor szende
leányának.

– Végre a tölgy aláérték, s ott egymás szemébe tekinthetett
a kétifjú, a fiú szeme sötét volt, mint az éj, a leányé tiszta,
mint az ég.

– Ott elfeledtek mindent, egymáséi voltak.

– Majd a fiú megfújta tilinkóját, s a leány vállára hajtá
fürtös angyali főjét, majd dalát kezdé hajnal leánya, s a fiú
mélabús tekintete elolvadt az égi szemekben.

---

150 Ez a rész a kézirat tartalomjegyzékében is hiányzik, csak a 38. sor-
szám szerepel, és az oldalszám.

- De ím, a nap pihenni ment, s végső sugarai fényt vetettek a két ifjú bús arcára.
- Az idő elmúlt, válniok kellett, s ment a fiú nyugot felé, a leány keletre.
- Így múlt nap nap után, reggel mindig vidáman bukkantak egymásra, s a lemenő nap mindig búsan látá őket.
- De jött véres kardjával a harc, s a fiúnak menni kellett.
- Még egyszer találkoztak, még egyszer voltak boldogok, de ütött az óra, s az ifjú elindult.
- Sokáig néze utána a leány, de nem láthatá többé, nem, könnyei miatt.
- Azóta minden nap elment a tölgy alá, egész nap szótlán ült: körüllebegék az édes múlt emlékei.
- De majd vége lett az iszonyú harcnak, s áldásával újra beköszöntött a béke.
- Azóta a leány édes reménnyel telve várta eltávozott boldogságát.
- S múltak napok, és múltak hetek, tovább forgatá kerekét a gyors idő.
- S a leány még egyre vár a tölgy alatt, ott ül, mozdulatlan, szemei becsukva, teste megdermedve, a szív többé nem ver keblében.
- Kelj fel! te hajnalnak gyönyörű leánya, ébredj! nézd! hínak a madrak! énekelj velök! s leheletedre várnak a gyenge virágok.
- Nem kel föl, nem ébred, szíve szétrepedt, meghalt...
- Jött egy utas, s meglátta a szép pásztorleányt kihűlt keblével.
- Sírt ásott neki, s a hant fölé tevé a kis keresztet.
- Imát mondanak fölötte a tavaszi virágok, s búcsúénekét eldalolták a légnak madárkái.
- S a fiú többé nem jött vissza, elhullt, elesett a harcban.

- S a kis keresztke áll, küzdve vésszel, viharral, s az agg
tölgyen e mesét dalolták a csalományok.
- Utas! ha arra mész, ne háborítsd föl a leány nyugalmát! ott
alszik ő, s a keserűélet után álmai édesek.
- Borulj le a kisdéd kereszt elé, s imádjad Istent, ki örö-
mököt ad a boldogoknak, s meggyógyítja a szerencsétlenek
sebeit.

Ritornellek

1.

(Széchenyi-hegy, június 19. Rückerttől.¹⁵¹)

Hogy vad népek nyilakat mérgezésnek,
Nem tartottam, csak költött álmesének,
Amég szemeid szűmben sebet verének.

2.

(Július 1.)

Miként ha száll a fonnyadt, szúrós ágra,
Azt boldogítja a kicsiny madárka,
Te is akként jöttél e zord világra.

---

151 Rückert: Ritornelle, 30. „Das wilde Völker Pfeil im Krieg vergiften”.
Gesammelte poetische Werke. 5. köt. Frankfurt, 1882. 106. p.
[https://rueckert-buecher.gesammelte-werke.org/texte/werke_band_05/
bezirk_01/italienische_gedichte_s106_zugabe.html](https://rueckert-buecher.gesammelte-werke.org/texte/werke_band_05/bezirk_01/italienische_gedichte_s106_zugabe.html)

Vad szenvedéllyel...

(Széchenyi-hegy, július 3.)

Vad szenvedéllyel a világba törtem,
Keresni hírt, dicsőséget, nevet,
S amint végső reménnyel harcra keltem,
Hozzád vezérle Isten engemet.

S én oldaladnál mindent elfeledtem,
Hiú dicsőséget, s üres nevet,
De megtaláltam, amit nem kerestem,
Te benned legfőbb, égi üdvömet!

Minek tovább...

(Széchenyi-hegy, július 13.)

Minek tovább e földi élet,
Minek tovább még énekem,
Hisz én szerettem már, s reméltem,
És eldaloltam énekem!

A Vaskapu¹⁵²

(Széchenyi-hegy, július 13.)

Repül hajónk, s odébb, odébb siet,
Csendes vizek s alvó habok felett.
S amint megyünk, azok tompán morognak,
Miért zavarjuk édes álmukat.
Sokáig tart, amíg lecsillapulnak,
S el-eldörgik rémítő átkukat. –
De íme, megszól egy ágyútorok,
És a hajós nép rémülten susog:
„A Vaskapu!”
– Magas hegyek s kopár sziklák között,
Az agg Duna magával küszködött,
Vajon rohanjon-é a gáton át,
S elhagyja-é ez oly kedvelt hazát.
De mint kit egy átoknak súlya nyom,
Áttör, s repedt szívvel odébb siet,
S midőn céljához végre már elér,
Szétfoly nyomatlan a tenger felett. –

Egy ifjú hír- s dicsvágytól lelkesülve
Vakon rohan a tágas nagy világba,
S anyját, honát, kedvességét elfeledve
Tovább, tovább halad. –
De a határnál ott áll édesanyja,
Gondolja, hogy talán majd visszatartja,
Ám a fiú még rája sem tekintve

---

152 Az eredetiben a Vaskapu kis k-val, akárcsak a 9. sorban.

Folyvást a hír- s dicsőségért liheg,
És szíve, mint a szikla, megkövülve,
Anyját elhagyván csak tovább siet,
De az anyánakátka iszonyú,
Meggörnyed ettől a gőgös fiú:
„Ha menni kívánsz, menj! sietve menj!
Ám küzdj folyvást, soha meg ne pihenj!
S ahányszor átlépsz a határ felett,
Mindannyiszor törjék ketté szíved!
És szív nélkül rohanj a nagyvilágba!
Küszködj! de mindig, mindig csak hiába!
S ha már-már majd elérted célodat,
Véssz akkor el szörnyű átkom miatt!”
S ment a fiú zordon utak felett,
Küzdött, harcolt, s céljánál elveszett!

A kevlaari búcsú¹⁵³

(Heinétől)

(Széchenyi-begy, július 14.)

I.

Ablakban áll az asszony,
Ágyban látod fiát:
„„Nem nézed-é fiam meg
Hívóknak búcsuját?””

„Beteg vagyok, anyám, én,
Nem lát többé szemem,
Mióta Erzsi meghalt,
Úgy éget, fáj szívem.”

---

153 Heine, Heinrich: Die Wallfahrt nach Kevlaar.

„„Kelj fel! Kevlaarba menjünk!
Végy könyvet s olvasót!
Istennek szent szülője
Meggyógyít téged ott!””

Lobognak már a zászlók,
A szent ének zeneg,
Kölnben¹⁵⁴, a Rajna mellett
Megy a hívő sereg.

Követi a csoportot
A nő s karján fia,
Mindketten énekelnek.
„Üdvözlégy Mária!”

II.

Kevlaarban Isten anyja
Ma díszruhát visel,
Sok dolga lesz, ma hozzá
Sok-sok beteg jön el,

És néki áldozatkép
A csonka emberek
Hoznak viaszból készült
Sok lábat és kezet. –

S a kéz meggyógyul, amely
Viaszkart áldozott,
És lába annak ép lesz,
Aki lábat hozott.

---

154 *Cöln* a kéziratban. A colonia névből rövidült latinos alakot átírtuk a ma használatos alakra. Több ilyen latin eredetű német városnév ismeretes, a leghíresebb alighanem Koblenz, melyet szintén sokáig még C-vel írtak.

Kevlaarba mankón ment sok,
Ki most jár kötelen,
S sok, ki most hárfáz, annak
Nem volt egy ujja sem.

Gyertyát hozott az asszony,
S csinált abból szívet,
„,Vidd ezt Isten anyjának,
És meggyógyul sebed!”,

És a fiú sohajtva
A képhez eljutott,
A könny szeméből, és a
Szó szívéből folyt:

„Légy áldva mindörökké,
Te tiszta szűzanya,
Fájdalmam elpanaszlom
Néked, menny asszonya!”

„Kölnben, jó anyámmal
Laktam én egymagam,
A városban, hol sok száz
Templom s kápolna van”...

„Mellettünk éle Erzsi,
De ez meghalt szegény,
Oh, könnyíts Isten anyja
Szívemnek mély sebén!”

„Gyógyítsd meg végre szívem,
S ne múljon nap soha,
Hogy hálásan ne zengjem:
Üdvözlégy Mária!”

III.

Éjjel a karámban
Aludt fiú s anya,
Akkor jött el hozzájok
A mennynek asszonya.

Lehajlott a betegre
Nyugodtan, és keze
Enyhet nyújtván a szívre
Mosolygott s eltűne.

Álmában ím, az asszony
Meglátja a csodát,
Fölébred szenderéből...
Ugattak a kutyák.

Ott fekszik elterülve,
Fia, kihűlve már,
A halvány, sárga arcon
Játszik a napsugár. –

Nem tudta, hogy mit érez,
Nem tudta az anya,
Ihletteljesen zengte:
„Üdvözlégy Mária!”

A pásztorfiú¹⁵⁵

(Heinétől)
(Széchenyi-hegy, július 15.)

Fejdelem a pásztorifjú,
A halom zöld trónusa,
És fölötte fönt az égen
A nagy nap a korona.

Lábánál birkák hevernek,
Lágy szavú hízelkedők,
Ám a borjak úrfiak mind,
Gőgösek s büszkélkedők.

Bakjai udvarszínészek,
Madarak s tehenei,
Fuvolákkal, csengettyűkkel
Az udvar zenészei;

És ez együtt oly kedvesen,
Oly vidáman cseng, zeneg.
Közbe zúg csermely s fenyőfa,
S a király elszendereg...

Ekkor az első miniszter,
A kutya uralkodik,
Ennek morgó ugatása
A körben visszhangozik.

---

155 Heine, Heinrich: Der Hirtenknabe.

Álmosan szól a királyfi:
„Nincs kedvem trónomra már,
Honn szeretnék lenni, hol rám
Szép királyném karja vár!”

„Szépkirálynémnek ölében
Oly puhán nyugszik fejem,
És csillagszemében fekszik
Birodalmam, mindenem!”

A puszta kunyhó

(Széchenyi-hegy, július 18.)

Kisdéd, elpusztult kunyhó áll
A bércetetőn, a csúcs felett,
Ha az eső zuhan alá,
Meggvédi attól a szelet.

Vércsék s az éjnek baglyai
Fészkelnek az eresz alatt,
S kint a kis kert virágai
Már mind, mind elvadultanak.

S e lak s virág művelve volt,
Benn az utas nyugtot talált,
Míglen a nő, ki ápolá,
Honába, mennybe visszazállt.

Ilyen az embernek szíve,
Oly szép, míg benn angyal lakik;
De elpusztul és elvadul,
Ha angyala eltávozik.

A költő osztályrésze

(Schillertől)

(Széchenyi-hegy, július 19.)

„Vegyétek el!” harsog le Zeus¹⁵⁶ a földre,
„Vegyétek e világot, emberek!
Néktek adom birtokkép mindörökre,
Rajt testvérként egyeztetek!”

S mi csak kézzel bír, mind indul keresni,
S pezseg munkásan ifjú és öreg;
Szántóvetőé lesznek föld gyümölcsei,
Vadászé lesz a rengeteg.

Kalmár veszi, mitől telik raktárja,
Apát kincset talál a bor hegyén,
A fejdelem az utakat bezárja,
És szól: „A dézsma az enyém.”

Később a nagy osztás után sokára
Jött messziről a szépnek dalnoka,
Hiába szállt keresni e világra,
Mindennek megvolt már ura.

---

156 'Cajsz' ejtéssel, ahogy a német ejti. Ebből is látszik, németből fordította, s a nyelv hatása alá került.

„Oh, jaj nekem! csak én legyek kizárva
Kegyedből; ah, csak én, leghűbb fiad!”
Lehullva Zeus¹⁵⁷ trónjának zsámolyára
Panaszra a dalnok fakad.

„Ha az álmok országában mulattál?” –
Mond az Isten „úgy vélem, ne perelj!
Midőn oszták a földet, hol maradtál?”
„Tenálad!” – a dalnok felel.

„Szemem arcod felé le volt szögezve,
Szent összhangodra hallgatott fülem;
Bocsáss meg nékem, ha elrészegítve
Fényedtől, mim sincs földeden!”

„A földet” mond Isten, „már elveszítém,
Az ősz, erdőt, vásárt nem adhatom.
Akarsz-e vélem itt az égben élni?
Jöjj bármikor, én mindig megnyitom!”

Idyll¹⁵⁸

(Heinétől)
(Széchenyi-hegy, július 22.)

I.

Fönt a bércezen áll a kunyhó.
Az öreg erdősz laka.
Ottan zúg a zöld fenyőfa,
S fénylik a hold éjszakája.

---

157 ahogy előbb is

158 Heine, Heinrich: Bergidylle. Aus der Harzreise.

A kunyhóban vágva fából
Áll a cifra támlaszék,
Boldog aki rajta ülhet, –
És e boldog én valék!

Lábaimnál ül a kislány,
Itt ölemben karjai;
Szeme, mint két égi csillag,
Bíborrózsák ajkai.

És a kedves kék szemecskék
Rám tekintnek égien,
S lőljomujja csintalanul
A bíborrózsán pihen.

Nem lát minket édesanyja,
Forgatván gyors orsalyát,
És az atyja citerázik
S énekli avult dalát,

És a kedves kis leányka
Szól susogva csendesén,
Számptalan oly fontos titkot
Elmondott ő már nekem.

„Nem mehettünk mi azóta,
Hogy meghalt öreganyám,
Goslarnak vadászlakába,
Ahol minden szép s vidám.”

„Itt ellenben a magányban
Fönt a csúcson oly hideg!
Télen minket a fehér hó
Itt egészen eltemet!”

„S én félénk, ifjú leányka
Reszketek, mint kisgyerek,
A rémektől, kik zajukkal
Éjjel föl-fölköltenek!”

Rögtön hallgatott a lányka,
Önszava megnémíté,
És a kedves kék szemecskét
Kis kezével befödé.

Hangosabban zúg a fenyves,
És az orsó cseng, pereg,
A citera szól közötté,
S az avúlt dal fölzeneg:

„Oh, ne féljed kisleánykám
A rémek hatalmait!
Nappal és éjjel fölötted
Őrködnek jó angyalid!”

II.

A fenyőfa zöld karokkal
Csapkod a kis ablakon,
S a hold titkok hallgatója
Játszik e fehér falon.

Atya s anya már alusznak,
Már horkolnak csendesen,
Még mi ébren, a leányka
Még mindég suttog nekem:

„Hogy sokszor imádtad Istent,
Hinnem azt alig lehet,
Ajkad meg-megrándulása
Az imától nem jöhet!”

„Ama hideg rángatózás
Mindig ijeszt engemet,
Ám szemed forró sugára
Elűzi félelmemet.”

„Azt is kétlem, hogy valódi,
Hogy igazi hit hited! –
Hiszed-é az atya Istent,
A fiút s a szentlelket?”

Ah! leánykám, mint fiú már,
Még midőn ölben ülék,
Hittem atya Istenemben,
Akié a föld s az ég;

Aki e szép, szép világot
S rá az embert alkotá,
Aki nap-, hold- s csillagoknak
Hosszú útját megnyitá.

Amidőn nagyobbra nőttem,
És okosb, okosb levék,
Akkor az atya Istennel
A Fiúban is hívék.

A fiúban, ki szeretve
Szívünk érzővé tevé,
S ki jutalmul földi éltét
A kereszten végezé.

Most, midőn felnőttem én már¹⁵⁹
S olvastam sok könyveket,

---

159 Heine, nem pedig én, a fordító. [Eötvös Loránd lábjegyzete!]

Szívem dobog s tiszta szívből
A szentlélekben hiszek.

És tett legnagyobb csodákat,
S most tesz még nagyobbakat,
Megtöré zsarnok hatalmát,
S eltörlé a láncokat.

Enyhet nyújt fájó sebekre,
S védi mindennek jogát;
Minden ember, gazdag és pór,
Csak egy, egy nemes család.

Eloszlatja köd homályát,
S a sötét agyrémeket,
Mely nappal s éjjel kísértget
S megfagyaszt hő szíveket.

Ezer fegyveres lovagra
Bízta ő szent harcait,
Akiket, hogy teljesítsék
Vágyait, föllelkesít.

Drága kardjaik ragyognak,
Jó bárdjaik intenek,
Ilyet úgye vágynak látni
E kíváncsi kis szemek!

No, tekints meg! szépleánykám,
Jól tekints meg, s csókot adj!
Mert hisz én magam vagyok egy
Ilyen Szentlélek lovag.

III.

Csendesen elbúvik a hold,
A zöld fenyvesek megett,
A szobában kisdéd mécsünk
Alig pislog, fényt se vet.

Ámde a kék csillagocskák
Most még inkább fénylenek,
S égnek még a bíborrózsák
És a kislány így zeneg:

„Apró sereg, rút emberek
Lopnak zsírt és kenyeret,
Este még a szekrényben van,
És reggel már elveszett.”

„Apró sereg, tejfelünket
Megeszi és elszalad,
S így födetlen¹⁶⁰; jó a macska,
S megissza ami marad.”

„És a macska egy boszorkány,
Mert éjjel szélvész között
Elmegy a bedőlt toronyba,
A boszorkányhegy fölött.”

„Hajdan ott egy várda állott,
Benne kedv s öröm lakott,
Cifra ifjak, nők és szolgák
Jártak fáklyatáncot ott.”

---

160 nincs felfedve

„Megigézte a várt s népét
Egy gonosz tündérleány,
Csak a romok maradtak meg,
S a bagolyfészkek falán.”

„Mégis, mondá jó nagyanyám,
Ha bizonyos éj alatt,
Egy bizonyos ponton állván
Mondják a kellő szavat,”

„Úgy a romok fölvidulnak,
S a vár újra ép leszén,
És a lármás fáklyatánctól
Újra reng majd a terem!”

„S aki azt a szót kimondja,
Azé lesz vár és cseléd,
S ez zenével dicsérendi
Ifjúságának diszét!”

Így folynak a regeképek
Lánykám rózsás ajkirúl,
És a kék fény száll le rájok,
Szemének csillagjirúl.

Majd arany hajával játszott,
S ujjinak nevet adott,
Nevetett, sőt meg is csókolta,
És végre elhallgatott.

S a csendes szobában minden
Ismerősen néz reám,

Oly szokott a szék s az asztal,
Láttam már máskor talán.

Komolyan ketyeg az óra,
S a citera a falon
Magából kezd el zenegni,
Vagy talán csak álmodom?!

Mostan ez a kellő óra,
És ez itt a kellő hely,
Gondolom, hogy ajakimból
A kellő szó hangza el.

Látod lánykám, mint borong már
Az éjjel s miként remeg;
Csermely s fenyves hangosan zúg,
Az agg hegy fölébredett.

Citerahang s törpék dalja
Ömlik hasadásibúl,
S abból virág erdejével
Egy őrült tavasz virúl.¹⁶¹

Mindnyájan csodás virágok,
Mesés nagy minden levél,
S oly hamar nő, mintha űzné
Mindannyit a szenvedély.

Rózsák, mint az égi lángok,
Nőnek a csoport között,
S liljomok, mint gyémánt nyilak,
Látszanak a sok fölött.

---

161 A 3. és 4. sor eredetileg: És mint a vidám tavaszkor / A virág erdő virúl. Kihúzza, és föléírva az új váltótat.

S mint a nap, oly nagy csillagok
Néznak le fájdalmasan,
Róluk a liljomkelyhekbe
Ömlik a sugárfolyam.

Oh, de mi, kedves leánykám!
Méginkább elváltozánk,
Fáklyatánc lebeg körülünk,
S arany s selyem lett ruhánk.

Te, te lettél a hercegné!
E kunyhó a várda lett!
És előttünk ifju és nő
S szolganép táncol, zeneg.

Minden, minden az enyém már,
Te, a vár, s a sok cseléd,
Zenével dicsérik ők most
Ifjuságomnak diszét.

Atlas kínja¹⁶²

(Heinétől)
(Széchenyi-hegy, július 24.)

Szerencsétlen Atlas én! egy világ
A fájdalmak egész világa rajtam!
Viselhetlen tűrök és szétrepedni
Akar szűm e kebelben!

---

162 Heine, Heinrich: „Ich unglückselger Atalas! eine Welt,” Buch der Lieder, XXIV.

Te büszke szív! hisz te akartad ezt!
Boldog óhajtál lenni végtelenül,
Vagy végtelenül nyomorú, és látod,
Mily nyomorú levél most!

A fenyő¹⁶³

(Heinétől)
(Széchenyi-hegy, július 24.)

Fenyőfa áll a csúcson,
Körült' kopár hegyek,
Hó s jég keríti lábát
S ő némán szendereg.

Kelet távol vidékén
Pálmákról álmodik,
Mely égő sziklaháton
Némán szomorkodik!

Az ölyv s a pacsirta

(Széchenyi-hegy, július 25.)

Ha égen felhők tornyosúlnak,
Az ölyv följebb, följebb röpül,
És bár a villámok cikáznak,
Ott szállong, ott kóvályg körül.

---

163 Heine, Heinrich: „Ein Fichtenbaum steht einsam”. *Buch der Lieder*.
XXXIII.

Ha csillapult az ég viharja
És a nap tisztán elmerül,
Zöld rétekről a kis pacsirta
Mindig följebb, följebb repül.

Az ölyv föl a magasba törve,
Felhők közül prédára les,
A kis pacsirta fölrepülve,
Dalolni ott magányt keres.

Sóhajok

I.

(Széchenyi-begy, július 31. éjjel)

Szép kedvesem s barátom elhagyott,
S a regg víg órát többé nem hozott,
Egyszer mégis, mégis boldog valék,
Álmodt küldött rám a kegyelmes ég!
S ez oly édes jövőbe ringatott,
De hajh, de hajh, még ez is elhagyott!

II.

(Ugyanakkor)

Nem sírok nappal, mert az emberek
Mondnák, „ni, almáért rí e gyerek”,
De jó az éj, s én ekkor könnyezem,
Hiszen nem látja más... csak Istenem.”

Evező dal

I.

(Széchenyi-hegy, augusztus 6.)

Ha útagon elindulál,
Küzdj, míg elérted célokat,
S körülted bár ezer halál,
Hasítsd a bösz hullámokat,
S evezz, evezz, tovább!

Bár a syrének esdjének,
Hogy keblökön pihenj, vigadj,
S bár a villámok dörgjenek,
Te a rudat el mégse hagyd,
S evezz, evezz, tovább!

Hisz fáradalmaid között
Látod nyugalmad partjait,
Repülj hát agg Dunánk fölött,
Hasítsd szét bösz hullámait,
S evezz, evezz, tovább!!!

II.

(Ugyanaz más alakban. Aug. 7.)

Ha elindultatok a pályán,
Míg célhoz értek, küzdjeteK,
S fenyítsen bár megannyi hullám,
Ti csak, ti csak evezzeteK.

Könyörgenek bár a sirének,
Hogy keblökön pihenjeteK,

S bár a villámok dörgnének,
Ti csak, ti csak evezetek.

Hisz ha a pályát megfutátok,
Öröm lesz minden percetek,
Szakadjon bár az ég le rátok!
Ti csak, ti csak evezetek!

Beteg barátomhoz¹⁶⁴

(Széchenyi-hegy, aug. 10.)

Midőn hajlékodban voltam utólszor,
És kérdezém, miként érzed magad,
Suttogva mondák nékem, hogy te alszol,
S én nem zavartam édes álmodat.

Midőn beláttál a boldog jövőbe,
És elhagytak a kínos érzetek,
Álmodban boldog, a zordon jelenre
S fájdalomidra minek ébresszelek.

Lásd, a nemes vad, mely elzárva éled,
Álmában úgy, mint volt hajdan szabad,
S később bár végre a valóra ébred,
Könnyebben hordja a rabláncokat.

---

164 Nádaskay Gyulához – Csabacsüdről 1863. szeptember 9-én édesanyjához írt levelében említe: „Pesten elmentem Nádaskayhoz [...]”
PHG

Oh! bárha álmod néked enyhet adna,
Hogy férfiasan eltűrd végzeted!
Remélj, hisz egy barátodnak imája
És dalja mindig kísér tégedet!

Küldött Isten...

(Széchenyi-hegy, aug. 19.)

Küldött Isten langy essőt, szép tavaszt,
Gyümölcsös őszt s hóban gazdag telet,
És a sok állat mind-mind érezé,
Hogy él egy Isten a felhők felett!

S küldött Isten betegséget, nyomort,
Fáradalmakat, s hosszú veszélyeket,
S az ember el csak ekkor ismeré:
Hogy él egy Isten a felhők felett.

Babér után lihegve

(Széchenyi-hegy, 1863. aug. 22.)

Babér után lihegve indulánk
Én és a csattogány a csúcs felé.
S míg én küszködtem a hegy oldalán,
Ő fölrepült s jutalmát megnyeré.

Mit én nem érek el talán soha,
Ő ahhoz eljutott egy perc alatt,
Ó ég! ne légy irántam mostoha,
Adj! Kérlek! adj! nekem is szárnyakat!

Anyámnak¹⁶⁵

(*Csabacsűd, 1863. szept. 18.*)

Midőn feljött a hold s a csend beállta,
Terjedt fának tövében ültem én,
És képzetemben messze elrepültem...
Áldott anyám, rólad emlékezém.

S a lantot is¹⁶⁶ már, már kezembe vettem,
Hogy zengjek, ég áldását kérve rád,
Midőn a fa zúgni kezdett felettem,
S én elbámulva hallgatám szavát.

S a fa beszélt: „midőn ifjú koromban
Lesujta engem a bősz fergeteg,
Anyád volt az, ki újra fölsegített;
Az ég hatalma áldja érte meg!”

---

165 PHG. Ez a vers *Kedves mamám!* megszólítással külön is megvan, kisebb eltérésekkel. Ld. Plósz Katalin vonatkozó közlését. A két változat apró eltérései: 1. versszak, 1. sor: Midőn *eljött az ég*... 2. sor: *Egy nagy* fának... 2. versszak, 3. sor: *De lám* a fa; Megvan még OPKM D88.25. 1. 35-36. oldal. Más kézzel, jóval utólag bemásolva. 4. versszak 1. sor *madár* OPKM D88.25.1. 36. oldal.

Közreadta Pekár Dezső és Fröhlich Izidor is.

166 *És lantomat* áthúzva, föléírva a végleges szöveg.

És zengni kezdett a kicsiny madárka:
„Midőn megfogtak pajzán gyermekek,
Anyád volt az, ki újra elbocsátott;
Az ég hatalma áldja érte meg!”

S a lepke, a virág, minden mi érez,
Fejedre oh, anyám! áldást rebeg;
De egy, ki mindenét nyeré tetőled,
Nem tud szólni, csak hallgat – gyermeked.

Heinéből¹⁶⁷

(Csabacsűd, szépt. 22.)

Kezdetben, majd, majd letörtem,
S gondolám, szűm szétreped,
Hajh, de mégis elviseltem,
Ám mikép? – ne kérdjeteK.

A szegény móré...

(Csabacsűd)

A szegény móré szörnyen muzsikált,
És kért, hogy rajta könyörüljeteK,
Hiszen hat gyermekével érkeezik...
– Ti elűztéteK őt s nevteteK...

---

167 Heine, Heinrich: „Anfangs wollt ich fast verzagen”. Buch der Lieder, Junge Leiden, Lieder VIII.

A szegény móré már nem muzsikál,
S nem esd többé, hogy könyörüljeteK.
Családjával együtt éhen veszett...
– Ugyan kérlek, hát már nevessetek!...

Nádaskay Gyula sírjára

(Pest, november 4.)

Oh!, ő csak addig, addig élt közöttünk,
Hogy tudhassuk, holtával mit veszítünk.

Perzsa költőkből¹⁶⁸

(*Hammer*¹⁶⁹ német gyűjteménye után)
(Pest, november 11., 20.)

I.

Oh, bárha én a dal lehetnék;
Dal, mely szülemlett lantomon.

---

168 *Persa* az eredetiben. – Az egyes költőknél megtartottuk a német írásmódot. A perzsa neveket az elfogadott mai magyar írásmód szerint *A fordítások eredeti szövegei* részben tüntettük fel.

169 Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall gyűjteménye, azaz Hammer, Joseph von: *Geschichte der schönen Redekünste Persiens, mit einer Blüthenlese aus zweyhundert persischen Dichtern*. Heubener und Volke, Wien, 1818. – Az egyes darabokról (I-VIII.) szintén *A fordítások eredeti szövegei* részben tájékozódhatunk.

Úgy én szájadra csókot adnék,
Ha elreppenne ajkidon.

Ammar.

II.

Bölcsen tevé azt Isten, a hatalmas,
Hogy föl nem tárta mind a két világot,
Mert hogyha mindkettőt odadta volna,
Ki sem szolgálna néki úgy reményből.

Asairi. Reiből.

III.

Firdussi a szavat miként teremté,
Isten trónjától szállott az a földre,
S ő fölvevé s a mennybe visszatette.

Ismeretlen.

IV.

A teve

Szelíden hordja a reá
Mért terheket tovább,
Csak egy tövist adott neki,
E földi rózsaaág.

Chodscha Messud.

V.

Fösvény büszkélkedik nagylelkűséggel,
De meg mégsem kísérti azt soha...
A sár gyanánt gurítják a narancsot,
De hol van abban ennek jó szaga.

Dschami.

VI.

A felhő a mezőre hull le,
Mit használ, ha tengerre hull,
Ez felzöldell, feléled tőle,
S az csak tovább zajong vadúl.

Dschami.

VII.

A csillogó rubint a koronában,
Égő parázs az ember homlokában.

Mir Alischir.

VIII.

A fejdelem kegy oly torony,
Mire mennél magasabbra hágsz,
Annál mélyebb leszen sirod.

Dschami.

Schiller „Glocké”-jából¹⁷⁰

(Kevésbé rossz helyek egy rossz fordításból)
(Csabacsűd, okt. 26.)

Hisz az örömnek lángszavával
Fogadja a kis gyermeket,
Kíséri első léptin által,
Miket álomban kezde meg.
Idők ölében még elrejtve
Előtte víg s komor jövője,

---

170 Schiller, Friedrich: Das Lied von der Glocke, 49-79. sor; 106-132; 327-338. sor.

S az anyának gyöngéd szerelme,
Vigyáz fel boldog reggelére.
A gyors idő tovább siet,
S az ifjú lánykáktól kirántja
Magát, éltébe tör ki ő,
Egész világot összejárja,
S mint idegen honába jó.
– És ifjúságának bájával,
Mint akit szültek az egek,
Elpirult szemérmes orcával,
Gyöngéd szűzét pillantja meg.
Nevetlen érzés tör szívébe,
S el-elbolyg a magányon át,
Itt könnyre könny tűnik szemébe,
Kerüli társinak zaját.
Minden léptét hévvel kíséri
Köszöntésének úgy örül,
S a legszebbet választja néki
A rét virágai közül.
– Ó, az első szerelmnek álma,
Gyöngéd érzés, édes remény,
A szem a mennyet tárva látja,
A szív úszik üdvtengerén!
Oh, bárha mindig zöld maradna
Az első szerelem tavasszal!

A férfi kiront
Éltének utába,
A vészbe, csatába,
Alkotni, teremtni,
Dolgozni, keresni,

Gyűjteni, nyerekedni;
Merjen s tusakodjon,
Hogy végre nyugodjon,
Ekkor odaömlik az égi ajándék,
S a drága vagyonnal kamrái betelvék,
Már tágul a köz, már terjed a ház...
És ott bent parancsol
Okossan az asszony,
S őrködik a rendre,
Övéi körébe.
Tanítja leányit,
Fiára vigyáz fel,
S még este se nyugszik,
Dolgozva kezével,
S nagytja a hasznót,
Rendezve eszével,
S megtölti hamar kincsekkel a házat,
S orsója körül forgatja a szálát;
És tiszta csinos szekrény be-berakva,
Csillogva fehér (mint hó) lene, gyapja,
S a jónak utána tekintve a szépre
Nincsen pihenése.

Égi béke
Szent egyesség,
Állj meg! állj meg!
Városunk fölött tovább még,
Bárha a nap föl se kelne,
Ha a harci durva sergek,
E szép völgyön általmennek,
Hol az ég,

Melyet pírja a nyugatnak
Fényesít,
A faluknak, városoknak
Égésétől tükrözik!

Gyászszózat¹⁷¹

(N. G.¹⁷² felett elszavaltam az Ő. K.¹⁷³
N. ünnepélyén. Nov. 26.)
(Pest, november 24.)

Mind itt vagyunk, mind! oh, csak te hiányzol,
Te csak, hogy mindnyájan együtt legyünk,
Jer! oh jer!¹⁷⁴ Kérlek, jer le a magasból,
Jer és vigadj, örülj, maradj velünk!

Jer! lásd, hiszen oly szép a férfi élte,
Ki a hazáért áldozhat, tehet,
S büszkén nézhet majdan az épületre,
Amelyhez ő is hordott egy követ!

Hisz olyan szép az élet itt minékünk,¹⁷⁵
Kik fenn repülve, alkotunk, teszünk,
S habár százszor, ezerszer visszaesünk,
Ezerszer újra fölemelkedünk.

---

171 Ez a vers még cím nélkül PHG. 1 fol. 1 old. Eötvös a tetejére ráírta:
„(Bevégeztem Nov. 28.)” Alá is írta: „Eötvös Loránd”.

172 Nádaskay Gyula

173 Önművelődési Kör

174 Oh jer le! PHG

175 Mi szép az élet e földön minékünk, PHG.

S mi szép,¹⁷⁶ ha küzdve száz vész száz viharral,
A messze célhoz végre eljutunk,
És a szerzett, megérdemlett babérral
Egész nemzet díszíti homlokunk.

Oh! hogy a hosszú, hosszú küzdelemben
Nem bátoríthatsz, ha elcsüggedünk,
S a fájdalomban s majdan az örömben
Nem osztozhatsz többé velünk.

De nem, nem volt neked való ez élet,
Ki most ott zengesz¹⁷⁷ Isten jobb felén.
Hogy azt a sok fájdalmat elviseljéd,
Nem volt szíved elég hideg, kemény!

Te hát pihenj! nyugodjál a magasban,
Amíg mi itt lent küzdünk, harcolunk,
Nem hívlak már, maradj, maradj te ottan,
Hisz egykor fönt úgysis találkozunk!

N. G.¹⁷⁸ sírja fölött¹⁷⁹

(Pest, nov, 24. elszávoltam november 26.)

Eljöttünk, eljöttünk szerény sírodhoz,
Hogy rakjunk arra egy virágfüzért...
A fejdelem piramisokat épít
Kedveltjének örök emlékeért,

---

176 És oh mi szép PHG

177 nyugodsz –PHG.

178 Nádaskay Gyula

179 PHG 1 fol, 1 oldal.

S a hadvezér kardját hantjára rakja
Annak, akit szívével szeretett,
De, óh,¹⁸⁰ mi mást nem hozhatunk tenéked,
Csak egy füzért és néma könnyeket...

Virágot, mást nem rakhatunk sirodra,
De hogyha majdan nagy lesz nemzetünk,
És érdemlett babér száll homlokunkra,
Hantodhoz akkor ismét eljövünk,
S azt, amiért küzdénk és harcolánk,
E kis keresztre elhozzuk neked,
S te akkor, akkor áldjad meg körünk,
S lebegj őrangyalként fejünk felett...¹⁸¹
Isten veled!...

Az én hórihorgas barátaimhoz

(Pest, december 3-án)

(Értvén az alatt nem mást, mint az önművelődési kör tagjait)

Mért is járok közétek,
Hisz még gyerek vagyok,
Kicsiny bizony, kicsinyke,
És ti oly nagyok!

De ha dicsőbb hazába
Ragad a képzelet,
Alattam látlak akkor,
Mint hitvány férgeket.

---

180 De hajh

181 *S őrangyalként lebegj fejünk felett!* PHG – majd itt is átjavítva az Egyetemi Könyvtárban található szövegre.

Dalnokszerelem

(Uhland¹⁸²)
(Pest, dec. 8.)

Amióta a dalisten
Szerelemtől hervadott el,
Amióta a babér –
Boldogtalan szerelemjel:

Ne csudáld, hogy földi dalnok
Megjelenve zöldje által,
A szerelem életében
Ritkán jár üdvcsillagával.

Hogy rád oly búsán tekintnek,
S húrjok oly fájdalmasan szól,
Üdvről néha, néha zengnek,
S annyiszor vágy s fájdalomról?

Bánatos dalnok szerelmek,
Oly komor bús képetekkel,
A dalnok elmúlt korából,
Ősidőkből tűnjetek fel!

---

182 Uhland, Ludwig: Sängeraliebe. „Seit der Gott der Lieder“; Ezt követte: 1. Rudello. „In den Thalen der Provence“.

I. Rudello¹⁸³

(Dec. 8, 10, 11.)¹⁸⁴

Zöld völgyében a Provence-nak
Támadt a szerelmi ének,
Gyermeke két jó barátnak,
A tavasznak, szerelemnek.

A virágfényt s csengve szóló
Hangot, néki apja adta,
De a szívnek lángját és mély
Epedését, édesanyja.

Oh, boldog provence-i völgyek!
Telve mindig friss virággal!
Oh, de leg-legszebb virágtok
Mégis csak a szerelemdal!

Oh¹⁸⁵, a cifra lovagok mi
Szép dalnok kart képezének,
És a hölgyek daljuk által,
Milyen boldogak levének...

A dalnok karban dicső fény
Szállt Rudellónak nevére,

---

183 Az előző folytatása, szintén Uhland verse. Van II. része is, azt már Eötvös nem fordította le.

184 A kötet végén lévő tartalomjegyzékben, mivel az vers előző folytatása, nem szerepel.

185 Ó itt az eredetiben, mivel azonban ebben a versben mindenütt *oh* szerepel, ezt is átírtuk a régies alakra.

Túldicsérve, írigyelve.
Volt a hölgy, kit lantja zenge.

Ámde azt nem tudta senki,
Hogy hol él, minő vidéken,
Ott lebegett, mint a tündér
Rudellónak énekében.

Titkos, csendes éjszakákon
A dalnokhoz közeledett,
Nyomtalan, miként az álom,
S meg sem érintvén a földet.

Hogyha átkarolni vágyta,
Újra a felhőkbe szálla,
És keserve, s néma könnye
Dallá búsán zengve vála.

A hajós, lovag s zarándok
Messze földről jőve mondta,
Hogy a tripolisi grófnő
Minden hölgyek koronája.

Amint ezt hallá Rudello,
Hevesebben zajga szíve,
És elvonzá a hajókhoz,
Messze partra, kikötőbe...

Tenger nyugtalam, zajongó!
Amelynek nincsen határa!...
S a hő vágy nem fél kilépni
E kietlen pusztaságra...

A hajó, és bent a dalnok,
Tripolistól messze bolygnak,
Külviharnak, belcsatának
Már Rudell' ellent nem állhat.

Földre rogy beteg szívével,
Vár, keletre nézve mindig,
S lám, egyszer a láthatáron
Tündöklő kastély magaslik...

És enyhet nyújt a hatalmas,
A beteg dalnok szívére...
A hajó jó széllel száll a
Tripolisi kikötőbe.

Még alig hallá a grófnő,
Mily nemes hős látogatja,
Aki átuszá a tengert,
Egyedül csak őmiatta;

Már elbájló hölgysereggel,
Ünnepléssel jó elébe,
Ép midőn ez ingadozva
A hajóból parta lépe.

S már kezét is nyújtja néki...
Oh, de ez tántorg, inogva
Rogy a szolgának karába,
És ifjú lelkét kiadja.

Dalnokát nagy ünnepélyel
A szép grófnő eltemette...
És emlékül szobrot állít,
A virányos hant fölébe.

Daljait arany betűkkel
Mind, mind együvé iratja,
És biborral, drágakővel
Ékesített könyvbe rakja.

Órahosszant olvas abból,
És, oh, hányszor könnye is foly,
Végre ő maga is hervad,
A nevetlen fájdalomtól.

A világtól elbucsúzva,
Elhagyván kastélya fényét,
A magányos zárdafal közt
Keresé fel lelke üdvét.

Végrendelet

(Pest, dec. 14.)

Mindenemről rendelkezém,
Hát szívemet kinek hagyom?
Az már többé nem az enyém,
Azt senkinek sem adhatom!

Azt mondjátok, hogy szebb e hölgy...

(Pest, december 17.)

Azt mondjátok, hogy szebb e hölgy,
Szebb, mint az én kis kedvesem,
Azt gondoljátok, tagadom...
Ugyan miért? én elismerem...

De mégis az a valami,
Miért leánykám szeretem,
Mi dalra nyújtja lantomat,
Nincs benne, nincs más senkiben...

Perzsa költőkből

(Hammer német gyűjt.)¹⁸⁶
(December 17.)

I.

Midőn a rózsafák virítanak,
És a kinyíltak porba hullanak,
S harmatkönny csillog a virágokon,
Akkor szárad el a szép lilium.

Amik Bucharából

---

186 Amint már fentebb említettük, az egyes költőknél megtartottuk a német írásmódot. A perzsa neveket az elfogadott mai magyar írásmód szerint a *Mutatók* cím alatt, *A fordítások eredeti szövegei* részben tüntettük fel. Az egyes szerzőkről és darabokról (I-IV.) is ugyanitt tájékozódhatunk.

II.

A hír hegy-völgyön átrepül,
Szultán, ne tedd!
Minden szív retteg tégedet,
Szultán, ne tedd!
Gyűleltetik, mi jogtalan,
Szultán, ne tedd!
Egykor mindenről számot adsz,
Szultán, ne tedd!

Hassan, a szónok

III.

A szív agg mester, engemet
Szintén tanít
Lehajlott fővel hallgatom,
Intéseit!

Osman Muchtari

IV.

Ha a tenger kitör a part felett,
Gyöngyökkel szórja be a földeket.

Memlana Dachaleddin

Csak egy az, ami fájt nekem

(Pest, dec. 20. éjjel)

Csak egy az, ami fájt nekem,
Midőn kedves! rabod levék...
Hogy úgy szeretni nem tudok,
Amint te megérdemelnéd!

Reinholz Károly¹⁸⁷
(Ballada lenne, ha lenne)

Dec. 28.)

Dunapartján, Reinholz Károly
Vágtat, vágtat,
Gondolkozik, az az Eötvös
(Loránd) ugyan mit csinálhat.

Azt gondolja, „búdalokat
Dúdol, dalol,
Szomorkodván, hogy kilökték
Abból a szép társaságból!”

Nagy számár vagy! Reinholz Károly!
Mondom neked –
Nem írtam én akkor búdalt,
Hanem... eztet a rossz verset!

Ha szemedbe nézek...¹⁸⁸

(Dec. 30.)

Ha szemedbe nézek,
Egyet meg nem értek,
Hogy az egész világ
Nem beléd szerelmes!

---

187 Évfolyamtársa, ill. osztálytársa volt a piaristáknál. Részletesen lásd a bevezetőben.

188 Az eredeti kötet tartalomjegyzékében ez az utolsó. Néhánynál már elmaradt a keletkezés helyének feltüntetése.

Vagy
Hogy az egész világ
Nem hódol tenéked.

.....

A dal, mit a költő átérezte,
életéből elvisz éveket...
Miért zeneg tehát?
Mivel a perc, melyben dalol,
megér neki egy századot!

1864

Ha elöttök elmész...

(1864. jan. 3.)

Ha elöttök elmész,
Ama rideg házak
Boldogak, boldogak,
Mert tégedet látnak.

A Duna habjai,
Ha reád tekintnek,
Boldogak, boldogak;
Pedig halni mennek...

Hát még én, én, aki,
Aki téged bírlak,
Hogy is ne mondanám –
Magamat boldognak...

Templomban

(Január)

Körülöttem halvány, néma arcok,
S aggságtól megbarnult oszlopok,
Olyan égi ihletett ez ének,
Néma lettem, mert rá hallgatok.

És amint szól, amint égbe szárnyal,
Ama boldog honba felragad,
S íme, ismét földre ránt magával,
Hogy átlássam gyarlóságomat.

Körülöttem hallgat minden ember,
Csak egy kislány sohajtozik,
„Isten add, hogy ő szeressen engem” –
S a dal újra, s újra hangozik.

Fönt a mennyben, hol mindenki vígad,
Illetődve áll az ég ura...
Eljutott hozzá a gyászos ének,
És a kis leányka sóhaja...

Láttam a fűzfát...¹⁸⁹

(Január 19.)

Láttam a fűzfát, amint ráhajolt
A kis patakra és regélt neki.
Sokáig álltam ott és hallgatóm,
De nem tudtam szavát megérteni.

Én is akként borúlok most reád,
És susogok, susogok csendesen,
Nem érti ezt meg a hideg világ,
De te megérted, úgye, kedvesem?!

Dalok

I.

(Február 7.)

Midőn fogtam a kelyhet, s rád köszöntém,
Mondád, ne igyam, mert részeg leszek,
Hiába mondod ezt leányka nékem...
Megrészegített már csillag szemed!...

II.

(Február 8.)

Nem tudok most hősökről dalolni...
Csillogó szemed eszembe jut...
És ki gondolhatna vészre, harcra,
Aki, lányka, rád gondolni tud.

---

189 OPKM-ban D 88.25.3. külön lapon is megvan ez a vers, eredeti kézírással, „Loránd” aláírással.

Nincs rosszabb...

(Február 6.)

Nincs rosszabb, mintha iskolás gyerek
Költő akarna lenni... Minapába
Én is pórul jártam; csináltam verseket
A csalogányról, s mentem iskolába,
S itt nemcsak hogy pónála tertiába,
De plane a kakuk ki is vetett...
(Máskor majd hozzáírok verseket.)

Mit gáncsoljátok...

(Február 22.)

Mit gáncsoljátok ezt a szép világot,
Hol az embernek annyi üdv terem,
Ne nézzetek csak folyvást magatokra,
És meglátjátok, mily bájos leszen...

Azt kérditek...

(Február 25.)

Azt kérditek, mi bántja úgy szívem?
Kikacagnátok, ha elmondanám.
S ez fájna nékem, inkább hallgatok,
...Hová levél szegény, öreg kutyám!¹⁹⁰

---

190 Gipsy nevű kutyára gondol, ki talán épp ekkor pusztult el.

A FORDÍTÁSOK EREDETI SZÖVEGEI

Goethe: A dalnok – Der Sänger

Der Sänger

„Was hör' ich draußen vor dem Tor,
Was auf der Brücke schallen?
Laß den Gesang vor unserm Ohr
Im Saale widerhallen!“
Der König sprach's, der Page lief;
Der Knabe kam, der König rief:
„Laßt mir herein den Alten!“

«Gegrüßet seid mir, edle Herrn,
Gegrüßt ihr, schöne Damen!
Welch reicher Himmel! Stern bei Stern!
Wer kennet ihre Namen?
Im Saal voll Pracht und Herrlichkeit
Schließt, Augen, euch; hier ist nicht Zeit,
Sich staunend zu ergetzen.»

Der Sänger drückte die Augen ein
Und schlug in vollen Tönen;
Die Ritter schauten mutig drein
Und in den Schoß die Schönen.
Der König, dem das Lied gefiel,
Ließ, ihn zu ehren für sein Spiel,
Eine goldne Kette holen.

«Die goldne Kette gib mir nicht,
Die Kette gib den Rittern,
Vor deren kühnem Angesicht
Der Feinde Lanzen splintern;
Gib sie dem Kanzler, den du hast,
Und laß ihn noch die goldne Last
Zu andern Lasten tragen.

Ich singe, wie der Vogel singt,
Der in den Zweigen wohnt;
Das Lied, das aus der Kehle dringt,
Ist Lohn, der reichlich lohnet.
Doch darf ich bitten, bitt ich eins:
Laß mir den besten Becher Weins
In purem Golde reichen.»

Er setzt ihn an, er trank ihn aus:
«O Trank voll süßer Label!
O wohl dem hochbeglückten Haus,
Wo das ist kleine Gabel!
Ergehts euch wohl, so denkt an mich,
Und danket Gott so warm, als ich
Für diesen Trunk euch danke.»

Hammer: Perzsa költőkből – Hammer, Joseph von: Geschichte der schönen Redekünste Persiens, mit einer Blütenlese aus zweyhundert persischen Dichtern. Heubener und Volke, Wien, 1818.

Perzsa költők

Amik Bucharából

(Ez a bokharai költő az újabb orientalisztika szerint inkább az *Amak* költői néven volt ismert.)

„Midón a rózsafák virítanak”

Amik aus Buchara. Hammer, 87. p.

Zur Zeit, wo Rosen blühen auf dem Feld,
In Staub die neuentblühte Rose fällt;
Zur Zeit, wo Blumen feuchtet Morgenthau,
Verwelket die Narcisse auf Au.

Ammar
(Ammár)

„Ó, bárba én is dal lehetnék”

Ammar, Hammer, 41. p.

Könnt ich verbergen mich doch meine eigene Verse,
Dir zu küssen den Mund, wenn sie den lippen etnflied'n!

Asiri Reiből

(Anszári (1008-?1088); talán valóban Rei városából való,
de életrajzi adatai bizonytalanok.)

„Bölcsen tevé azt Isten, a hatalmas”

Asiri aus Rei, Hammer, 44. p.

Wohl gut that Gott baran der Höchste!
Dass beyde Welten Er nicht offenbart.
Denn hatt' auf einmahl Beyde Er gegeben,
So hatt' aus Hoffnung Niemand Ihm gedient.

Chodscha Messud

(Maszúd-i Szad-i Szalmán (1046/49-1121/22))

A teve „Széliden bordja a reá”

Chodscha Messud „Kameel”, Hammer, 362. p.

Sanftmühtig trágtes fort die Last die ihm beschieden,
Vom Rosenbeet der Welt mit inem Dorn zufrieden.

Dschami, Mevlana Abdurrahmán Dzsámi

(Dzsámí, Abd ar-Rahman Dzsámí (1414-1492) klasszikus
perzsa költő)

„A felbő a mezőre hull le”

Dschami, Hammer, 315. p.

Die Wolke regnet auf das Feld,
Was nützt sie, wenn auf's Meer sit fällt?
Dem Feld entblühen Grün und Rosen,
Das dumme Meer fährt sort zu tosen.

Dschami

„A fejdelem kegy oly torony”

Dschami, Hammer, 338. p.

Der Fürsten Gunst ist ein Gebäu,
Das du nicht sollst erklettern frey.
Je höher du dann fällst herab,
Un so viel tiefer ist dein Grab.

Dschami

„Fösvény büszkélkedik nagyelkéséggel”

Dschami, Hammer, 319. p.

Wie sehr der Geiz'ge auch mit Grossmuth prahlt,
So macht er doch nie damit Versuch.
Der Roth wird zwar Orangen gleich geballt,
Docch Niemand gibt demselben den Geruch.

Firdussi Tuszból, Firduszi Abul-kászim Manszúr
(Firdauszi, Firdauszi (ferdauszi, firdauszi), Abú'l-Qászem
Manszúr Ibn Haszan (?940-?1020) iráni költő)

„Firdussi a szavat miként teremté”

„Firdussi aus Tus”, Hammer, 50. p.
Firdussi a szavat mikor teremté” Ismeretlen.

Wie Firdussi aus Tus das Wort geprägt hat,
Ungläbig will ich seyn, wenn Einer es so that.
Vom Throne Gottes flieg das Wort zur Erde nieder,
Er hob's empor und setzt es den Himmel wieder.

Hassan Motekellim, a szónok
(Hasszán)

„A bír hegy-völgyön átrepül”

Hassan, a szónok
Hassan Motekellim, d. i. [=das ist] der Redner, Hammer, 163. p.

Es geht das Reich Berg auf Berg ab,	O thu' es nicht!
Es fruchtet dich ein jedes Herz,	O thu' es nicht!
Das Volk haßt Ungerechtigkeit,	O thu' es nicht!
Von Allem gibst du Rechenschaft,	O thu' es nicht!

Mawlana Dschelaleddin Rumi
(Dzsalál ad-Dín Rúmí, tiszteleti néven is emlegetik, mint
„Mauláná”, ami azt jelenti arabul, hogy „mester”)

„Ha a tenger kitör a part felett”

Mawlana Dschelaleddin Rumi, Hammer 164. p.

Wenn das schaumede Meer hoch ausfliegt Wogen an Wogen,
Wird es auf's Gestab' Perlen an Perlen heraus.

Mir Alischir, Mir 'Ali Schir Nawā'i

(Mir Alisír Nevái (1441-1501), nála azért meg kell jegyezni azt is, hogy noha perzsául is írt, de ő a legnagyobb csagatáj költő, aki a perzsa klasszika összes eredményét átültette a maga török költői nyelvébe is.)

„A csillogó rubint a koronában”

Mir Alischir, Hammer, 311. p.

Der feurige Rubin der Fürstenkronen schmücket,
Ist eine Kohle dem Stirn eingedrückt.

Osman Muchtari Gasnából

„A szív agg mester, engemet”

Osman Muchtari aus Gasna, Hammer 104. p.

Ein alter Meister ist das Herz, ich bin sein Schüler,
Gehorsam lege ich den Kopf auf's Knie in seiner Schule.

Heine: Azt mondjátok... Hasonlat van benne Heine
Fresco Sonette I. 9-14. [sor]

Fresco-Sonette an Christian S.

I

*Ich tanz nicht mit, ich räuchre nicht den Klötzen,
Die außen goldig sind, inwendig Sand;
Ich schlag nicht ein, reicht mir ein Bub die Hand,
Der heimlich mir den Namen will zerfetzen.*

*Ich beug mich nicht vor jenen hübschen Metzen,
Die schamlos prunken mit der eignen Schand;
Ich zieh nicht mit, wenn sich der Pöbel spannt
Vor Siegeswagen seiner eiteln Götzen.*

Ich weiß es wohl, die Eiche muß erliegen,
Derweil das Rohr am Bach, durch schwankes Biegen,
In Wind und Wetter stehnbleibt, nach wie vor.

Doch sprich, wie weit bringts wohl am End' solch Rohr?
Welch Glück! als ein Spazierstock dient's dem Stutzer,
Als Kleiderklopfer dient's dem Stiefelputzer.

Heine: A fenyő „Fenyőfa áll a csúcson”. –
„Ein Fichtenbaum steht einsam”.

Ein Fichtenbaum steht einsam

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh'.
Ihn schläfert; mit weißer Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.

Er träumt von einer Palme,
Die, fern im Morgenland,
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand.

Heine: A kevlaari búcsú – Die Wallfahrt nach Kevlaar

Die Wallfahrt nach Kevlaar

1

Am Fenster stand die Mutter,
Im Bette lag der Sohn.
»Willst du nicht aufstehn, Wilhelm,
Zu schaun die Prozession?«

»Ich bin so krank, o Mutter,
Daß ich nicht hör und seh;
Ich denk an das tote Gretchen,
Da tut das Herz mir weh.« -

»Steh auf, wir wollen nach Kevlaar,
Nimm Buch und Rosenkranz;
Die Mutter Gottes heilt dir
Dein krankes Herze ganz.«

Es flattern die Kirchenfahnen,
Es singt im Kirchenton;
Das ist zu Köllen am Rheine,
Da geht die Prozession.

Die Mutter folgt der Menge,
Den Sohn, den führet sie,
Sie singen beide im Chore:
Gelobt seist du Marie!

2

Die Mutter Gottes zu Kevlaar
Trägt heut ihr bestes Kleid;

Heut hat sie viel zu schaffen,
Es kommen viel kranke Leut.

Die kranken Leute bringen
Ihr dar, als Opferspend,
Aus Wachs gebildete Glieder,
Viel wächserne Füß und Händ.

Und wer eine Wachshand opfert,
Dem heilt an der Hand die Wund;
Und wer einen Wachsfuß opfert,
Dem wird der Fuß gesund.

Nach Kevlaar ging mancher auf Krücken,
Der jetzo tanzt auf dem Seil,
Gar mancher spielt jetzt die Bratsche,
Dem dort kein Finger war heil.

Die Mutter nahm ein Wachslight,
Und bildete draus ein Herz.
»Bring das der Mutter Gottes,
Dann heilt sie deinen Schmerz.«

Der Sohn nahm seufzend das Wachsherz,
Ging seufzend zum Heiligenbild;
Die Träne quillt aus dem Auge,
Das Wort aus dem Herzen quillt:

»Du hochgebenedeite,
Du reine Gottesmagd,
Du Königin des Himmels,
Dir sei mein Leid geklagt!

Ich wohnte mit meiner Mutter
Zu Köllen in der Stadt,
Der Stadt, die viele hundert
Kapellen und Kirchen hat.

Und neben uns wohnte Gretchen,
Doch die ist tot jetzund -
Marie, dir bring ich ein Wachsherz,
Heil du meine Herzenswund.

Heil du mein krankes Herze -
Ich will auch spät und früh
Inbrünstiglich beten und singen:
Gelobt seist du, Marie!«

3

Der kranke Sohn und die Mutter,
Die schiefen im Kämmerlein;
Da kam die Mutter Gottes
Ganz leise geschlichen herein.

Sie beugte sich über den Kranken,
Und legte ihre Hand
Ganz leise auf sein Herze,
Und lächelte mild und schwand.

Die Mutter schaut alles im Traume,
Und hat noch mehr geschaut;
Sie erwachte aus dem Schlummer,
Die Hunde bellten so laut.

Da lag dahingestreckt
Ihr Sohn, und der war tot;

Es spielt auf den bleichen Wangen
Das lichte Morgenrot.

Die Mutter faltet die Hände,
Ihr war, sie wußte nicht wie;
Andächtig sang sie leise:
Gelobt seist du, Marie!

Heine: „Kezdetben, majd, majd letörtem” – „Anfangs
wollt ich fast verzagen”.

Anfangs wollt ich fast verzagen

Anfangs wollt ich fast verzagen,
Und ich glaubt, ich trüg es nie;
Und ich hab es doch getragen -
Aber fragt mich nur nicht, wie?

Heine: A pásztorfú –Der Hirtenknabe

Der Hirtenknabe

König ist der Hirtenknabe,
Grüner Hügel ist sein Thron;
Über seinem Haupt die Sonne
Ist die große, goldne Kron.

Ihm zu Füßen liegen Schafe,
Weiche Schmeichler, rot bekreuzt;
Kavaliere sind die Kälber,
Und sie wandeln stoltzgespreizt.

Hofschauspieler sind die Böcklein;
Und die Vögel und die Küh,
Mit den Flöten, mit den Glöcklein,
Sind die Kammermusizi.

Und das klingt und singt so lieblich,
Und so lieblich rauschen drein
Wasserfall und Tannenbäume,
Und der König schlummert ein.

Unterdessen muß regieren
Der Minister, jener Hund,
Dessen knurriges Gebelle
Widerhallet in der Rund.

Schläfrig lallt der junge König:
»Das Regieren ist so schwer;
Ach, ich wollt, daß ich zu Hause
Schon bei meiner Köngin wär!

In den Armen meiner Köngin
Ruht mein Königshaupt so weich,
Und in ihrem schönen Augen
Liegt mein unermeßlich Reich!«

Heine: Atlas kinja – „Ich unglückselger Atlas! eine Welt,“

Ich unglückselger Atlas! eine Welt,
Die ganze Welt der Schmerzen, muß ich tragen,
Ich trage Unerträgliches, und brechen
Will mir das Herz im Leibe.

Du stolzes Herz! du hast es ja gewollt!
Du wolltest glücklich sein, unendlich glücklich
Oder unendlich elend, stolzes Herz,
Und jetzo bist du elend.

Heine: Idyll – Bergidylle. Aus der Harzreise

Bergidylle

Auf dem Berge steht die Hütte

1

Auf dem Berge steht die Hütte,
Wo der alte Bergmann wohnt;
Dorten rauscht die grüne Tanne,
Und erglänzt der goldne Mond.

In der Hütte steht ein Lehnstuhl,
Ausgeschnitzelt wunderlich,
Der darauf sitzt, der ist glücklich,
Und der Glückliche bin ich!

Auf dem Schemel sitzt die Kleine,
Stützt den Arm auf meinen Schoß;
Äuglein wie zwei blaue Sterne,
Mündlein wie die Purpurros'.

Und die lieben, blauen Sterne
Schaun mich an so himmelgroß;
Und sie legt den Lilienfinger
Schalkhaft auf die Purpurros'.

Nein, es sieht uns nicht die Mutter,
Denn sie spinnt mit großem Fleiß,
Und der Vater spielt die Zither,
Und er singt die alte Weis'.

Und die Kleine flüstert leise,
Leise, mit gedämpftem Laut;
Manches wichtige Geheimnis
Hat sie mir schon anvertraut.

„Aber seit die Muhme tot ist,
Können wir ja nicht mehr gehn
Nach dem Schützenhof zu Goslar,
Dort ist es gar zu schön.

Hier dagegen ist es einsam,
Auf der kalten Bergeshöh',
Und des Winters sind wir gänzlich
Wie begraben in dem Schnee.

Und ich bin ein banges Mädchen,
Und ich fürcht mich wie ein Kind
Vor den bösen Bergesgeistern,
Die des Nachts geschäftig sind.“

Plötzlich schweigt die liebe Kleine,
Wie vom eignen Wort erschreckt,
Und sie hat mit beiden
Händchen Ihre Äugelein bedeckt.

Lauter rauscht die Tanne draußen,
Und das Spinnrad schnurrt und brummt,
Und die Zither klingt dazwischen,
Und die alte Weise summt:

„Fürcht dich nicht, du liebes Kindchen,
Vor der bösen Geister Macht;
Tag und Nacht, du liebes Kindchen,
Halten Englein bei dir Wacht!“

Rückert: A viharhoz – An den Sturmwind

An den Sturmwind

Mächtiger, der du die Wipfel dir beugst,
Brausend von Krone zu Krone entsteigst,
Wandle du stürmender, wandle nur fort,
Reiß mir den stürmenden Busen mit fort.

Wie das Gewölke, das donnernd entfliegt,
Dir auf der brausenden Schwinge sich wiegt,
Führe den Geist aus dem irdischen Haus
In die Unendlichkeit stürmend hinaus.

Trage mich hin, wo die bebende Welt
Rings in Verwüstung und Trümmer zerschellt!
Über den Trümmern mit grausender Lust
Fühl' ich den Gott in der pochenden Brust.

Rückert: Ritornellek

„*Hogy vad népek nyilakat mérgezének*“ „Das wilde Völker
Pfeil im Krieg vergiften“.

Daß wilde Völker Pfeil im Krieg vergiften,
Die Sage zählt' ich zu den fabelhaften,
Bis deine Augen nun solch Urtheil stiften.

„*Miként ha száll a fonnyadt, szúrós ágra,*“ [Nem Rückert?]

Schiller: A költő osztályrésze – Die Teilung der Erde

Die Teilung der Erde

»Nehmt hin die Welt!« rief Zeus von seinen Höhen
Den Menschen zu. »Nehmt, sie soll euer sein!
Euch schenk ich sie zum Erb und ewgen Lehen -
Doch teilt euch brüderlich darein!«

Da eilt', was Hände hat, sich einzurichten,
Es regte sich geschäftig jung und alt.
Der Ackermann griff nach des Feldes Früchten,
Der Junker birschte durch den Wald.

Der Kaufmann nimmt, was seine Speicher fassen,
Der Abt wählt sich den edeln Firnewein,
Der König sperrt die Brücken und die Straßen
Und sprach: »Der Zehente ist mein.«

Ganz spät, nachdem die Teilung längst geschehen,
Naht der Poet, er kam aus weiter Fern -
Ach! da war überall nichts mehr zu sehen,
Und alles hatte seinen Herrn!

»Weh mir! So soll denn ich allein von allen
Vergessen sein, ich, dein getreuster Sohn?«
So ließ er laut der Klage Ruf erschallen
Und warf sich hin vor Jovis Thron.

»Wenn du im Land der Träume dich verweilet«,
Versetzt der Gott, »so hadre nicht mit mir.
Wo warst du denn, als man die Welt geteilet?«
»Ich war«, sprach der Poet, »bei dir.«

Mein Auge hing an deinem Angesichte,
An deines Himmels Harmonie mein Ohr -
Verzeih dem Geiste, der, von deinem Lichte
Berauscht, das Irdische verlor!«

»Was tun?« spricht Zeus, »die Welt ist weggegeben,
Der Herbst, die Jagd, der Markt ist nicht mehr mein.
Willst du in meinem Himmel mit mir leben -
So oft du kommst, er soll dir offen sein.«

Schiller: A tüz ereje – Das Lied von der Glocke,
„Wohltätig ist des Feuers Macht, / Wenn sie der Mensch
bezähmt, bewacht,“ kezdetű résztől, 155-226. sor.

- 155 Wohltätig ist des Feuers Macht,
Wenn sie der Mensch bezähmt, bewacht,
Und was er bildet, was er schafft,
Das dankt er dieser Himmelskraft,
Doch furchtbar wird die Himmelskraft,
- 160 Wenn sie der Fessel sich entrafft,
Einhertritt auf der eignen Spur
Die freie Tochter der Natur.
Wehe, wenn sie losgelassen
Wachsend ohne Widerstand
- 165 Durch die volkbelebten Gassen
Wälzt den ungeheuren Brand!
Denn die Elemente hassen
Das Gebild der Menschenhand.
Aus der Wolke
- 170 Quillt der Segen,
Strömt der Regen,
Aus der Wolke, ohne Wahl,
Zuckt der Strahl!

- Hört ihr's wimmern hoch vom Turm?
175 Das ist Sturm!
Rot wie Blut
Ist der Himmel.
Das ist nicht des Tages Glut!
Welch Getümmel
180 Straßen auf!
Dampf wallt auf!
Flackernd steigt die Feuersäule,
Durch der Straße lange Zeile
Wächst es fort mit Windeseile,
185 Kochend wie aus Ofens Rachen
Glühn die Lüfte, Balken krachen,
Pfosten stürzen, Fenster klirren,
Kinder jammern, Mütter irren,
Tiere wimmern
190 Unter Trümmern,
Alles rennet, rettet, flüchtet,
Taghell ist die Nacht gelichtet,
Durch der Hände lange Kette
Um die Wette
195 Fliegt der Eimer, hoch im Bogen
Sprützen Quellen, Wasserwogen
Heulend kommt der Sturm geflogen,
Der die Flamme brausend sucht,
Prasselnd in die dürre Frucht
200 Fällt sie in des Speichers Räume,
In der Sparren dürre Bäume,
Und als wollte sie im Wehen
Mit sich fort der Erde Wucht
Reißen, in gewalt'ger Flucht,
205 Wächst sie in des Himmels Höhen
Riesengroß!

Hoffnungslos
Weicht der Mensch der Götterstärke,
Müßig sieht er seine Werke
210 Und bewundernd untergehen.
Leergebrannt
Ist die Stätte,
Wilder Stürme raues Bette,
In den öden Fensterhöhlen
215 Wohnt das Grauen,
Und des Himmels Wolken schauen
Hoch hinein.
Einen Blick
Nach dem Grabe
220 Seiner Habe
Sendet noch der Mensch zurück –
Greift fröhlich dann zum Wanderstabe
Was Feuers Wut ihm auch geraubt,
Ein süßer Trost ist ihm geblieben,
225 Er zählt die Häupter seiner Lieben,
Und sieh! ihm fehlt kein teures Haupt.

Schiller: Das Lied von der Glocke. Das Lied von der
Glocke, 49-79. sor; 106-132; 327-338. sor.

Denn mit der Freude Feierklänge
50 Begrüßt sie das geliebte Kind
Auf seines Lebens erstem Gange,
Den es in Schlafes Arm beginnt;
Ihm ruhen noch im Zeitenschoße
Die schwarzen und die heitern Lose,
55 Der Mutterliebe zarte Sorgen
Bewachen seinen goldnen Morgen –

Die Jahre fliehen pfeilgeschwind.
Vom Mädchen reißt sich stolz der Knabe
Er stürmt ins Leben wild hinaus,
60 Durchmisst die Welt am Wanderstabe,
Fremd kehrt er heim ins Vaterhaus,
Und herrlich, in der Jugend Prangen,
Wie ein Gebild aus Himmels Höh'n,
Mit züchtigen, verschämten Wangen
65 Sieht er die Jungfrau vor sich stehn.
Da fasst ein namenloses Sehnen
Des Jünglings Herz, er irrt allein,
Aus seinen Augen brechen Tränen,
Er flieht der Brüder wilder Reihn.
70 Errötend folgt er ihren Spuren,
Und ist von ihrem Gruß beglückt;
Das Schönste sucht er auf den Fluren,
Womit er seine Liebe schmückt.
O! zarte Sehnsucht, süßes Hoffen,
75 Der ersten Liebe goldne Zeit,
Das Auge sieht den Himmel offen,
Es schwelgt das Herz in Seligkeit.
O! dass sie ewig grünen bliebe,
Die schöne Zeit der jungen Liebe!

Der Mann muss hinaus
Ins feindliche Leben,
Muss wirken und streben
Und pflanzen und schaffen,
110 Erlisten, erraffen,
Muss wetten und wagen,
Das Glück zu erjagen.
Da strömet herbei die unendliche Gabe,
Es füllt sich der Speicher mit köstlicher Habe,

- 115 Die Räume wachsen, es dehnt sich das Haus.
Und drinnen waltet
Die züchtige Hausfrau,
Die Mutter der Kinder,
Und herrschet weise
- 120 Im häuslichen Kreise,
Und lehret die Mädchen
Und wehret den Knaben,
Und reget ohn' Ende
Die fleißigen Hände,
- 125 Und mehrt den Gewinn
Mit ordnendem Sinn,
Und füllet mit Schätzen die duftenden Laden,
Und dreht um die schnurrende Spindel den Faden,
Und sammelt im reinlich geglätteten Schrein
- 130 Die schimmernde Wolle, den schneeigten Lein,
Und füget zum Guten den Glanz und den Schimmer,
Und ruhet nimmer.

Holder Friede,
Süße Eintracht,
Weilet, weilet

- 330 Freundlich über dieser Stadt!
Möge nie der Tag erscheinen,
Wo des rauen Krieges Horden
Dieses stille Tal durchtoben,
Wo der Himmel,
- 335 Den des Abends sanfte Röte
Lieblich malt,
Von der Dörfer, von der Städte
Wildem Brande schrecklich strahlt!

Seidl: A király és pór – Der König und der Landmann.
1-2, 4-5, 7. versszakot fordította le Eötvös

Der König und der Landmann

Der Landmann lehnt in der Hütt' allein,
Und blickt hinaus in den Mondenschein,
Und schaut empor zu des Königs Palast,
Er weiß nicht, welch ein Gefühl ihn faßt.

»Ach, wär' ich ein König nur eine Nacht,
Wie wollt' ich schalten mit meiner Macht,
Wie ging ich umher von Haus zu Haus,
Und teilte den Schlummernden Segen aus!

*Wie strahlte dann morgens so mancher Blick
Die Sonne zum erstenmal hell zurück!
Wie staunten einander die Glücklichen an,
Und meinten: das hat ein Engel getan!« –*

Der König lehnt im Palast allein,
Und blickt hinaus in den Mondenschein,
Und schaut hinab auf des Landmanns Haus,
Und seufzt in das weite Schweigen hinaus:

»Ach wär' ich ein Landmann nur eine Nacht,
Wie gern entriet ich der drückenden Macht,
Wie lehrt' ich mich selber die schwere Kunst,
Nicht irr zu gehen mit meiner Gunst!

*Wie wollt' ich ins eigene Herz mir sehn,
Um wieder es offen mir selbst zu gestehn!
Was tausend Hände mir nicht vollbracht,
Das wollt' ich gewinnen in einer Nacht!« –*

So schau'n sie sinnend beim Sternenlauf
Der König hinunter, der Landmann hinauf;
Dann schließen beide den müden Blick,
Und träumen beide von fremdem Glück.

Uhland: Dalnokszerelem – Sangerliebe

Sangerliebe

Seit der hohe Gott der Lieder
Mut in Liebesschmerz erleichen,
Seit der Lorbeer seiner Schläfe
Unglucksel'ger Liebe Zeichen,
Wundert's wen, da ird'schen Sängern,
Die dasselbe Zeichen kranzet,
Selten in der Liebe Leben
Ein beglückter Stern erglanzet?
Da sie ernst und düster blicken,
Ihre Saiten traurig tönen,
Da von Lust sie wenig singen,
Aber viel von Schmerz und Sehnen?
Sangerliebe, tief und schmerzlich,
Lat euch denn in ernsten Bildern
Aus den Tagen des Gesanges,
Aus der Zeit der Minne schildern!

1. Rudello

In den Talen der Provence
Ist der Minnesang entsprossen,
Kind des Frühlings und der Minne,
Holder, inniger Genossen.
Blutenglanz und sue Stimme

Konnt an ihm den Vater zeigen,
Herzensglut und tiefes Schmachten
War ihm von der Mutter eigen.
Selige Provencer Tale,
Üppig blühend wart ihr immer,
Aber eure reichste Blüte
War des Minneliedes Schimmer.
Jene tapfern, schmucken Ritter,
Welch ein edler Sängerkorden!
Jene hochbeglückten Damen,
Wie sie schön gefeiert worden!
Vielgeehrt im Sängerkhore
War Rudellos werter Name,
Vielgepriesen, vielbenedet
Die von ihm besungne Dame.
Aber niemand mocht erkunden,
Wie sie hieße, wo sie lebte,
Die so herrlich, überirdisch
In Rudellos Liedern schwebte;
Denn nur in geheimen Nächten
Nahte sie dem Sängerk leise,
Selbst den Boden nie berührend,
Spurlos, schwank, in Traumesweise.
Wollt er sie mit Armen fassen,
Schwand sie in die Wolken wieder,
Und aus Seufzern und aus Tränen
Wurden dann ihm süße Lieder.
Schiffer, Pilger, Kreuzesritter
Brachten dazumal die Märe,
Daß von Tripolis die Gräfin
Aller Frauen Krone wäre;
Und so oft Rudell es hörte,
Fühlte er sich's im Busen schlagen,

Und es trieb ihn nach dem Strande,
Wo die Schiffe fertig lagen.
Meer, unsichres, vielbewegtes,
Ohne Grund und ohne Schranken!
Wohl auf deiner regen Wüste
Mag die irre Sehnsucht schwanken.
Fern von Tripolis verschlagen,
Irrt die Barke mit dem Sänger;
Äußrem Sturm und innrem Drängen
Widersteht Rudell nicht länger.
Schwer erkranket liegt er nieder,
Aber ostwärts schaut er immer,
Bis sich hebt am letzten Rand
Ein Palast im Morgenschimmer.
Und der Himmel hat Erbarmen
Mit des kranken Sängers Flehen,
In den Port von Tripolis
Fliegt das Schiff mit günst'gem Wehen.
Kaum vernimmt die schöne Gräfin,
Daß so edler Gast gekommen,
Der allein um ihretwillen
Übers weite Meer geschwommen:
Alsobald mit ihren Frauen
Steigt sie nieder unerbeten,
Als Rudello, schwanken Ganges,
Eben das Gestad betreten.
Schon will sie die Hand ihm reichen,
Doch ihm dünkt, der Boden schwinde;
In des Führers Arme sinkt er,
Haucht sein Leben in die Winde.
Ihren Sänger ehrt die Herrin
Durch ein prächtiges Begängnis,
Und ein Grabmal von Porphyr

Lehrt sein trauriges Verhängnis.
 Seine Lieder läßt sie schreiben
 Allesamt mit goldnen Lettern,
 Köstlich ausgezierte Decken
 Gibt sie diesen teuren Blättern;
 Liest darin so manche Stunde,
 Ach! und oft mit heißen Tränen,
 Bis auch sie ergriffen ist
 Von dem unnennbaren Sehnen.
 Von des Hofes lust'gem Glanz,
 Aus der Freunde Kreis geschieden,
 Suchet sie in Klostermauern
 Ihrer armen Seele Frieden.

Vergilius: Laocoon és a kígyók.
 Részlet az Aeneis-ből, II. ének, 199-227. sor.

P. Vergili Maronis Aeneidos liber secundus

Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 obicitur magis atque improvida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (horresco referens) immensis orbibus angues
 incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt; 205
 pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 sanguineae superant undas, pars cetera pontum
 pone legit sinuatque immensa volumine terga.
 fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant
 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni 210
 sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 diffugimus visu exsanguis. illi agmine certo

Laocoonta petunt; et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
implicat et miseros morsu depascitur artus; 215
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati superant capite et cervicibus altis.
ille simul manibus tendit divellere nodos 220
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit:
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.
at gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.

MUTATÓK

VERSEK, FORDÍTÁSOK

A címek betűrendjében

„A kopár bércnek legcsúcsán” [Cím nélkül] 1863	127
A csiga – Rege 1863	114
A dalnok – Goethétől 1863	124
A dalnok nyughelye 1863	102
A dalnok temetése 1863	106
A dalnok temetése – más alakban 1863	108
A fenyő – Heinétől 1863	148
A földművelő 1863	115
A haza és a fa 1862	87
A hon sorsa 1862	85
A két álom 1863	110
A két dalnok 1862	86
A kevlaari búcsú – Heinétől 1863	132
A király és a pór – Seidel után németből 1861	77
A költő osztályrésze – Schillertől 1863	138
A pásztorfiú – Heinétől 1863	136
A puszta kunyhó 1863	137
A szegény móré... 1863	154
A tűz ereje – fordítva Schillerből 1861	78
A Vaskapu 1863	131
A viharhoz – Rückert után 1863	124
András, III. halálára 1860	74
Anyámnak 1863	153
Atlas kínja – Heinétől 1863	147
Atyámhoz 1863	100
Az agg s fája 1862	88

Az agg vitéz 1862	92
Az aradi rab 1861	83
Az éj sötéte 1861	50
Az első pad 1861	47
Az én hórihorgas barátaimhoz 1863	162
Az ifjú pár – Elbeszélés 1861	51
Az ölyv s a pacsirta 1863	148
Azt kérditek... 1864	174
Azt mondjátok, hogy szebb e hölgy... 1863	168
Azt mondjátok... – Hasonlat van benne Heine Fresco Sonette I. 9-14. [sor] 1863	118
Babér után lihegve 1863	152
Beteg barátomhoz 1863	151
Csak egy az, mi fájtnak nekem 1863	169
Dalnokszerелеm – Uhland 1863	163
Dalok 1864	173
Edithhez! 1861	81
Egy hajós dala 1860	75
Egy ülés a Raixráthban 1861	80
Éjjel bolygott... 1863	98
Emlény 1859	43
Evező dal 1863	150
Fohásza a magyarok Istenéhez 1861	44
Föl magyarok! 1860	74
Gyászszózat – N. G. felett 1863	160
Ha elöttök elmész... 1864	171

Ha szemedbe nézek... 1863	170
[Harmadik] III. András halálára 1860	74
Heinéből 1863	154
Hűs fák alatt... 1863	117
Idyll – Heinétől 1863	139
Küldött Isten... 1863	152
Küzdött a lengyel... 1863	123
Laocoon és a kígyók – Virgiliusból II. ének (199-227) sor 1863	121
Láttam a fűzfát 1864	173
Légy magyar! 1861	49
Magyar zászló 1863	120
[Második] II. Rákóczi Ferenc keserve 1862	90
Mátyás fája 1863	95
Mese 1863	112
Messze bolyg... 1863	97
Mi szép e táj... 1862	89
Minek tovább... 1863	130
Mit gáncsoljátok... 1864	174
N. G. sírja fölött 1863	161
Nádaskay Gyula sírjára 1863	155
Nem tesszük... 1863	117
Nincs rosszabb... 1864	174
Oly vén! oly rút! 1863	123
Országokon keresztül... 1863	107
Ott fent! 1863	111

Perzsa költőkből – Hammer német gyűjt. 1863	168
Perzsa költőkből – Hammer német gyűjteménye után 1863	155
Rákóczi Ferenc, II. keserve 1862	90
Rám hajlék... 1863	120
Rege a csalogányról 1863	113
Reinholz Károly 1863	170
Ritornell 1863	126
Ritornellek – Rückerttől 1863	129
Románca 1863	119
Rudello 1863	164
Schiller Glocké-jából 1863	157
Sóhajok 1863	149
Sokat hallottam... 1863	119
Széchenyi emlékezete 1863	104
Szúri Miska – adonisi vers 1861	46
Templomban 1864	172
Vad szenvedéllyel... 1863	130
Végrendelet 1863	167
Vitatkoztok... 1863	116

FORDÍTÁSOK

Cím szerint

A dalnok – Goethétől 1863	124
A fenyő – Heinétől 1863	148
A kevlaari búcsú – Heinétől 1863	132
A király és a pór – Seidel után németből 1861	77
A költő osztályrésze – Schillertől 1863	138
A pásztorfiú – Heinétől 1863	136
A tűz ereje – fordítva Schillerből 1861	78
A viharhoz – Rückert után 1863	124
Atlas kínja – Heinétől 1863	147
Azt mondjátok... – Hasonlat van benne Heine Fresco Sonette I. 9-14. [sor] 1863	118
Dalnokszerelem – Uhland 1863	163
Heinéből [„Fenyőfa áll a csúcson”] 1863	154
Idyll – Heinétől 1863	139
Laocoon és a kígyók – Virgiliusból II. ének (199-227) sor 1863	121
Perzsa költőkből – Hammer német gyűjt. 1863	168
Perzsa költőkből – Hammer német gyűjteménye után 1863	155
Ritornellek – Rückerttől 1863	129
Rudello – Uhland 1863	164
Schiller Glocké-jából, A tűz ereje 1861	78
Schiller Gocké-jából, részletek 1863	157
Vergilius: Laocoon és a kígyók. Részlet az Aeneis-ből	121

FORDÍTÁSOK

Költők szerint

Goethe: A dálnok – Der Sänger 124

Hammer: Perzsa koltokbol – Hammer, Joseph von:
Geschichte der schönen Redekünste Persiens, mit einer
Bluthenlese aus zweyhundert persischen Dichtern.
Heubener und Volke, Wien, 1818. 155, 168

Perzsa koltok	155, 156, 157, 168, 169
Amik Bucharabol	168
Ammar	155
Asairi Reibol	156
Chodscha Messud	156
Dschami, Mevlana Abdurrahman Dzsami	156, 157
Firdussi Tuszbol, Firduszi Abul-kaszim Manszur	156
Hassan Motekellim, a szonok	169
Mewlana Dschelaleddin Rumi	169
Mir Alischir, Mir ‘Ali Schir Nawa’i	157
Osman Muchtari Gasnabol	169

Heine: Azt mondjatok... Hasonlat van benne Heine
Fresco Sonette I. 9-14. [sor] 118

Heine: A fenyo Fenyofa all a csucson–
Ein Fichtenbaum steht einsam. 154

Heine: A kevlaari bucsu – Die Wallfahrt nach Kevlaar 132

Heine: Kezdetben, majd, majd letortem –
Anfangs wollt ich fast verzagen. 154

Heine: A pasztorfu– Der Hirtenknabe 136

Heine: Atlas kinja –
Ich unglückselger Atlas! eine Welt, 147

Heine: Idyll – Bergidylle. Aus der Harzreise	139
Rückert: A viharhoz – An den Sturmwind	124
Rückert: Ritornellek	129
„Hogy vad népek nyilakat mérgezőnek”	
„Das wilde Völker Pfeil im Krig vergiften”.	
„Miként ha száll a fonnyadt, szúrós ágra,” ?	
Schiller: A költő osztályrésze – Die Teilung der Erde	138
Schiller: A tűz ereje – Das Lied von der Glocke, Részlet	78
Schiller: Das Lied von der Glocke. Részletek	157
Seidl: A király és a pór – Der König und der Landmann	77
Uhland: Dalnokszerelem – Sängerieme	163
Uhland: Rudello	164
Vergilius: Laocoon és a kígyók. Részlet az Aeneis-ből	121

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánlás	
<i>Szőrényi László</i>	5
Ahol virág, madár... Bevezető tanulmány.	
<i>Kis Domokos Dániel</i>	7
Eötvös Loránd versei és fordításai	43
Emlény 1859	43
Fohász a magyarok Istenéhez 1861	44
Szúri Miska – adonisi vers 1861	46
Az első pad 1861	47
Légy magyar! 1861	49
Az éj sötéte 1861	50
Az ifjú pár – Elbeszélés 1861	51
III. András halálára 1860	74
Föl magyarok! 1860	74
Egy hajós dala 1860	75
A király és a pór – Seidel után németből 1861	77
A tűz ereje – fordítva Schillerből 1861	78
Egy ülés a Raixráthban 1861	80
Edithhez! 1861	81
Az aradi rab 1861	83
A hon sorsa 1862	85
A két dalnok 1862	86
A haza és a fa 1862	87
Az agg s fája 1862	88
Mi szép e táj... 1862	89
II. Rákóczi Ferenc keserve 1862	90
Az agg vitéz 1862	92
Mátyás fája 1863	95

Messze bolyg... 1863	97
Éjjel bolygott... 1863	98
Atyámhoz 1863	100
A dalnok nyughelye 1863	102
Széchenyi emlékezete 1863	104
A dalnok temetése 1863	106
Országokon keresztül... 1863	107
A dalnok temetése – más alakban 1863	108
A két álom 1863	110
Ott fent! 1863	111
Mese 1863	112
Rege a csalogányról 1863	113
A csiga – Rege 1863	114
A földművelő 1863	115
Vitatkoztok... 1863	116
Hűs fák alatt... 1863	117
Nem tesszük... 1863	117
Azt mondjátok... – Hasonlat van benne Heine Fresco Sonette I. 9-14. [sor] 1863	118
Sokat hallottam... 1863	119
Románca 1863	119
Rám hajlék... 1863	120
Magyar zászló 1863	120
Laocoon és a kígyók – Virgiliusból II. ének (199-227) sor 1863	121
Oly vén! oly rút! 1863	123
Küzdött a lengyel... 1863	123
A viharhoz – Rückert után 1863	124
A dalnok – Goethétől 1863	124
Ritornell 1863	126
„A kopár bércnek legcsúcsán” [Cím nélkül] 1863	127
Ritornellek – Rückertől 1863	129
Vad szenvedéllyel... 1863	130

Minek tovább... 1863	130
A Vaskapu 1863	131
A kevlaari búcsú – Heinétől 1863	132
A pásztorfú – Heinétől 1863	136
A puszta kunyhó 1863	137
A költő osztályrésze – Schillertől 1863	138
Idyll – Heinétől 1863	139
Atlas kínja – Heinétől 1863	147
A fenyő – Heinétől 1863	148
Az ölyv s a pacsirta 1863	148
Sóhajok 1863	149
Evező dal 1863	150
Beteg barátomhoz 1863	151
Küldött Isten... 1863	152
Babér után lihegve 1863	152
Anyámnak 1863	153
Heinéből (Kezdetben majd letörtem...) 1863	154
A szegény móré... 1863	154
Nádaskay Gyula sírjára 1863	155
Perzsa költőkből –	
Hammer német gyűjteménye után 1863	155
Schiller Gocké-jából 1863	157
Gyászszózat – N. G. felett 1863	160
N. G. sírja fölött 1863	161
Az én hóríhorgas barátaimhoz 1863	162
Dalnokszerelem – Uhland 1863	163
Rudello 1863	164
Végrendelet 1863	167
Azt mondjátok, hogy szebb e hölgy... 1863	168
Perzsa költőkből – Hammer német gyűjt. 1863	168
Csak egy az, mi fájt nekem 1863	169
Reinholz Károly 1863	170
Ha szemedbe nézek... 1863	170

Ha elöttök elmész... 1864	171
Templomban 1864	172
Láttam a fűzfát 1864	173
Dalok 1864	173
Nincs rosszabb... 1864	174
Mit gáncsoljátok... 1864	174
Azt kérditek... 1864	174
A fordítások eredeti szövegei	175
Mutatók	203
Versek, fordítások a címek betűrendjében	203
Fordítások cím szerint	207
Fordítások költők szerint	208